

REVISTA HIPERBOREEA

REVISTĂ DE ISTORIE
Vol. I, nr. 1, iunie 2014

București
2014

REVISTA HIPERBOREEA

REVISTĂ DE ISTORIE
Vol. I, nr. 1, iunie 2014

București
2014

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC / SCIENTIFIC BOARD

Prof. dr. **Ecaterina Lung** (Universitatea din București)
Prof. dr. **Anca Irina Ionescu** (Universitatea din București)
Conf. dr. **Marian Petcu** (Universitatea din București)
Lect. dr. **Luminița Diaconu** (Universitatea din București)
Lect. dr. **Ioana Munteanu** (Universitatea din București)
Assistant Dean & Director of the Law Library **Radu D. Popa**
(New York University School of Law)

COLEGIUL DE REDACȚIE / EDITORIAL BOARD

Redactor-șef: Mihai Dragnea
Redactori: Mirela Nazîru, Raluca Anca Bratu

„Hiperboreea” este o revistă științifică online, care publică studii și articole din domeniul istoriei, precum și recenzii de carte sau evaluări ale unor conferințe științifice. Fără să-și limiteze scopul cercetării la o anumită arie geografică sau perioadă istorică, revista acoperă un spectru larg de abordări și analize interdisciplinare, pe teme legate de istorie culturală, istorie politică, istorie militară, istorie socială, istorie economică și arheologie. Fondată în 2012, Hiperboreea a avut o frecvență de apariție lunară (ianuarie 2012 – martie 2013) și trimestrială (până la sfârșitul anului). Începând cu 2014, apariția revistei este bianuală (iunie și decembrie).

Revista Hiperboreea este indexată în bazele de date internaționale Index Copernicus, EBSCO, ProQuest, Ulrich, Directory of Research Journals Indexing și Genamics Journal Seek și poate fi vizibilă și pe platforma editorială SCPIO.

Articolele propuse spre publicare în revista Hiperboreea sunt trecute printr-un proces de recenzare, care presupune o evaluare critică a lucrării trimise urmată de o recomandare explicită referitoare la acceptarea sau respingerea publicării articolului. Contact: terra_mater_2007@yahoo.com

În conformitate cu prevederile Legii nr. 206 din 27 mai 2004, responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

www.revistahiperboreea.ro
ISSN 2284 – 5666 ISSN – L 2284 – 5666

CUPRINS / CONTENT

STUDII ȘI ARTICOLE / STUDIES AND ARTICLES

Ovidiu Nedu

Vasubandhu, Trisvabhāvanirdeśa (Indicațiile referitoare la cele trei naturi)

Vasubandhu, Trisvabhāvanirdeśa (The Indications regarding the Three Own-beings).....6

Corina-Ruxandra Șteflea

Moartea unui împărat roman: despre cazul lui Claudius

The death of a Roman Emperor: The case of Claudius.....28

Constantin Zamfir

Cavalerii Templieri în izvoare narrative (secolele XII-XIV)

The Knights Templar in Narrative Sources (12th – 14th century).....47

Mirel Gheonea, Cristian Constantin

Chestiunea agrară în România. Considerații (1859-1907)

The Agrarian Question in Romania. Considerations (1859-1907).....57

Fănel Teodorașcu

Un manifest gazetăresc – Calendarul nostru pe 1918

A Journalistic Manifesto – Our Calendar for 1918.....82

Cristian Constantin

Comisia Europeană a Dunării și consulatele străine din Galați (1919-1940)

The European Comission of the Danube and Foreign Consulates of Braila and Galati (1919-1940).....96

Teodor Borisov

Football in Romania, Yugoslavia and Bulgaria during Stalinism (1944-1953)

Fotbalul în România, Iugoslavia și Bulgaria în perioada stalinistă (1944-1953).....111

Marius Mureșan

Vizita lui Nicolae Ceaușescu la Gherla în 1983

The Visit of Nicolae Ceaușescu at Gherla in 1983.....128

Zoltán Eperjesi, Judit Urbán

The Multidimensional Relationship Between Constructivist, Structuralist and Rationalist thoughts

Relațiile multidimensionale între gândirea constructivistă, structuralistă și raționalistă.....139

Ala Movileanu

Pasărea Alkonost – Simbol și mit la rușii lipoveni

Alkonost Bird – Symbol and Myth at Lippovan Russians.....176

RECENZII / BOOK REVIEWS

Irina Trușcă

Rădulescu-Motru, Constantin. „Cultura română și politicianismul”. În: *Scrieri politice*. București: Nemira, 1998.....**187**

Zoltán Eperjesi

Sternberg, Jan Philipp. *Auswanderungsland Bundesrepublik. Denkmuster und Debatten in Politik und Medien 1945–2010*. Paderborn, 2012.....**192**

VASUBANDHU, TRISVABHĀVANIRDEŚA (INDICAȚIILE REFERITOARE LA CELE TREI NATURI)

Ovidiu Nedu*

VASUBANDHU, TRISVABHĀVANIRDEŚA (THE INDICATIONS REGARDING THE THREE OWN-BEINGS)

Rezumat. *Trisvabhāvanirdeśa* reprezintă, în opinia unor autori, ultima dintre scrierile lui Vasubandhu (sec. IV), unul dintre fondatorii Vijñānavādei, școala idealistă a budhismului Mahāyāna. Scrierea oferă o expunere succintă a ontologiei tripartite a Vijñānavādei. Doctrina școlii are ca reper fundamental teoria celor trei naturi proprii (trisvabhāva), care ierarhizează întregul univers pe trei niveluri de realitate: cel al realității absolute (pariṇiṣpanna svabhāva – natura desăvârșită), cel al existenței condiționate, al fluxului cauzal amorf (paratantra svabhāva – natura dependentă) și cel al experienței subsumate categorial, al experienței specifice ființei umane (parikalpita svabhāva – natura concepută). Dintre acestea, primele două au realitate, pe când cel de-al treilea este ireal și constituie obiectul criticii filosofice.

Cuvinte cheie: *budhism, Mahāyāna, Vijñānavāda, Vasubandhu, metafizică, idealism, natură proprie (svabhāva).*

Abstract. *According to some authors, Trisvabhāvanirdeśa is the last work authored by Vasubandhu (IV-th century AD), one of the founders of Vijñānavāda, the idealist school of Mahāyāna Buddhism. The text briefly depicts the tripartite ontology of the school. The doctrine of Vijñānavāda is based on the theory of the three own-beings (trisvabhāva), which ranks everything on three levels of reality: the absolute reality (pariṇiṣpanna svabhāva – the fulfilled own-being), the non-delimited conditional flow (paratantra svabhāva – the interdependent own-being) and the level of categorically structured experience, specific to human beings (parikalpita svabhāva – the constructed own-being). Among these,*

---

* History Museum of Galați, ovidiushunya@yahoo.co.in

the first two own-beings are real, while the third is unreal, being the object of religious and philosophical criticism.

Keywords: *Buddhism, Mahāyāna, Vijñānavāda, Vasubandhu, metaphysics, idealism, own-being (svabhāva).*

Introducere

Textul este considerat a fi ultima dintre scrierile lui Vasubandhu; paternitatea lui Vasubandhu asupra acestui text a fost uneori disputată. Tradiția tibetană a atribuit uneori textul lui Nāgārjuna¹, însă faptul că ontologia Mahāyānei este discutată într-un mod explicit în termenii celor trei naturi indică apartenența sigură a scrierii la școala Vijñānavāda. Stilul și ideile vehiculate îl indică cu destul de multă certitudine pe Vasubandhu ca autor al textului.

Scrierea oferă o expunere succintă a ontologiei tripartite a Vijñānavādei. Doctrina școlii are ca reper fundamental teoria celor trei naturi proprii (*trisvabhāva*), care ierarhizează întregul univers pe trei niveluri de realitate: cel al realității absolute (*pariniṣpanna svabhāva* – natura desăvârșită), cel al existenței condiționate, al fluxului cauzal amorf (*paratantra svabhāva* – natura dependentă) și cel al experienței subsumate categorial, al experienței specifice ființei umane (*parikalpita svabhāva* – natura concepută). Dintre acestea, primele două au realitate, pe când cel de-al treilea este ireal și constituie obiectul criticii filosofice.

Ceea ce constituie un element specific al filosofiei Vijñānavāda este atenția sporită pe care o acordă manifestării fluxului cauzal precum și interpretarea acestui registru în termeni de „ideație” (*vijñapti*), de „conștiință” (*vijñāna*). Fluxului cauzal, conștiinței, îi este atribuit un anumit nivel de realitate, chiar dacă doar unul relativ, și, prin aceasta, școala se dezice în mod explicit de tendințele de a reduce manifestarea la non-existență absolută, tendințe ce puteau fi întâlnite în textele timpurii ale Mahāyānei.

Ceea ce conferă textului o valoare sporită este insistența asupra unității celor trei naturi (versetele 11-22); literatura Vijñānavādei a fost în general interesată mai degrabă în a disocia cele trei naturi (*svabhāva*), pentru a apăra puritatea naturii desăvârșite (*pariniṣpanna*) și a celei dependente (*paratantra*) în fața amenințărilor venite din partea alterației

---

¹ Vezi Vallée-Poussin, 1933, 147-161.

caracteristice naturii concepute (*parikalpita*). Această abordare periclita însă ontologia monistă. *Trisvabhāvanirdeśa* este unul dintre puținele texte ce par mai degrabă interesate să apere ontologia monistă, insistând asupra unității celor trei naturi, decât să apere puritatea realității prin disocierea naturilor.

Un alt element doctrinar specific este folosirea termenului „*dvaya*” („dualitate”) pentru referința la natura concepută (*parikalpita*); prin aceasta se accentuează faptul că natura concepută presupune determinație, delimitație, dualitate (*dvaya*).

Textul s-a păstrat integral în originalul sanskrit, cât și în traduceri tibetane și chineze. Originalul sanskrit a fost editat de mai multe ori și, de asemenea, există mai multe traduceri ale scrierii în limbi europene.

Prezenta traducere a fost efectuată după ediția sanscrită a lui S. Anacker². În realizarea traducerii au fost de asemenea consultate traducerile lui Anacker³, a lui Garfield⁴, a lui Kochumuttom⁵, a lui Tola și Dragonetti⁶.

Textul, nu foarte lung, nu are nicio diviziune internă, deși este destul de dens; drept urmare, pentru o mai bună sistematizare a ideilor, am introdus subtitluri, marcate prin subliniere; acestea nu țin de textul original, ci reprezintă aportul traducătorului.

Pentru a conferi un maxim de transparență traducerii, am dat echivalentele sanskrite pentru majoritatea cuvintelor din texte; excepție fac termenii cu funcție preponderent gramaticală (pronume, unele adverbe, conjuncții), în cazul cărora o echivalare precisă nici nu este cu putință. Uneori, atunci când a existat un paralelism rezonabil între structura gramaticală a textului sanskrit și a celui românesc, am dat echivalentele chiar și pentru astfel de termeni (*evam*, *tathā*, *yathā*, *atah*, *sadā*, *kaścid* etc.), chiar dacă încărcătura lor semantică nu este foarte bogată.

În cazul echivalentelor sanskrite a fost dată, de regulă, rădăcina și nu formele declinate sau conjugate. Totuși, au fost date formele verbale simple, lipsite de o flexiune complexă, cum ar fi gerundivele (*jñeya*, *iṣṭavya*). De asemenea, întrucât anumite sintagme care conțin forme verbale finite, cum ar fi „*yathā khyāti*” („modul în care apare”), „*yatkhyāti*” („ceea ce apare”), „*nāsti*” („nu există”) reprezintă termeni

---

² Anacker, 1998, 464-466.

³ Anacker, 1998, 291-296.

⁴ Garfield, 1997, 133-154.

⁵ Kochumuttom, 1999, 90-126.

⁶ Tola și Dragonetti, 2004.

tehnici, acestea au fost date în paranteze în forma flexionată. Cum se întâmplă în general în textele filosofice sanskrite, formele verbale finite sunt destul de rare, întâlnindu-se doar forme de indicativ prezent, persoana a III-a, activ sau mediu (destul de frecvent), sau, mai rar, de viitor.

Termenii supliși în versiunea română a textului au fost plasați în paranteze pătrate.

Textul sanskrit reproduce ediția lui Anacker⁷. La versetul 8 s-a operat totuși o mică corectură, semnalată în nota la verset.

---

⁷ Anacker, 1998, 464-466.

Vasubandhu
Trisvabhāvanirdeśa
Indicațiile referitoare la cele trei naturi

Cele trei naturi (svabhāva)

*kalpitaḥ paratantraśca pariniṣpanna eva ca /
trayaḥ svabhāvā dhīrāṇāṃ gambhīrajñeyamiṣyate //1//*

1.Cea concepută (*kalpita*), cea dependentă (*paratantra*) și cea desăvârșită (*pariniṣpanna*) sunt cele trei naturi (*svabhāva*) și sunt acceptate (*iś*) de către cei înțelepți (*dhīra*) drept [adevărul] cel profund (*gambhīra*) ce trebuie cunoscut (*jñeya*).

*yat khyāti paratantro'sau yathā khyāti sa kalpitaḥ /
pratyayādhīnavṛttivāt kalpanāmātrabhāvataḥ //2//*

2.Ceea ce apare (*yatkhyāti*) este [natura] dependentă (*paratantra*), modul în care apare (*yathā khyāti*) este [natura] concepută (*kalpita*) deoarece [natura dependentă indică] statutul dependent (*adhīna*) de condiții (*pratyaya*) al transformărilor (*vṛtti*) și deoarece [natura concepută] reprezintă (*bhāva*) doar construcție mentală (*kalpanamātra*).⁸

*tasya khyāturyathākhyānaṃ yā sadā'vidyamānatā /
jñeyaḥ sa pariniṣpannasvabhāvo'nanyathātvataḥ //3//*

3.Starea permanentă (*sadā*) de non-existență (*avidyamāna*) a apariției (*khyātu*) [obiectului] și a modului în care el apare (*yathākhyāna*)

---

⁸ La nivelul experienței umane, natura dependentă (*paratantrasvabhāva*), fluxul cauzal (*pratītyasamutpāda*), se arată ca simplă prezență a experienței, ca simplă experiență a ceva nedeterminat, ca experiența a „ceea ce apare” (*yatkhyāti*), fără ca acest „ceea ce apare” să primească vreo identitate, vreo determinație categorială. „Modul în care apare” (*yathā khyāti*), identitatea categorială a experienței, constituie natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), reprezintă pură fantezie a subiectului ce experimentează.

trebuie cunoscută (*jñeya*) ca fiind natura desăvârșită (*pariniṣpanna svabhāva*), datorită faptului de a nu fi [niciodată] altfel (*ananyathātva*).⁹

*tatra kiṃ khyātyasatkalpaḥ katham khyāti dvayātmanā /
tasya kā nāstitā tena yā tatrā'dvayadharmatā //4//*

4.În acest caz (*tatra*), ce (*kiṃ*) apare (*khyā*)? Conceperea (*kalpa*) a ceva non-existent (*asat*).¹⁰

Cum (*katham*) apare (*khyā*)? Prin intermediul naturii duale (*dvayātman*).¹¹

Ce (*kaḥ*) este non-existența (*nāstitā*) sa? Este aceea prin care [se realizează] esența (*dharmatā*) non-duală (*advaya*).¹²

*asatkalpo'tra kaścittam yatastena hi kalpyate /
yathā ca kalpayatyārtha tathātyantam na vidyate //5//*

5.Însă ce reprezintă aici conceperea (*kalpa*) a ceva non-existent (*asat*)? Este conștiința (*citta*) care îl concepe (*kḷp*) pe acesta.¹³

---

⁹ Natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*) reprezintă substanțialitatea imuabilă situată dincolo de fenomenalul constituit din fluxul causal al naturii dependente și din registrul identităților determinate categorial (natura concepută).

¹⁰ În acest context, verbul „*kḷp*” – „a concepe” nu presupune discriminare categorială, nu se referă la activitatea specifică a conștiinței umane, ci se referă, mai degrabă, la apariția manifestării ca idee (*vijñapti*, *kalpa*) a conștiinței universale (*ālayavijñāna*). Termenul desemnează aici natura dependentă (*paratantrasvabhāva*), fluxul causal (*pratīyasamutpāda*) identificat cu conștiința (*vijñāna*). Sintagma „conceperea a ceva non-existent” (*asatkalpa*) conține în sine atât ideea de fenomenal, de non-substanțial, de „non-existent” (*asat*), cât și ideea de „idee” (*kalpa*); prin aplicarea acestei denumiri manifestării, se expune, în mod succint, statutul său de fenomen având o natură ideatică.

¹¹ Modul de apariție al naturii dependente este reprezentat de natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), care există sub forma determinațiilor, a delimitațiilor, a „dualităților” (*dvaya*).

¹² Natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*) reprezintă esența non-duală a manifestării, care se arată atunci când manifestarea încetează a mai fi percepută.

¹³ Pasajul se referă la natura dependentă (*paratantrasvabhāva*). Deși sunt folosite forme ale rădăcinii verbale „*kḷp*”, adeseori utilizată pentru desemnarea activității gândirii umane, aici nu conștiința umană este avută în vedere, construcțiile sale reprezentând natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), ci conștiința cosmică, conștiința-depozit (*ālayavijñāna*), care proiectează în chip ideatic fluxul causal. Întrucât limba română nu

Obiectul (*artha*), în modurile în care (*yathā yathā ... tathā*) este conceput (*kṛp*), este întru-totul (*atyanta*) de negăsit (*na vid*).¹⁴

Conștiința-depozit (*ālayavijñāna*) și cele șapte conștiințe individuale

*taddhetuphalabhāvena cittam dvividhamiṣyate /
yadālayākhyam vijñānam pravṛttyākhyam ca saptadhā //6//*

6.Se acceptă (*iś*) două moduri de manifestare (*vibhū*) ale conștiinței (*citta*): există (*bhāva*) în calitate de cauză (*hetu*) și în calitate de efect (*phala*). Această conștiință (*vijñāna*) este desemnată (*ākhyā*) ca „depozit” (*ālaya*) și ca „operațională” (*pravṛti*), [ultima] fiind de șapte tipuri (*saptadhā*).¹⁵

*saṃkleśavāsanābījaiścitatvāccittamucyate /
cittamādyam dvitīyam tu citrākārapravṛttitah //7//*

7.Primului tip de conștiință (*citta*) i se spune (*vac*) „Citta” deoarece constă dintr-o acumulare (*cita*) de germeni (*bīja*), întipăririi (*vāsanā*) și perturbații (*saṃkleśa*). Celui de-al doilea tip [de conștiință i se spune „Citta”] deoarece manifestă (*pravṛtti*) diferitele (*citra*) apariții

---

are un termen special pentru acest gen de activitate ideatică, am tradus „*kṛp*” prin „a concepe”. O traducere mai exactă ar fi fost „a ideatiza”, „a construi în chip ideatic”, însă aceste sintagme sunt lipsite de naturalețe în limba română.

¹⁴ Pasajul se referă la natura concepută (*parikalpitasvabhāva*). De data aceasta, rădăcina „*kṛp*” face referire la operațiunile conștiente ale gândirii umane.

¹⁵ Distincția pe care o operează acest verset este aceea dintre conștiința-depozit (*ālayavijñāna*), dintre conștiința fenomenală universală, și conștiințele individuale, conștiințele care constituie identitatea individuală. Textul folosește termenul de „[conștiință] operațională” (*pravṛtti*) pentru a se referi la toate cele șapte conștiințe individuale, inclusiv la minte (*manas*), deși în general textele Vijñānavāda folosesc acest termen pentru a se referi doar la cele cinci conștiințe senzoriale și la conștiința mentală (*manovijñāna*). Este important faptul că se afirmă existența unei relații de tip cauză-efect (*hetuphala*) între conștiința-depozit, pe care Vijñānavāda o consideră ca reprezentând realitate, și conștiințele individuale caracterizate de alterație. Prin aceasta, textul recunoaște în mod explicit existența unei conexiuni cauzale între realitate și alterație; puritatea realității este astfel oarecum compromisă prin faptul că realitatea este responsabilă de apariția alterației.

(ākāra).¹⁶

*samāsato'bhūtakalpaḥ sa caiṣa trividho mataḥ /
vaipākikastathā naimittiko'nyaḥ prātibhāsikaḥ //8//*

8. Pe scurt (*samāsataḥ*)¹⁷, construcția (*kalpa*) a ceea ce nu există (*abhūta*)¹⁸ este considerată (*mata*) a fi de trei tipuri (*trividha*): ce constă în maturizare (*vaipākika*), ce constă în caracteristici (*naimittika*), ce constă în manifestare (*prātibhāsika*).

*prathamo mūlavijñānaṃ tadvipākātmakaṃ yataḥ /
anyaḥ pravṛttivijñānaṃ drśyadr̥gvittivṛttitaḥ //9//*

9. Prima (*prathama*) este conștiința-fundament (*mūlavijñāna*) deoarece esența (*ātmaka*) sa este maturizarea [karmică] (*vipāka*).¹⁹ Celelalte (*anya*) sunt conștiințele operaționale (*pravṛttivijñāna*) deoarece constau în operarea (*vṛtti*) cunoștințelor (*vitti*) referitoare la cel ce percepe

---

¹⁶ Etimologie eronată a cuvântului „*citta*”, care în realitate provine de la rădăcina „*cit*”, cu sensul de „a gândi”, „a conștientiza”. Exceptând asemănarea fonetică, nu există nicio legătură între „*citta*” („conștiință”) și „*cita*” („acumulare”) sau „*citra*” („divers”), semantica acestor trei termeni fiind distinctă. Filosofia indiană are însă o adevărată tradiție în explicarea semanticii anumitor concepte pe baza unor pretense considerente etimologice, nu întotdeauna corecte; în brahmanism, unde filosofia cuvântului (*śabda*) este destul de dezvoltată, astfel de explicații etimologice forțate sunt frecvent întâlnite. Chiar dacă explicația etimologică nu este corectă, totuși conștiința (*citta*) poate fi considerată sub cele două aspecte menționate în acest verset. Conștiința-depozit (*ālayavijñāna*) reprezintă conștiința fenomenală universală la nivelul căreia se întipăresc, se „acumulează” toți germeii (*bīja*) manifestării, germeni ce provin din experiența perturbată a ființelor. De asemenea, conștiința (*citta*), în ipostaza sa de conștiință individuală, de ansamblu al conștiințelor operaționale (*pravṛttivijñāna*), este responsabilă de apariția multiplicității, a „diversității” aparițiilor (*ākāra*) determinate.

¹⁷ Ediția lui Anacker are „*samāsati*” în loc de „*samāsato*”, însă versiunea sa nu prea are sens.

¹⁸ Termenul „construcția a ceea ce nu există” (*abhūtaparikalpa*) desemnează conștiința.

¹⁹ „Conștiința-fundament” (*mūlavijñāna*) este conștiința-depozit (*ālayavijñāna*). Termenul „fundament” (*mūla*) nu trebuie considerat într-o accepțiune ontologică; conștiința-depozit nu reprezintă fundamentul ontologic al manifestării, ci doar registrul universal al manifestării, în care este mai degrabă inclusă decât fundamentată orice manifestare.

(*drś*) și la ceea ce este perceput (*drśya*).²⁰

**Coprezența realității pure și a iluzoriului alterat la nivelul
fiecărei naturi (*svabhāva*)**

*sadasattvād dvayaikatvāt saṃkleśavyavadānayoḥ /
lakṣaṇābhedataśceṣṭā svabhāvānām gambhīratā //10//*

10. Profunzimea (*gambhīratā*) naturilor (*svabhāva*) este acceptată (*iṣṭa*) datorită non-diferențierii (*abheda*) caracteristicilor (*lakṣaṇa*) [lor], datorită [coprezenței] perturbațiilor (*kleśa*) și a separației (*vyavadāna*), a dualității și a unității (*dvayaikatva*), a existenței și a non-existenței (*sadasattva*).

*sattvena gr̥hyate yasmādatyantābhāva eva ca /
svabhāvaḥ kalpitastena sadasallakṣaṇo mataḥ //11//*

11. [Natura concepută] este percepută (*gr̥h*) ca fiind existența (*sattva*). Deoarece este și absolut (*atyanta*) non-existentă (*abhāva*), natura concepută (*kalpita svabhāva*) este considerată (*mata*) ca având drept caracteristici (*lakṣaṇa*) existența (*sat*) și non-existența (*asat*).²¹

---

²⁰ Manifestările determinate („caracteristicile” – „*nimitta*”) produse la nivelul conștiințelor operaționale, fiind fundamentate în condiția individuală limitată, sunt întotdeauna afectate de dualitatea subiect al cunoașterii – obiect al cunoașterii (*grāhaka-grāhya, drś-drśya*).

²¹ Prin teoria celor trei naturi, Vijñānavāda încearcă să separe în cât mai mare măsură cu putință registrul alterat al naturii concepute, registru caracterizat de eroare (*viparyāsa*), iluzoriu (*bhrānti*), non-existență (*abhāva*), perturbație (*saṃkleśa*), de registrele naturii dependente și al celei desăvârșite, considerate a fi pure, non-eronate, reale, non-perturbate. Pe de altă parte, autorii Vijñānavāda încearcă să impună o ontologie monistă, ce reduce totul la realitatea unică a absolutului (*dharmadhātu*), a naturii desăvârșite (*pariṇiṣpannasvabhāva*). Relația dintre teoria celor trei naturi și ontologia monistă este problematică; un nivel ridicat de consecvență față de oricare dintre cele două teorii presupune respingerea celeilalte. Pentru a soluționa această tensiune, în mod tacit, autorii școlii au preferat menținerea monismului ontologic și au dat o formă mult atenuată teoriei celor trei naturi. Versetele 10-21 din acest text sunt printre puținele pasaje din literatura Vijñānavāda care elaborează în mod explicit această versiune atenuată a teoriei celor trei naturi. Pasajul arată că între cele trei naturi nu există o ruptură radicală; mai

*vidyate bhrāntibhāvena yathākhyānaṃ na vidyate /
paratantra yatastena sadasallakṣaṇo mataḥ //12//*

12. Deoarece se constată (*vid*) existența (*bhāva*) unei confuzii (*bhrānti*), [natura] dependentă (*paratantra*) nu există (*vid*) în modurile în care apare (*yathākhyāna*).²² Prin aceasta, se consideră (*mata*) că are drept caracteristici (*lakṣaṇa*) atât existența (*sat*) cât și non-existența (*asat*).

*advayatvena yaccāsti dvayasyābhāva eva ca /
svabhāvastena niṣpannaḥ sadasallakṣaṇo mataḥ //13//*

13. Natura (*svabhāva*) desăvârșită (*niṣpanna*), care există (*as*) ca non-dualitate (*advayatva*), care reprezintă însăși non-existența (*abhāva*) dualității (*dvaya*)²³, este considerată (*mata*) ca având drept caracteristici (*lakṣaṇa*) atât existența (*sat*) cât și non-existența (*asat*).

*dvaividhyāt kalpitārthasya tadasattvaikabhāvataḥ /
svabhāvaḥ kalpito bālairdvayaikatvātmako mataḥ //14//*

14. Datorită faptului că obiectul (*artha*) este conceput (*kalpita*) în mod dual (*dvaividhya*) și datorită faptului că reprezintă unica (*eka*) non-

---

degrabă, ele reprezintă aspecte distincte ale realității unice și atotcuprinzătoare. La nivelul acestei realități există totul: atât substanțialitatea, existența autentică, cât și iluzoriul, eroarea, perturbația. Natura desăvârșită și cea dependentă ar reprezenta doar aspectele reale, pure, ale acestei unice realități, pe când natura concepută ar fi constituită din aspectele de eroare, iluzie, non-realitate, perturbație. Fiind fundamentate într-o unică realitate, aceste aspecte nu sunt distincte; astfel că la nivelul oricărei naturi pot fi găsite anumite trăsături proprii, care țin de aspectul pe care îl surprinde ea, cât și trăsăturile universale ale realității, comune tuturor celor trei naturi. Prin această versiune atenuată a teoriei celor trei naturi se reușea menținerea monismului ontologic.

²² Adică având o natură proprie determinată, o natură concepută (*parikalpitasvabhāva*).

²³ Termenul „dualitate” (*dvaya*) se referă la natura concepută (*parikalpitasvabhāva*); natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*) reprezintă acea condiție pozitivă, acea existență, acea realitate care se găsește dincolo de non-existența naturii concepute. Tocmai datorită acestui statut ei i se poate atribui atât existența (*sat*) cât și non-existența (*asat*). Versetele 11-13 au arătat că la nivelul oricăreia dintre cele trei naturi (*svabhāva*) poate fi găsită atât realitate cât și iluzoriu, ireal; chiar și naturii desăvârșite, prin faptul că reprezintă substratul existent al non-existenței, îi este asociată non-existența.

existență (*asattva*) a acestuia²⁴, natura (*svabhāva*) concepută (*kalpita*) este considerată (*mata*) de către cei puerili (*bāla*) ca având drept esență (*ātman*) atât dualitatea (*dvaya*) cât și unitatea (*ekatva*).²⁵

*prakhyānād dvayabhāvena bhrāntimātraikabhāvataḥ /
svabhāvaḥ paratantrākhyo dvayaikatvātmako mataḥ //15//*

15. Datorită faptului că se manifestă (*prakhyāna*) prin existența (*bhāva*) unor dualități (*dvaya*) și, deoarece doar (*mātra*) în mod eronat (*bhrānti*) există ca unitate (*ekabhāva*), natura (*svabhāva*) numită (*ākhyā*) „dependentă” (*paratantra*) este considerată (*mata*) ca având drept esență (*ātman*) atât dualitatea (*dvaya*) cât și unitatea (*ekatva*).²⁶

*dvayābhāvasvabhāvatvādadvayaikasvabhāvataḥ /
svabhāvaḥ pariniṣpanno dvayaikatvātmako mataḥ //16//*

16. Deoarece constituie natura proprie (*svabhāva*) a existenței (*bhāva*) duale (*dvaya*) și natura (*svabhāva*) unică (*eka*) a non-dualității (*advaya*), natura desăvârșită (*pariniṣpanna svabhāva*) este considerată (*mata*) ca având drept esență (*ātman*) atât dualitatea (*dvaya*) cât și unitatea (*ekatva*).²⁷

*kalpitaḥ paratantraśca jñeyam saṃkleśalakṣaṇam /
pariniṣpanna iṣṭastu vyavadānasya lakṣaṇam //17//*

---

²⁴ Natura concepută se arată sub forma unei dualități (*dvaya*), însă ceea ce este real la nivelul ei este substanțialitatea unică (*eka*) a absolutului, care totodată presupune absența, non-existența (*asattva*) dualității.

²⁵ Versetele 14-16 reiau ideea coexistenței realității și a irealității, a iluzoriului, la nivelul fiecăreia dintre cele trei naturi, atâta doar că terminologia diferă. Realitatea, existența (*sat*), este desemnată aici ca „unitate” (*ekatva*), ca „non-dualitate” (*advaya*), pe când non-realitatea (*asat*), iluzoriul, este desemnat ca „dualitate” (*dvaya*).

²⁶ Natura dependentă, care în realitate nu este altceva decât fluxul cauzal unitar emanat de absolut, se arată în moduri duale, sub forma naturii concepute.

²⁷ Natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*), adică substanța unică (*eka*) a absolutului, reprezintă natura proprie a întregii manifestări, inclusiv a alterației, a naturii concepute, și, prin aceasta, ei i se poate asocia și dualitatea (*dvaya*).

17.[Natura] concepută (*kalpita*) și cea dependentă (*paratantra*) trebuie cunoscute (*jñeya*) ca fiind caracterizate (*lakṣaṇa*) de perturbații (*kleśa*). Însă cea desăvârșită (*pariniṣpanna*) este acceptată (*iṣṭa*) ca având drept caracteristică (*lakṣaṇa*) separația (*vyavadāna*) [de perturbații].²⁸

Unitatea celor trei naturi (*svabhāva*)

*asaddvayasvabhāvatvāt tadabhāvasvabhāvataḥ /
svabhāvāt kalpitājjñeyo niṣpanno'bhinnaalakṣaṇaḥ //18//*

18.²⁹Deoarece [natura concepută] reprezintă natura (*svabhāva*) dualității (*dvaya*) non-existente (*asat*) și deoarece [natura desăvârșită] reprezintă natura (*svabhāva*) acestei non-existențe (*abhāva*), [natura] desăvârșită (*niṣpanna*) trebuie cunoscută (*jñeya*) ca având caracteristicile (*lakṣaṇa*) non-diferite (*abhinna*) de natura concepută (*kalpita svabhāva*).³⁰

---

²⁸ Ambele afirmații din acest verset sunt problematice. În privința naturii dependente (*paratantrasvabhāva*), Vijñānavāda tinde să o asocieze pe aceasta mai degrabă naturii pure a absolutului, naturii desăvârșite (*pariniṣpannasvabhāva*), și nu naturii concepute (*parikalpitasvabhāva*), alterației. Totuși, statutul exact al naturii dependente este unul intermediar, situat undeva între substanțialitatea absolută și alterație. Acest statut intermediar a permis apropierea sa atât de natura desăvârșită reală și pură, cât și de natura concepută ireală și impură. În general, se preferă apropierea de natura desăvârșită, fiind mai rar întâlnite situațiile în care natura dependentă este considerată ca împărțind mai degrabă statutul naturii concepute. Demersul filosofic al școlii urmărește tocmai stabilirea purității absolute a naturii desăvârșite (*pariniṣpannasvabhāva*), a realității, adică exact ceea ce se afirmă în cea de-a doua propoziție a versetului. Totuși, autorii școlii nu reușesc acest lucru într-un mod prea convingător și, în ciuda caracterului categoric al celei de-a doua propoziții a versetului, uneori ei sunt nevoiți să afirme că se poate vorbi măcar despre o „legătură” (*sambandha*), despre o „absență a separației” (*avisamyoga*), între absolut și alterație.

²⁹ Versetele 18-21 scot în evidență imposibilitatea separării absolutului, a naturii desăvârșite (*pariniṣpannasvabhāva*), atât de emanația sa cauzală, de fluxul cauzal (*pratītyasamutpāda* – natura dependentă), cât și de registrul alterat al existenței determinate categorial (natura concepută - *parikalpitasvabhāva*).

³⁰ Natura desăvârșită reprezintă substanțialitatea naturii concepute, care nu este altceva decât o iluzie lipsită de substanță proprie, care există doar prin faptul că este stabilă în absolut.

*advayatvasvabhāvatvād dvayābhāvasvabhāvataḥ /
niṣpannāt kalpitaścaiva vijñeyo'bhinnalakṣaṇaḥ //19//*

19. Deoarece [natura desăvârșită] reprezintă natura (*svabhāva*) non-dualității (*advayatva*) și deoarece [natura concepută] reprezintă natura (*svabhāva*) duală (*dvaya*) non-existentă (*abhāva*), [natura] desăvârșită (*niṣpanna*) trebuie cunoscută (*vijñeya*) ca având caracteristicile (*lakṣaṇa*) non-diferite (*abhinna*) de [natura] concepută (*kalpita*).

*yathākhyānamasadbhāvāt tathāsattvasvabhāvataḥ /
svabhāvāt paratantrākhyānniṣpanno'bhinnalakṣaṇaḥ //20//*

20. Deoarece [natura dependentă] este non-existentă (*asat*) în modurile în care apare (*yathākhyāna*) și deoarece [natura desăvârșită] reprezintă natura (*svabhāva*) existenței (*sattva*), așa cum este aceasta (*tathā*), [natura] desăvârșită (*niṣpanna*) are caracteristicile (*lakṣaṇa*) non-diferite (*abhinna*) de natura (*svabhāva*) numită (*ākhyā*) „dependentă” (*paratantra*).³¹

*asaddvayasvabhāvatvād yathākhyānāsvabhāvataḥ /
niṣpannāt paratanthro'pi vijñeyo'bhinnalakṣaṇaḥ //21//*

21. Deoarece [natura desăvârșită] reprezintă natura (*svabhāva*) non-existenței (*asat*) dualității (*dvaya*) și deoarece [natura dependentă] nu reprezintă natura (*svabhāva*) modului în care apare (*yathākhyāna*), [natura] dependentă (*paratantra*) trebuie cunoscută (*jñeya*) ca având caracteristicile (*lakṣaṇa*) non-diferite (*abhinna*) de [natura] desăvârșită (*niṣpanna*).³²

---

³¹ Natura dependentă nu există în modurile în care apare, adică ca natură concepută; în realitate, ea există ca flux cauzal apărut la nivelul naturii desăvârșite, ca flux cauzal lipsit de autonomie ontologică, și care există doar fiind stabilit în substanțialitatea absolutului. De aceea, în esență, natura dependentă este totuna cu natura desăvârșită.

³² Atât natura dependentă cât și natura desăvârșită reprezintă realitatea care este interpretată în mod eronat, sub forma determinațiilor, a dualităților ce constituie natura concepută.

Manifestarea și eliberarea, în raport cu cele trei naturi (svabhāva)

*kramabhedaḥ svabhāvānāṃ vyavahārādhikārataḥ /
tatpraveśādhikārācca vyutpattiyartham vidhīyate //22//*

22. Există o diferență (*bheda*) în privința succesiunii (*krama*) [celor trei] naturi (*svabhāva*).³³

Se stabilește (*vidhā*) că apariția (*vyutpatti*) obiectului (*artha*) are loc sub determinația (*adhikāra*) practicii (*vyavahāra*) și sub determinația (*adhikāra*) implicării (*praveśa*)³⁴ în aceasta.

*kalpito vyavahārātmā vyavahartrātmako'paraḥ /
vyavahārasamucchedasvabhāvaścānya iṣyate //23//*

23. Se acceptă că esența (*ātman*) practicii (*vyavahāra*) o reprezintă [natura] concepută (*kalpita*), ceea ce este caracterizat (*ātmaka*) de practică (*vyavahāra*) reprezintă cealaltă (*apara*) [natură], iar abandonarea (*samuccheda*) practicii (*vyavahāra*) reprezintă natura (*svabhāva*) diferită (*anya*) [de acestea].³⁵

*dvayābhāvātmakaḥ pūrvam paratantraḥ praviśyate /
tataḥ praviśyate tatra kalpamātramasaddvayam //24//*

---

³³ Adică există o anumită succesiune a practicilor soteriologice aferente fiecăreia dintre cele trei naturi. Ideea va fi expusă mai pe larg în versetele 24 și 25.

³⁴ „*Praveśa*”, literal „intrare”.

³⁵ Obiectul determinat (*artha*) este doar o iluzie, o convenție, o „practică” (*vyavahāra*). Termenul „*vyavahāra*”, tradus în general prin „convenție”, „practică”, face parte din terminologia clasică a budhismului Mahāyāna și desemnează natura, esența registrului obiectelor determinate categorial. Acest registru nu reprezintă ceva substanțial, obiectiv, ci, pur și simplu, este instituit prin conceperea sa, prin imaginarea sa, prin „practicarea” (*vyavahāra*) sa de către indivizii umani. În constituirea acestui registru, natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), identitatea categorială (*saṃjñā*, *vikalpa*), joacă un rol decisiv întrucât ele sunt acelea ce instituie multiplicitatea obiectelor determinate ce compun acest registru. Natura dependentă („cealaltă [natură]”) reprezintă fluxul cauzal căruia îi este suprainpusă, în mod ilicit, practica discriminărilor categoriale. Natura desăvârșită („natura diferită [de acestea]”) este liberă de eroarea practicii discriminărilor categoriale.

24. Mai întâi (*pūrva*) se înțelege (*praviś*) că [natura] dependentă (*paratantra*) are ca sine (*ātmaka*) dualitatea (*dvaya*) non-existență (*abhāva*). După aceea, se înțelege (*praviś*) că [în cazul ei]³⁶ există doar idee (*kalpamātra*) și dualitate (*dvaya*) non-existență (*asat*).³⁷

*tato dvayābhāvabhāvo niṣpanno'tra praviśyate /
tathā hyasāveva tadā astināstīti cocyate //25//*

25. În continuare (*tataḥ*), se înțelege (*praviś*) că [natura] desăvârșită (*niṣpanna*) constă în existența (*bhāva*) non-existenței (*abhāva*) dualității (*dvaya*).³⁸ Astfel, asemenea celor încă nenăscute (*asāva*), [natura desăvârșită] există (*asti*) și nu există (*nāsti*) – astfel se spune (*vac*).³⁹

*trayo'pyete svabhāvā hi advayālabhyalakṣaṇāḥ /
abhāvādatathābhāvāt tadabhāvasvabhāvataḥ //26//*

26. Aceste trei naturi (*svabhāva*) au drept caracteristici (*lakṣaṇa*) non-dualitatea (*advaya*) și incomprehensibilitatea (*alabhya*)⁴⁰ datorită non-existenței (*abhāva*) [naturii concepute], datorită non-existenței în modul în care apare (*tathābhāva*) [a naturii dependente] și deoarece

³⁶ „*Tatra*” – literal, „acolo”.

³⁷ Adică se înțelege că identitatea proprie (*ātman*), identitatea categorială (*saṃjñā*, *vikalpa*) atribuită naturii dependente, reprezintă ceva ce ține de natura concepută (*parikalpitasvabhāva*) caracterizată de dualitate și lipsită de realitate. În realitate, natura dependentă reprezintă doar idee produsă în mod condiționat.

³⁸ Demersul soteriologic constă din înțelegerea non-existenței naturii duale, a naturii concepute (*parikalpitasvabhāva*), a naturii determinate care este supraimpusă naturii dependente (*paratantrasvabhāva*), din înțelegerea statutului ideatic (*kalpa*, *viśṇapti*) al naturii dependente (*paratantrasvabhāva*) și din realizarea purității naturii desăvârșite (*pariniṣpannasvabhāva*).

³⁹ Cea de-a doua afirmație a versetului este problematică din punct de vedere lingvistic. Un posibil sens al acesteia ar fi că natura desăvârșită este, în mod esențial, lipsită de dualitate, dar că ea conține în sine potențialul către manifestarea dualității, așa cum o entitate încă nenăscută, deși este lipsită de existență, conține în sine potențialitatea existenței.

⁴⁰ „*Alabhya*” – literal, „imposibilitatea de a obține”, „non-disponibilitatea”. Aici termenul se referă la faptul că orice entitate, sub aspectul oricăreia dintre cele trei naturi ale sale, nu poate fi găsită, nu poate fi obținută într-un mod real în calitatea sa de entitate distinctă, de obiect determinat.

[natura desăvârșită] reprezintă natura (*svabhāva*) non-existenței (*abhāva*).⁴¹

*māyākṛtaṃ mantravaśāt khyāti hastyātmanā yathā /
ākāramātraṃ tatrāsti hastī nāsti tu sarvathā //27//*

Analogia manifestare – apariție magică

27.O iluzie (*māyā*) creată (*kṛta*) prin puterea (*vaśa*) formulelor magice (*mantra*) apare (*khyā*) ca având natura (*ātman*) unui elefant (*hastin*). Aceasta⁴² este doar o apariție (*ākāramātra*), elefantul ne-existând (*as*) în niciun fel (*sarvathā*).

*svabhāvaḥ kalpito hastī paratantrastadākṛtiḥ /
yastatra hastyabhāvo'sau pariniṣpanna dṛśyate //28//*

28.Natura concepută (*svabhāva kalpita*) este elefantul (*hastin*), cea dependentă (*paratantra*) este apariția (*ākṛti*) [lui]. Non-existența (*abhāva*) elefantului acolo este considerată (*dṛś*)⁴³ ca fiind cea desăvârșită (*pariniṣpanna*).⁴⁴

---

⁴¹ Natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), care reprezintă dualitatea (*dvaya*) însăși, determinațiile înseși, este absolut non-existentă. Natura dependentă numită (*paratantrasvabhāva*), deși se arată sub o formă duală, este non-existentă în modul în care apare. Natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*) reprezintă substanțialitatea non-duală la nivelul căreia ia naștere dualitate (*dvaya*).

⁴² „*Tatra*”, literal, „acolo”.

⁴³ „*Dṛśyate*”, literal, „văzută”. Alte ediții au „*iṣyate*” – „acceptată”, care poate că e chiar mai potrivit.

⁴⁴ Comparație frecvent întâlnită în literatura școlii, între modul în care există cele trei naturi (*svabhāva*) și modul în care, în cadrul unui spectacol de magie, acolo unde există doar o bucată de lemn, un magician face să apară un elefant. Ceea ce există în mod real este lemnul, a cărui natură este lipsită de natura elefantului (natura desăvârșită *pariniṣpannasvabhāva*). Actul iluzoriu al apariției (*ākṛti*) elefantului reprezintă natura dependentă (*paratantrasvabhāva*); apariția însăși este reală, dar ea este doar o apariție (*ākāramātra*), reprezintă doar idee (*viññaptimātra*). Aceasta reprezintă o apariție contingentă și nu o entitate reală, nu un elefant; natura elefantului, natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), este absolut non-existentă.

*asatkalpastathā khyāti mūlacittād dvayātmanā /
dvayamatyantato nāsti tatrāstyākṛtimātrakam //29//*

29. Astfel, ideația (*kalpa*) non-existentului (*asat*) apare (*khyā*) din conștiința-fundament (*mūlacitta*) sub forma naturii duale (*dvayātman*). Dualitatea (*dvaya*) este absolut (*atyanta*) non-existentă, acolo existând doar apariția (*ākṛtimātra*).

*mantravanmūlavijñānaṃ kāṣṭhavattathatā matā /
hastyākāravadeṣṭavyo vikalpo hastivad dvayam //30//*

30. Conștiința-fundament (*mūlavijñāna*) este asemănătoare formulei magice (*mantra*), aseitarea (*tathatā*) este considerată (*mata*) ca fiind asemănătoare lemnului (*kāṣṭha*), ideația (*vikalpa*) trebuie stabilită (*iṣṭavya*) ca fiind asemănătoare apariției (*ākāra*) elefantului (*hastin*), dualitatea (*dvaya*) este asemănătoare elefantului.⁴⁵

Demersul soteriologic, în raport cu cele trei naturi (*svabhāva*)

*arthatattvaprativedhe yugapallakṣaṇatrayam /
parijñā ca prahāṇaṃ ca prāptiśceṣṭā yathākramam //31//*

31. Odată cu (*yugapad*) comprehensiunea (*prativedha*) naturii ultime (*tattva*) a obiectului (*artha*), înțelegerea (*parijñā*), abandonarea (*prahāṇa*) și realizarea (*prāpti*) sunt acceptate (*iṣṭa*) ca reprezentând, în ordine (*yathākrama*), caracteristicile (*lakṣaṇa*) celor trei [naturi].

---

⁴⁵ Analogia este reluată într-o formă ușor diferită. Lemnul real este considerat drept un analog al aseității (*tathatā*), al absolutului, al naturii desăvârșite (*pariṇiṣpannasvabhāva*). Pentru natura dependentă (*paratantrasvabhāva*), pentru ideație, pentru conștiința-depozit (*ālayavijñāna*, în text, „conștiința-fundament” - *mūlavijñāna*) sunt oferite două elemente analoage: formula magică reală care face să apară, într-un mod iluzoriu, natura elefantului, și actul apariției (*ākāra*) iluzorii a elefantului. Natura concepută (*parikalpita*) duală (*dvaya*) își găsește un element analog în elefantul însuși.

*parijñānupalambho'tra hānirakhyānamīṣyate /
upalambhanimittā tu prāptiḥ sāksātkriyā'pi sā //32//*

32.Înțelegerea (*parijñā*) înseamnă non-comprehensiunea (*anupalambha*), abandonarea (*hāni*) este acceptată (*iś*) drept non-manifestare (*akhyāna*) iar realizarea (*prāpti*) înseamnă comprehensiunea (*upalambha*) directă (*sāksāt*), lipsită de semne (*nimitta*).⁴⁶

*dvayasyānupalambhena dvayākāro vigacchati /
vigamāt tasya niṣpanno dvayābhāvo'dhigamyate //33//*

33.Prin non-comprehensiunea (*anupalambha*) dualității (*dvaya*), apariția (*ākāra*) dualității (*dvaya*) dispare (*vigam*). Datorită dispariției (*vigama*) ei se ajunge (*adhigam*) la [natura] desăvârșită (*niṣpanna*) și la non-existența (*abhāva*) dualității (*dvaya*).⁴⁷

*hastino'nupalambhaśca vigamaśca tadākṛteḥ /
upalambhaśca kāṣṭhasya māyāyām yugapad yathā //34//*

34.Tot astfel, într-o iluzie (*māyā*) [se produc] simultan (*yugapad*) non-comprehensiunea (*anupalambha*) elefantului (*hastin*), dispariția (*vigama*) apariției (*ākṛti*) sale și comprehensiunea (*upalambha*) lemnului

⁴⁶ Din perspectiva realității, atitudinea adecvată fiecăreia dintre cele trei naturi este: înțelegerea (*parijñā*) caracterului absolut ireal al naturii concepute (*parikalpitasvabhāva*), al conceptualizării, și, implicit, non-experimentarea, non-comprehensiunea acesteia, abandonarea (*prahāṇa*), non-manifestarea (*akhyāna*) naturii dependente (*paratantrasvabhāva*), și realizarea (*prāpti*), comprehensiunea directă (*sāksātupalambha*), a naturii desăvârșite (*pariniṣpannasvabhāva*). Această abordare, frecvent întâlnită în textele școlii, este totuși problematică sub un anumit aspect, și anume acela că neagă compatibilitatea dintre realitate și manifestarea fluxului cauzal, manifestarea naturii dependente. În general, textele școlii tind să asocieze realității ultime manifestarea fluxului cauzal, manifestarea naturii dependente. Totuși, naturii dependente nu îi este atribuit exact același statut ontologic ca și realității ultime, ci unul subordonat acesteia. În cazul unor abordări mai extreme, cum este cea din versetele 31-32, natura dependentă este chiar respinsă în calitatea sa de asociat firesc al realității.

⁴⁷ Aceeași idee ca și în versetele 31-32, doar că exprimată în alți termeni. Dualitatea (*dvaya*) reprezintă natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), apariția (*ākāra*) dualității reprezintă natura dependentă (*paratantrasvabhāva*), iar non-existența dualității reprezintă natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*).

(*kāṣṭha*).

Eliberarea prin recunoașterea caracterului ideatic al manifestării

*viruddhadhīkāraṇatvād buddhyā vaiyarthyaadarśanāt /
jñānatrayānuvṛtteśca mokṣāpattirayatnataḥ //35 //
cittamātropalambhena jñeyārthānupalambhatā /
jñeyārthānupalambhena syāccittānupalambhatā //36//*

35. Datorită faptului că sunt cauzate (*kāraṇatva*) gânduri (*dhī*) contradictorii (*viruddha*), datorită faptului că intelectul (*buddhi*) are percepții (*darśana*) în lipsa unor obiecte (*vaiyarthya*), deoarece cunoașterea (*jñāna*) se dezvoltă (*anuvṛtti*) în trei moduri și deoarece eliberarea (*mokṣa*) nu se obține (*āpatti*) fără efort (*yatna*),⁴⁸

36. Prin comprehensiunea (*upalambha*) unicității conștiinței (*cittamātra*) [se obține] non-comprehensiunea (*anupalambha*) obiectelor (*artha*) cognoscibile (*jñeya*). Prin non-comprehensiunea obiectelor cognoscibile, se produce (*as*) non-comprehensiunea (*anupalambhatā*) conștiinței (*citta*).⁴⁹

---

⁴⁸ Legătura dintre ideile exprimate în acest verset și cele din versetul următor nu este foarte evidentă. Totuși, deoarece întregul verset 35 reprezintă o înșiruire de termeni la ablativ, lipsiți de un element cărora să li se poată subordona, este evident că afirmația din acest verset se continuă în versetul următor. Legătura dintre ele este aceea că versetul 35 expune necesitatea demarării unui demers soteriologic, demers a cărui desfășurare va fi expusă în versetul 36. Versetul 35 scoate în evidență existența unei situații înlănțuite, alterate, caracterizate de eroare, ba chiar, afirmă în mod explicit necesitatea desfășurării unui demers soteriologic. Versetul 36 pur și simplu va arăta din ce anume constă acest demers. „Cunoașterea ce se dezvoltă în trei moduri” ar putea reprezenta comprehensiunea celor trei naturi (conform cu Anacker 1998:297), deși textul nu este foarte explicit în această privință.

⁴⁹ Se reia ideea din versetele 31-34, doar că într-o terminologie idealistă. Atunci când se înțelege că obiectele fictive instituite prin sistemul categorial, prin natura concepută (*parikalpitasvabhāva*), sunt non-existente și că tot ceea ce există sunt ideile (*vijñapti*) conștiinței (*citta*), că totul este „doar conștiință”, „doar idee” (*cittamātra*, *vijñaptimātra*), doar natură dependentă (*paratantrasvabhāva*), aceste obiecte își încetează existența. În continuare, conștiința însăși își încetează existența deoarece, conform Vijñānavādei, conștiința nu reprezintă o substanță, ci constituie simplul act al manifestării obiectelor. Atunci când obiectele sunt vădite ca fiind ireale, actul conștientizării lor, conștiința însăși, încetează și astfel absolutul, natura desăvârșită (*pariniṣpannasvabhāva*), rămâne în condiția sa pură, în condiția sa esențială. Ideea este

*dvayoranupalambhena dharmadhātūpalambhatā /
dharmadhātūpalambhena syād vibhutvopalambhatā //37//*

37. Prin non-comprehensiunea (*anupalambha*) dualității (*dvaya*) [se obține] comprehensiunea (*upalambhatā*) substratului factorilor (*dharmadhātu*).⁵⁰ Prin comprehensiunea substratului factorilor, apare comprehensiunea stării suverane (*vibhutva*).

*upalabdHAVibhutvaśca svaparārthaprasiddhitā /
prāpnotyanuttarāṃ bodhiṃ dhīmān kāyatrayātmikām //38//*

38. Acel înțelept (*dhīmat*) care a obținut (*upalabdhī*) starea suverană (*vibhutva*), datorită faptului că și-a îndeplinit (*prasiddhi*) [acel] scop (*artha*) care este atât al său (*sva*) cât și al altora (*para*)⁵¹, obține (*prāp*) cunoașterea (*bodhi*) [față de care nimic] nu este superior (*anuttara*) și devine de natura (*ātmaka*) celor trei corpuri (*kāya*) [ale unui iluminat].⁵²

*iti trisvabhāvanirdeśaḥ samāptaḥ /
kṛtirācāryavasubandhupādānāmiti //*

---

problematică deoarece, la fel ca în cazul versetelor 31-34, se afirmă o anumită incompatibilitate între experiența realității și cea a naturii dependente (identificată aici cu conștiința), experiența realității presupunând trecerea dincolo de conștiință.

⁵⁰ „Substratul factorilor” (*dharmadhātu*) este unul dintre numele prin care este desemnat absolutul.

⁵¹ Adică eliberarea. Mahāyāna insistă mult asupra caracterului impersonal al eliberării, asupra faptului că aceasta reprezintă, în mod egal, scopul tuturor ființelor. Tocmai pe baza acestui statut de scop universal al eliberării își fundamentează Mahāyāna idealul său soteriologic, idealul de „Bodhisattva”, de ființă eliberată care, odată ce și-a atins obiectivul soteriologic, se menține totuși la nivelul experienței pentru a ajuta toate ființele să obțină eliberarea, scopul universal al întregii manifestări.

⁵² Teoria celor trei corpuri (*trikāya*), ale celor trei dimensiuni ale condiției eliberate, susține că, deși fiecare ființă eliberată reprezintă, întâi de toate, o ipostază a absolutului, există și două dimensiuni ce țin de manifestare ale acesteia. Astfel că, alături de un „corp absolut” (*dharmakāya*), o ființă eliberată este deopotrivă caracterizată de un „corp al supremației” (*sambhogakāya*), prin intermediul căruia aceasta își exercită supremația asupra întregii manifestări, și de un „corp transformațional” (*nirmāṇakāya*), de un corp uman pe care această ființă și-l asumă în mod liber, cu intenția ca prin intermediul acestuia să poată ajuta toate ființele astfel încât ele să poată atinge eliberarea.

Astfel se termină *Indicațiile referitoare la cele trei naturi (trīsvabhāvanirdeśa)*. Aceste versete (*pāda*) au fost redactate (*kṛti*) de maestrul (*ācārya*) Vasubandhu.

Bibliografie

Anacker, S. *Seven Works of Vasubandhu. The Buddhist Psychological Doctor*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1998.

Apte, V.S. *The Student's Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1999.

Edgerton, Franklin. *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1998.

Garfield, Jay L. „Vasubandhu's 'Treatise on the Three Natures' translated from the Tibetan edition with a commentary”. În: *Asian Philosophy*, VI.2, 1997, p.133-154.

Grimes, John. *Dicționar de filozofie indiană*. București: Humanitas, 1999.

Incze, Dănilă. *Dicționar sanskrit-român. Rădăcini verbale. Forme și sensuri*. București: Editura Universității București, 1995.

Kochumuttom, Thomas A. *A Buddhist Doctrine of Experience. A New Translation and Interpretation of the Works of Vasubandhu the Yogācārin*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1999.

MacDonell, Arthur A. *A Practical Sanskrit Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidas, 2007.

Idem. *A Vedic Grammar for Students*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1993.

Monier-Williams, Monier. *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1997.

Idem. *A Dictionary, English and Sanskrit*. Delhi: Motilal Banarsidas, 1996.

Stchoupak, N.; Nitti L. și Renou, L. *Dictionnaire Sanskrit-Français*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, 1959.

Tola, Fernando și Dragonetti, Carmen. *Being as Consciousness. Yogacara Philosophy of Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidas, 2004.

Vallée-Poussin, Louis de La. „Le Petit Traite de Vasubandhu-Nāgārjuna sur les trois natures (*Trisvabhāvanirdeśa*)”. În: *Mélanges Chinoises et Bouddhiques*, vol. 2, 1933, p.147-161.

MOARTEA UNUI ÎMPĂRAT ROMAN: DESPRE CAZUL LUI CLAUDIUS

Corina Ruxandra ȘTEFLEA*

DEATH OF A ROMAN EMPEROR: THE CASE OF CLAUDIUS

Rezumat. *Acest articol aduce în discuție moartea împăratului roman Claudius, petrecută la idele lui octombrie 54 d.Hr. Sunt analizate mărturiile autorilor antici cu privire la acest episod, sunt prezentate și concluziile la care cercetătorii contemporani ajung după ce supun aceste scrieri antice la diverse grile de cercetare și, în cele din urmă, poate că cea mai interesantă parte a acestui studiu constă în prezentarea și discutarea opiniilor și a abordărilor medicilor specialiști care se apleacă și ei asupra decesului împăratului Claudius.*

Cuvinte-cheie: *împăratul Claudius, asasinare, Agrippina, ciuperci, intoxicație.*

Abstract. *This article discusses the death of the Roman emperor Claudius, which occurred at the ides of October 54 A.D. The testimonies of ancient authors about this episode are being analyzed, the conclusions of contemporary scholars based on those written records are being presented and probably, the most interesting part of this research rests in the displaying and discussing of the opinions and approaches of medical specialists, to which this case is also of interest.*

Keywords: *the emperor Claudius, assassination, Agrippina, mushrooms, intoxication.*

---

* Secretar științific al Centrului de Istorie Comparată a Societăților Antice (CICSA), Facultatea de Istorie, Universitatea din București; corina.steflea@yahoo.com

Decesul unui împărat roman putea să determine sau să aducă schimbări în toate nivelurile societății iar urmările unui astfel de eveniment capătă și exercită un impact și o influență al căror caracter divers derivă tocmai din varietatea¹ și totuși, unicitatea², unor astfel de situații. Maniera în care anticii - și chiar și noi astăzi - percepeau și se raportau la schimbările produse de moartea unui împărat este uneori ușor de sesizat, însă, alteori identificarea acestei atitudini devine dificilă fiindcă o întâmplare de o asemenea însemnătate era hotărâtoare pentru soarta întregului Imperiului, mai ales din perspectiva faptului că oferea oportunitatea cuiva³ de a ajunge la cârma Imperiu. Spre exemplu, una din consecințele morții împăratului roman Claudius - eveniment pe care urmează să-l aduc pe larg în discuție de-a lungul următoarelor pagini - a fost venirea lui Nero la tronul Romei.

Prin urmare, subiectul articolului de față este reprezentat de o analiză asupra morții împăratului Claudius. Nu voi aduce în discuție ce se petrece după decesul acestuia, ci voi examina, pornind de la sursele antice scrise, felul în care survine și se petrece moartea acestui împărat roman⁴. Vom observa ce ne transmit sursele antice despre ultimele clipe din viața lui Claudius și, de asemenea, vom cântări în ce măsură ne putem baza pe scrupulozitatea surselor în transmiterea acestor informații specifice cazului lui Claudius.

Decesul lui Claudius este anunțat pe la idele lui octombrie, în anul 54 d.Hr. „...Se deschid deodată ușile palatului imperial și Nero, însoțit de Burrus, iese spre a se duce la cohorta care, potrivit rânduielilor militare,

---

¹ Este vorba despre modul în care survine și se petrece moartea și ce o cauzează.

² Chiar dacă există similitudini între cazurile de deces (spre exemplu, cazurile de asasinare) ale unor împărați romani, caracterul de unicitate se explică prin tocmai faptul că fiecare deces este singular prin persoana care moare și prin trăirile și manifestările finale ale acesteia.

³ Fie că este vorba despre un membru al familiei imperiale sau de un uzurpator, fie că este vorba de cineva pregătit pentru preluarea unei astfel de responsabilități sau de cineva care dobândește pregătirea în timp ce și exercită funcția de împărat.

⁴ Chiar dacă nu voi aduce în discuție ceea ce se întâmplă după moartea lui Claudius, doresc să atrag atenția asupra unei lucrări care aduce în atenție monumentele comemorative dedicate împăraților defuncți. Este vorba de lucrarea *Death and the Emperor. Roman Imperial Funerary Monuments from Augustus to Marcus Aurelius*, rod al cercetării lui Penelope J.E. Davis, Cambridge University Press, 2000. Una dintre ideile pe care autoarea dorește să o demonstreze în cadrul lucrării sale este aceea că exaltarea unui împărat defunct era un element cheie în legitimarea puterii unui succesor care renaște drept fiu al unui *Diuus*, în vreme ce acesta din urmă se reîncarnează în el.

fața de gardă atunci. Aici, după cuvintele de îndemn ale prefectului Burrus, Nero e primit cu urări de bine și urcat în letică”⁵.

Pentru început trebuie punctat faptul că moartea lui Claudius s-a petrecut în condiții suspecte. De o manieră copleșitoare, opinia antică a fost aceea că împăratul Claudius a fost asasinat de Agrippina cea Tânără pentru ca Nero să-și poată asuma Principatul.

Despre ultimele clipe ale lui Claudius s-au răspândit mai multe versiuni. Suetonius le enumeră⁶. Tacit alege una dintre ele, cea care dezvăluie comportarea Agrippinei: „Otrava a fost turnată într-o mâncare de ciuperci care-i plăcea foarte mult” - spune Tacit⁷. Însă, până să ajungem la discuția propriu-zisă a surselor antice scrise voi anticipa conținutul acestora prin prezentarea stadiului actual al cercetării acestor mărturii.

Cercetătorul John Aveline este unul dintre istoricii⁸ care încearcă cu multă energie să demonstreze faptul că împăratul Claudius nu a fost asasinat de către Agrippina sau de către oricine altcineva și că mai degrabă a murit din cauza unei indigestii accidentale sau datorită faptului că a consumat ciuperci care în mod normal erau otrăvitoare. Ipoteza emisă de autor are la bază ideea că majoritatea surselor care susțin că împăratul Claudius a fost asasinat nu sunt doar circumstanțiale însă se bazează și pe

---

⁵ Tac., *Ann.*, XII, 69. Nero făgăduiește ostașilor un dar în bani, după exemplul lui Claudius, fiind salutat ca împărat. Avem de-a face cu o situație extraordinară: un tânăr de șaptesprezece ani, educat în maniera clasică, și deși deja însurat, ce se afla sub întreaga tutelă a unei mame stricte, este ridicat la cea mai înaltă poziție din imensul Imperiu Roman. Cu privire la venirea la tron a lui Claudius pot fi amintite următoarele idei. Yavetz (1996, 105-129) a atras atenția asupra unui aspect din timpul domniei lui Caius. În calitate de împărat, Caius Caligula nu a ascuns niciodată faptul că Macro și pretorienii săi l-au făcut *princeps* pe 18 martie 37 d.Hr. și că Senatul a fost pus în fața unui fapt împlinit. Acesta a fost, în fapt, precedentul aclamării lui Claudius și Nero mai întâi de către pretorienii. Un alt doilea aspect de reținut, constă în faptul că împăratul Caius plătește pentru serviciile aduse. El a inspectat pretorienii și în timpul instrucției le-a distribuit 2.000 de sesterți de persoană astfel că, atunci când, patru ani mai târziu, Claudius le plătește acestora 15.000 de persoană, suma aceasta ar fi produs în epocă o tulburare mai mare decât fapta în sine. Tradiția a reținut faptul că de la Claudius I, împărații au acordat soldaților, la început de domnie, un *donativum*. Acesta reprezenta un „cadou imperial” în bani iar în decursul Principatului, suma a crescut permanent.

⁶ Suet., *Claud.*, XLIV.

⁷ Tac., *Ann.*, XII, 67.

⁸ Pentru o analiză a modului în care moartea lui Claudius este discutată în istoriografia românească vezi: Cizek, 2000, 253-256.

vorbe din auzite iar acest set de dovezi nu poate fi validat la o cercetare mai amănunțită⁹.

Agrippina, conform surselor antice, se presupune că ar fi avut pretexte să dorească și chiar să-l ucidă pe Claudius pentru că acesta din urmă ar fi început să regrete faptul că s-a căsătorit cu ea și că l-a adoptat pe Nero. O altă sursă a îngrijorării a Agrippinei ar fi putut veni din faptul că Britannicus ar fi atins curând vârsta la care putea să-și asume *toga virilis* și să-și înceapă propria carieră politică¹⁰. Astfel că, cercetătoarea Linda W. Rutland¹¹ atrage atenția asupra faptului că mașinațiile Agrippinei, ce o arată clar pe aceasta îndreptându-se către un țel, erau în aparență o dovadă destul de evidentă că ea era capabilă să-și omoare soțul și era pregătită să se folosească de primul prilej.

Istoricul John Aveline aduce în discuție diferitele versiuni existente la autorii antici cu privire la moartea lui Claudius și tocmai de aceste variațiuni și modificări ale variantelor sursele antice se folosește pentru a-și susține teza. Este vorba de acordare unei slabe credibilități ce derivă din faptul că cercetătorul identifică un model în maniera în care este realizată descrierea literară a morții lui Claudius¹² - se constată o similitudine între episodul în care este descrisă atitudinea de apropiere a lui Claudius față de Britannicus și reconcilierea despre care se spune că ar fi avut loc între Augustus și Agrippa Postumus, înainte de moartea acestuia din urmă. În ambele cazuri, tradiția istorică ar fi încercat să explice cum un împărat bun în esență (Augustus, Claudius) ajunge să aibă o așa slabă opțiune pentru cel care în cele din urmă i-a devenit succesor (Tiberius, Nero). În ambele cazuri soția este principalul factor instigator în obținerea Principatului pentru fiul ei care nu era un descendent natural, direct al împăratului. Prin urmare, pentru a se realiza o delimitare între împăratul bun și succesorul său rău, împăratul bun este făcut să se îndoiască de succesiune în ultimul moment. Pentru că ne aflăm pe tărâmul unui topos literar se presupune că ar trebui să ne arătăm foarte atenți în cercetarea și în a ne încrede în aceste surse care arată o similitudine atât de apropiată cu un eveniment anterior.

---

⁹ Aveline, 2004, 453-475. Autorul este de părere că niciunul din argumentele oferite în sprijinul ideii că împăratul a fost asasinat nu este veridic, pentru că la o analiză mai atentă aceste argumente se evaporă sau se întorc împotriva lor, venind în sprijinul ideii că împăratul Claudius a murit de cauze naturale.

¹⁰ *Ibidem*, 457, pentru detalii cu privire la relația Claudius - Agrippina înaintea decesului împăratului.

¹¹ Rutland, 1978, 15-29.

¹² Aveline, 2004, 455-456.

Versiunile existente cu privire la relația lui Claudius cu fiul lui, Britannicus, demonstrează, în opinia cercetătorului John Aveline, că ne aflăm pe tărâmul zvonurilor, al bârfei¹³. Acesta aduce dovezi care să demonteze ideea că împăratul Claudius a fost asasinat pentru că se reapropia de Britannicus și pentru că ar fi avut intenția să-l numească succesorul său. Unul din aceste argumente este reprezentat de faptul că împăratul Claudius nu ar fi numit consuli care să fie în funcție mai mult de luna în care a murit¹⁴ fapt ce indică ideea că nu era interesat să atragă atenția asupra proclamării majoratului lui Britannicus. De asemenea, Claudius nu ar fi avut intenții să-i ofere *toga virilis* lui Britannicus¹⁵. Pe de altă parte, Claudius în mod constant și continuu i-a promovat pe Agrippina și pe Nero pe toată perioada celei de-a doua părți a domniei sale. Împăratul a făcut mari eforturi pentru a-și legaliza și securiza căsătoria Agrippina. S-a recăsătorit după ce a spus Gărzii Pretoriene să-l ucidă dacă vreodată se va mai căsători¹⁶ iar pentru această discuție, relevante sunt și detaliile cu privire la pregătirile de nuntă întreprinse pentru Claudius și Agrippina, despre care găsim informații la Tacitus expuse de-a lungul a patru capitole¹⁷. Îl vedem pe Vitellius care sondează opinia Senatului, în fapt pregătind terenul pentru eventuala recăsătorire a lui Claudius. În Senat este emis un decret care să legitimeze căsătoria dintre unchi și fata din partea fratelui iar după încheierea căsătoriei, Claudius aduce sacrificii expiatorii împotriva incestului în crângul zeiței Diana.

---

¹³ Spre exemplu, dacă urmărim emisiunile monetare din unele orașe ale Imperiului roman de sub domnia împăratului Claudius, ce au avut anumite serii de monede cu reprezentări ale lui Britannicus sau ale lui Nero, și chiar a celor doi Cezari, simultan. Un studiu pe această temă este cel al lui François Rebuffat, „De Britannicus César à Néron César: le témoignage des impériaux grecs”, în *Claude Lyon – empereur romain...*, 1998. De menționat pentru acest studiu este faptul că autorul încearcă să demonstreze că Britannicus nu a fost discriminat de o așa manieră și dat la o parte, ca urmare a căsătoriei dintre Agrippina și Claudius și a adopției lui Nero ce a urmat imediat, precum s-ar crede parcurgând sursele antice cu privire la acest episod, și literatura de specialitate care susține că ultimii ani de domnie ai lui Claudius s-au desfășurat sub influența aproape totală a celei de a patra soții, ce era interesată în a-i asigura fiului ei succesiunea la tron.

¹⁴ Suet., *Claud.*, XLVI.

¹⁵ Aveline, 2004, 458. Conform lui Suetonius, Claudius deja îi acordase lui Britannicus *toga virilis*/toga bărbăției - (Suet., *Claud.*, XLIII) “deși încă tânăr și imatur” pentru ca romanii să aibă în final un Caesar. În ciuda diferențelor din surse, se pare că motivul Agrippieni de a-l otrăvi pe Claudius a fost acela de a-i asigura tronul fiului ei Nero și pentru a-și menține și păstra propria ei putere politică.

¹⁶ Suet., *Claud.*, XXVI, 2.

¹⁷ *Ann.*, XII, 5-8.

Claudius o alege drept soție pe Agrippina pentru că el simte nevoia faptului că are trebuință de nepoata lui și de Nero, de numele lor, mai exact, dată fiind conexiunea lor directă cu celebrul Germanicus. Căsătoria cu Agrippina avea atașată o însemnătate politică. Însă această uniune matrimonială nu vine cu avantaje doar pentru Claudius ci cu o serie de beneficii și pentru Agrippina care acumulează onoruri multe, demnități de care Messalina nu s-a bucurat nici când s-a aflat în culmea ascensiunii ei¹⁸.

Toate evidențele arată clar că Agrippina s-a bucurat de o poziție ca partener virtual în guvernarea Imperiului Roman împreună Claudius și că această poziție a rămas intactă pe toată durata celei de-a doua părți a domniei lui Claudius¹⁹. O dovadă care poate să sprijine ideea că Agrippina nu a dorit moartea lui Claudius este aceea că la începutul domniei lui Nero, Agrippina a fost nemulțumită când unul dintre edictele emise de Claudius este abrogat, edict care a trecut în timp ce Claudius încă mai era însurat cu Messalina²⁰. Prin această atitudine, Agrippina ar fi apărât întreaga domnie a lui Claudius, rămânând loială imaginii acestuia. Dacă relația dintre cei doi s-ar fi înrăutățit spre finalul vieții lui Claudius, ea nu ar fi avut niciun motiv să reacționeze așa²¹.

Precum Agrippina, și Nero s-a bucurat de onoruri și promovări. Claudius a desemnat un succesor, într-o manieră clară și astfel a creat o stabilitate dinastică. Prin acțiunile sale, Claudius i-ar fi sprijinit pe Agrippina și Nero. Aceasta nu ar fi avut niciun motiv, de fapt ea ar fi avut un motiv pentru ca Claudius să trăiască mai mult decât a trăit²².

---

¹⁸ Aveline, 2004, p. 461.

¹⁹ Domnia lui Claudius poate fi împărțită în legătură directă cu Messalina și Agrippina.

²⁰ Tac., *Ann.*, XIII, 22. Încă de la începutul secolului al XX-lea se realizează o reabilitare a imaginii Agrippinei. Pentru istoricul Guglielmo Ferrero (1911) era evident că Agrippina la rândul ei este luată prin surprindere de către boala și moartea lui Claudius și că aceasta nu poate fi făcută responsabilă pentru cauzarea morții acestuia.

²¹ Despre ce se întâmplă după decesul lui Claudius, vezi: Rutland, 1978, 24-26, o analiză care pune accent nu pe veridicitatea surselor ci pe viziunea lui Tacitus; Cercetătoarea atrage atenția asupra faptului că rolul semnificativ jucat de Agrippina are paralelă în cel al Liviei. Ceea ce *Fortuna* a făcut pentru Claudius, Livia și Agrippina, folosindu-se de intrigă, au realizat pentru fii lor.

²² Atât Britannicus cât și Nero nu aveau niciun drept asupra tronului lui Claudius. Principiul ereditar nu exista în guvernământul imperial: Senatul era liber să aleagă pe oricine dorea. Până atunci alegerea a fost făcută pentru un membru al *Domus Augusta* - pentru că era mult mai ușor să se identifice acolo persoane care erau cunoscute și respectate, care exercitau admirația soldaților din regiuni îndepărtate și care aveau o anumită pregătire pentru diversele și dificilele îndatoriri ale funcției lor. Pe baza acestui raționament, faptul că Agrippina l-a convins pe Claudius să-l adopte pe Nero, nu

Noviciatului lui Nero încă îi mai lipsea un element vital, experiența de teren în conducerea unei armate.

Ajuns împărat, Nero ar fi făcut o glumă despre ciuperci, spunând că acestea sunt hrană pentru zei de vreme ce Claudius, mâncând una a devenit zeu²³. Prin urmare, dacă Claudius ar fi fost otrăvit, John Aveline găsește de cuviință să opineze, că ne-am fi putut aștepta ca Nero să fie mult mai circumspect atunci când aduce în discuție felul în care a murit Claudius. O astfel de glumă reliefează faptul că la momentul în care este făcută, nu era nicio suspiciune sau atitudine jenantă privind moartea lui Claudius²⁴.

Nu trebuie trecute cu vederea informațiile cu privire la starea precară de sănătate a lui Claudius și precum și cele care relatează despre obiceiul acestuia de a mânca și bea în exces. De astfel, nu trebuie neglijat nici detaliul că împăratul fusese bolnav cu un an înainte întâmplarea ce l-a făcut pe Nero să promită jocuri pentru însănătoșirea împăratului și că anul 54 d. Hr. a fost un an atât de insalubru pentru că un membru al fiecărei magistraturi a murit în decurs de câteva luni.

Variantele existente cu privire la descrierea morții lui Claudius pot conduce în cele din urmă la slăbirea credibilității lor. În principal, există două versiuni ale acestui episod. Suetonius ne spune că împăratul a fost otrăvit de către degustătorul²⁵ său, Halotus, în timp ce se aflau la masă în

---

însemna că ea a dorit să-l înlăture pe Britannicus și să-i ofere avantaje fiului ei. Era vorba de faptul că ea nu dorea ca familia lui Augustus să-și piardă puterea supremă și pentru acest lucru ea intenționa să pregătească nu doar un singur succesor, ci doi posibili succesori pentru Claudius, așa cum și Augustus i-a pregătit vreme îndelungată pe ambii, Drusus și Tiberius. Din această perspectivă poate părea că Agrippina a acționat de o manieră înțeleaptă și rezonabilă. Nero nu era decât cu patru ani mai mare decât Britannicus, și în anul 50 d.Hr., când Nero a fost adoptat, Britannicus era un băiețel în vârstă de 9 ani. O dovadă în plus că Agrippina nu vroia să-i distrugă pe urmașii Messalinei, este faptul că înainte de adopția sa, l-a căsătorit pe Nero cu Octavia. Octavia posedea toate virtuțile pe care nobilimea romană le prețuia. Era castă, modestă, răbdătoare, gentilă și deloc egoistă, și ar fi fost capabilă să ajute la întărirea puterii familiei. Agrippina, i-a logodit pe cei doi de la o fragedă vârstă în speranța că ei vor fi un cuplu care să servească drept exemplu familiilor aristocrate; prin urmare, s-ar putea spune că Agrippina, nu căuta să slăbească puterea familiei imperiale prin distrugerea urmașilor Messalinei, ci încerca să-și aducă fiul în cadrul familiei cu scopul de a o întări. Motivul descris de Tacitus pentru otrăvirea lui Claudius de către Agrippina poate părea ridicol în ochii unui cercetător: Agrippina era deranjată de faptul că împăratul îl prefera pe Britannicus, în ultima vreme, mai mult decât pe Nero.

²³ Suet., *Claud.*, XIII, 33.1.

²⁴ Aveline, 2004, 466.

²⁵ *Praegustatores* se numeau degustătorii oficiali.

citadelă²⁶. O altă versiune prezentată este aceea că a fost otrăvit de Agrippina în timp ce cinau acasă. Această a doua versiune este supusă la numeroase variante și adăugiri. Suetonius ne spun că Agrippina l-a otrăvit pe Claudius cu un fel de mâncare pregătit din ciuperce, felul său preferat de mâncare și că el a murit după ce și-a petrecut noaptea având dureri groaznice, incapabil să vorbească ori că a leșinat, după care a suferit vărsături moment ce a prilejuit administrarea unei a doua doze de otravă.

Tacitus combină variantele într-o singură relatare și-i aduce împreună pe Agrippina, Locusta²⁷ și Halotus și Xenophon într-un scenariu-complot de a-l asasina pe Claudius. Locusta îi procură Agrippinei o otravă²⁸. Halotus introduce otrava în anumite ciuperce, iar când Claudius nu este ucis de otravă, Xenophon este chemat să administreze o a doua doză de otravă, cu ajutorul unei pene menită să-i înlesnească lui Claudius posibilitatea de a vomita.

---

²⁶ Suet., *Claud.*, XLII, 2.

²⁷ Ca și Locusta, Martina este un alt personaj cunoscut pentru că s-ar fi îndeletnicit cu fabricarea de otrăvuri. În vremea lui Tiberius a fost suspectată în cazul decesului lui Germanicus, care moare sub circumstanțe suspicioase. Martina era o prietenă apropiată a Placiniei, soția guvernatorului Piso, cu care Germanicus avusese o dispută. Așadar, suspectată pentru moartea nepotului lui Tiberius, Martina este chemată la Roma pentru investigații însă aceasta moare pe drum. Se pare că Locusta a fost cea mai cunoscută dintre acești fabricanți de otrăvuri și a fost acuzată pentru mai multe crime în vremea domniei lui Claudius. Sursele ne spun că aceasta a fost abordată și de către Nero, atunci când era împărat, care o solicită pentru a prepara o otravă pentru mai tânărul său frate, Britannicus.

²⁸ Pentru mai multe detalii despre otrăvirile din antichitate vezi: Cilliers, Retief, 2000, 88-100. Cei care se ocupau cu otrăvirea în Roma antică se foloseau, aproape exclusiv, de produse realizate din plante și nu de otrăvuri minerale. Autorii emit ideea că situațiile de otrăvire au atins un maximum în timpul secolelor I-II d.Hr., când împărații Iulio-Claudieni, în principal, dobândesc o uriașă notorietate și o varietate mare de antidoturi specifice și universale ajung la modă, capătă o mare popularitate. Prima înregistrare de otrăvire datează încă din 331 î.Hr. când un număr mare de femei au fost executate pentru suspiciune de otrăvire în masă și astfel că, în trecut, cercetătorii au bănuț femeile pentru majoritatea cazurilor de otrăvire. Femeile erau principalele suspecte în termeni de preparare și administrare a otrăvurilor. Articolul menționat mai sus enumeră câteva dovezi cu privire la episoade de otrăvire înregistrare de sursele antice de-a lungul vremii, cazuri care se petreceau din ce în ce mai frecvent în toate straturile sociale, acest fenomen al otrăvirii atingând un vârf în secolele I-II d.Hr. În anul 80 î.Hr. dictatorul Sulla promulgă legi stricte împotriva otrăvirii. La sfârșitul secolului I d. Hr., satiristul Iuvenal și alți autori antici denunță societatea lor decadentă, susținând că otrăvirea a devenit un simbol de status: o cale acceptată pentru mame să scape de soți și copii vitregi și pentru copii bogați să scape de tați care trăiau prea mult (Juv., I.73-76; VI.133; 602-643; VII.169; 14. 250-255).

Așadar, în narațiunea lui Tacitus sunt două etape de otrăvire: a. Claudius este servit cu ciuperci otrăvitoare și are capacitatea de a-și reveni după ce vomită; b. o a doua rundă a otrăvirii are loc când doctorul Xenophon este chemat să-l ajute pe Claudius în eforturile sale de a vomita prin plasarea unei pene de-a lungul gâtului acestuia. Doctorul fusese angajat de Agrippina, astfel că pana fusese înmuiată în otravă²⁹.

Relatarea lui Cassius Dio conține anumite elemente din aceste variante. Agrippina obține otrava de la Locusta și folosește ciupercile ca mijloc de asasinare. Un alt artificiu este inserat. Agrippina otrăvește doar o singură ciupercă, servind ea însăși din celălalte³⁰.

Aceste variante arată că observatorul din afara familiei a văzut doar cum Claudius a căzut bolnav sau a leșinat pentru ca mai apoi să fie luat din zona de cinare și dus în camerele sale. Toate detaliile pot fi văzute și ca un produs al speculației.

Agrippina pare că nu era pregătită pentru moartea lui Claudius. Atât Tacitus cât și Suetonius spun că anunțul morții acestuia a fost amânat pentru ca lucrurile să fie pregătite pentru ascensiunea lui Nero³¹. Au fost luate măsuri elaborate pentru a părea că împăratul este încă în viață. Senatul face jurăminte pentru sănătatea și refacerea împăratului. Tacitus ne spune că trupul împăratului a fost ținut cald, accesul la împărat a fost împiedicat iar anunțuri periodice erau făcute despre presupusa condiție a împăratului. Suetonius pretinde că pentru a lăsa impresia că împăratul încă trăiește au fost chemați comedianți. Toate aceste par să sugereze că s-a creat un timp necesar pentru pregătirea venirii lui Nero la tron.

Trebuie avut în vedere și următorul aspect. Otrava și otrăvirea sunt intrinsec interconectate cu cultura Mediterană ce prevala, trecând în superstiție, frică și mitologie. Cazurile de otrăvire deliberată nu exclud cazurile de otrăvire din greșeală sau neștiință.

Sub dinastia Iulia-Claudia se petrec anumite cazuri de otrăvire ce nu-și găsesc o justificare reală, nu se bucură de o fezabilitate iar autorii antici foloseau anumite relatări ale unor astfel de situații tocmai pentru a simboliza starea de declin a Romei³².

---

²⁹ Tac., *Ann.*, 12.67.2

³⁰ CD., LX, 34.2-3.

³¹ Tac., *Ann.*, 12.68.1, 3; Suet., *Claud.*, 45.

³² Totuși, trebuie adăugat și faptul că, în vremea dinastiei Flavia, era prezentă teama față de ciuperci. Suetonius ne spune că Domițian suferea de această teamă pe care tatăl său, împăratul Vespasian, o lua în derâdere (*Dom.*, XIV.1). Tocmai această frică poate fi interpretată în mai multe feluri: în primul rând o aluzie directă la asasinarea lui Claudius, în al doilea rând prin faptul că Domițian ar fi înțeles că asasinarea prin otrăvire era o

Cercetătorii L. Cilliers și F.P. Retief au sugerat că menționarea cazurilor de utilizare a otrăvii în narațiunile istorice ajută la explicarea evenimentelor petrecute în timpuri de instabilitate politică. Este posibil ca acest mecanism să fi fost dezvoltat și folosit ca o metodă literară menită să dezvăluie o slăbire, o decădere a valorilor romane.

Creșterea relatărilor cazurilor de otrăviri din primul secol vine, așadar, ca o urmare a ambiției și a intrigilor politice desfășurate într-o societate martoră la lupta indivizilor pentru putere. Dacă acest punct de vedere este corect, atunci, într-adevăr, ne putem întreba sau putem pune la îndoială dacă indivizii erau într-adevăr otrăviți sau dacă aceste relatări despre cazuri de otrăvire erau fabricate de autorii antici pentru a explica evenimentele de-a lungul unei perioade de criză - pentru a arăta decăderea tradițiilor și valorilor romane.

O dată cu apariția Imperiului apare și o deteriorare a valorilor romane obișnuite. Otrava nu era o armă onorabilă de vreme ce se baza pe secret și înșelarea speranțelor cuiva, oponentul era prevenit de la a fi atent și conștient că se află într-o stare de război și că ar trebui să se apere. Astfel că, utilizarea otrăvii avea drept urmare provocarea concepției Romei cu privire la onoare și glorie câștigată pe câmpul de luptă - luptând și murind pe câmpul de luptă.

Cercetătorii au studiat cu interes acest episod neclar cu privire la decesul împăratului Claudius. Ciupercile menționate de autorii antici ca folosite la otrăvirea lui Claudius au ridicat, de asemenea, multe semne de întrebare. Romanii erau conștienți că unele ciuperci erau comestibile în timp ce altele erau otrăvitoare, totuși ei nu puteau opera cu acuratețe diferența dintre acestea.

De-a lungul vremii, istoricii au căutat să afle și să identifice despre ce ciuperci este vorba și cât de plauzibil este acest argument al otrăvirii lui Claudius³³ prin intermediul ciupercilor, detaliu adus în atenție de antici când vine vorba de moartea împăratului Claudius.

Connie Galatas enunță doi factori prin care pot fi explicate cazurile de otrăvire sub Iulio-Claudieni: 1. aceste relatări ajutau la

---

amenințare reală și nu în ultimul rând prin aceea că ciupercile reprezentaseră un mijloc pentru asemenea acte și înainte.

³³ Astfel de informații găsim și Aveline, 2004, 473 și la Galatas, 2007-08, 7-17. În acest din urmă articol menționat, autoarea încearcă să determine dacă otrăvirile lui Claudius și cea a lui Britannicus sunt plauzibile și valide. Pentru noi, important, la momentul de față, este presupusul episod al otrăvirii lui Claudius. Cercetătoarea pune la îndoială veridicitatea relatărilor ce includ și cazuri de otrăvire și vrea să afle care erau motivele pentru care autorii antici încorporează în narațiunile lor episoade de otrăvire.

aranjarea și limpezirea narativității evenimentelor dintr-o perioadă de instabilitate și, 2. imperiul provoca valorile tradiționale romane în termeni de a face față unui oponent și folosind forța fizică pentru a ieși învingător.

După cum am observat deja, cazul otrăvirii lui Claudius: este bine documentat printre autorii antici, toți sunt de acord sau concluzionează că Agrippina decide să-și otrăvească soțul când acesta începe să-și favorizeze fiul biologic, pe Britannicus³⁴.

În ciuda diferitelor versiuni, istoricitatea otrăvirii lui Claudius este plauzabilă. Sursele ajung la o singură concluzie decisivă: moartea lui Claudius a fost adusă de o digestie inițială a unor ciuperci otrăvitoare sau otrăvite.

Chiar și medici specialiști s-au aplecat asupra acestei întâmplări³⁵ în speranța de a contribui și de a face lumină cu privire la decesul unui împărat roman. Articolul sugestiv intitulat, „Caveat Cenans!”, este împărțit în patru părți principale. Mai întâi este prezentat cazul lui Claudius. Sunt descrise simptomele acestuia, manifestate în seara de 13 octombrie 54 d.Hr. Este prezentat și istoricul medical al acestuia. Sunt

---

³⁴ Nu trebuie uitate anumite mențiuni pe care sursele antice le fac cu privire la relația Agrippina - Britannicus. Britannicus îl striga pe Nero „Ahenobarbus” (Suet., *Nero*, VII) iar Tacitus menționează că Britannicus îl numea pe Nero „Domitius” (Tac., *Ann.*, XII, 41.3). În ambele cazuri Agrippina este deranjată și se plânge lui Claudius că prin aceste acte adopția era disprețuită. Britannicus părea a fi o reală amenințare la adresa puterii Agripinei ca fiu biologic al lui Claudius. Într-un efort de conservare a propriei sale poziții sociale, Agrippina îl împiedică pe Britannicus să acumuleze putere (CD., LX, 32.5; LX, 33.9). Majoritatea suporterilor lui Britannicus au fost înlăturați de Agrippina care l-a convins pe Claudius să exileze sau să condamne la moarte cei mai buni tutori ai fiului său și a instalat gărzi alese de ea. Avantajul lui Britannicus fusese anulat de moartea Messalinei - chiar și paternitatea lui era pusă la îndoială. Cassius Dio ne spune că lui Britannicus îi era interzis accesul la Claudius datorită Agripinei. Astfel că, episodul otrăvirii lui Britannicus este folosit de autori antici pentru a explica evenimentele din timpul unei vremi de instabilitate politică și ilustrează decăderea valorilor morale de sub Nero. Împăratul Nero vede în Britannicus o amenințare la adresa carierei lui de cântăreț și își propune să-l facă de râs pe Britannicus în momentul în care i-a ordonat să cânte la un eveniment public. Britannicus recită un poem din care reiese că a fost înlăturat de la drepturile paternale și de la supremație (Tac., *Ann.*, XIII, 15.2). Sursele antice sunt de acord că Nero decide să-l otrăvească pe Britannicus după ce Agrippina l-a amenințat că va coaliza cu acesta din urmă. Agrippina se temea că își pierde puterea și credea că printr-o alianță cu Britannicus l-ar putea forța pe Nero să o asculte. Evenimentele din jurul morții lui Britannicus marchează o tranziție în imaginea lui Nero.

³⁵ Valente *et alii*, 2002, 392-398. Printe alte cercetări realizate de specialiști în domeniul medical, menționăm și analiza lui: Murad, 2010, 221-7, și articolul semnat de Wiedemann, Marmion, 2002, 260-261.

menționate toate aspectele cu privire la condiția fizică și la statusul sănătății lui Claudius, reprezentări desprinse din sursele antice. Sunt reamintite bolile de care s-a crezut de-a lungul vremii că ar fi suferit: malaria, pojar cu complicații datorită unei surzenii laterale, eripizel și colită³⁶. Este realizat și un scurt istoric medical al membrilor familiei. Sunt luate în calcul toate posibilitățile: locul nașterii, numărul căsătoriilor, cei trei copii avuți, faptul că întreținea relații sexuale cu prostituate, că a fost politician și istoric. Cercetătorii aduc în discuție și monedele pe care se observă faptul că mușchii gâtului erau măriți³⁷.

Ne este prezentat, pe etape, modul în care se declanșează boala: durerile abdominale, voma, faptul că s-a simțit bine până să i se facă rău în timpul unui banchet în cadrul căruia a consumat o cantitate mare de hrană și vin. Unul dintre felurile de mâncare servit era din ciuperci și reprezenta felul favorit de mâncare al împăratului. Și-a recăpătat cunoștința apoi, iar la scurtă vreme a acuzat dureri abdominale severe. A vomitat și s-a simțit cumva mai bine. Un doctor a introdus o pană în spatele gâtului pacientului pentru a-i provoca vomă acestuia. La scurt timp starea pacientului s-a deteriorat: a devenit confuz și a arătat semne de durere continuă de burtă și diaree. A murit în decurs de 12 ore de la declanșarea bolii. Articolul continuă cu stabilirea a diferite diagnosticuri pentru cazul medical descris³⁸.

Sunt aduse în discuție defectele sale fizice iar cercetătorul William A. Valente lansează ipoteza conform căruia Claudius ar fi avut Sindromul Gilles de la Tourette care de regulă se instalează în copilărie, cu ticuri verbale și motorii care de regulă implică fața și ochii. Uneori ticurile pot fi suprimate voluntar pentru a fi urmate de o revenire accentuată³⁹. Exclue ideea conform căreia Claudius ar fi suferit de Boala lui Huntington. Însă, o tulburare pe care o numește demnă de luat în considerare, este PANDA - Boală pediatrică neurologică autoimună

---

³⁶ Valente *et alii*, 2002, 392. Când ne sunt prezentate aceste informații nu ni se spune despre ce personaj este vorba, cine este personajul descris.

³⁷ Cu privire la acest aspect poate fi adăugată și ideea că ipotezele lansate în urma studierii acestor monede, care ni-l prezintă pe Claudius cu mușchii gâtului vizibil măriți, trebuie privite cu mare atenție pentru că astfel de monede pot fi și rezultatul unor defecte de matriță; mai ales că un detaliu de așa natură nu i-ar fi scăpat lui Suetonius.

³⁸ Este realizată o identificare corectă a personajului istoric adus în atenție. Trebuie spus și faptul că avem de-a face cu un articol tehnic iar pentru anumiți termeni de specialitate traducerea ne-a fost dificilă și uneori imposibilă, situații în care am ales să păstrăm sintagmele originale.

³⁹ Vezi: Valente *et alii*, 2002, 392-398, pentru cum este motivată alegerea acestei posibilități.

asociată cu infecții de streptococ - ale cărei simptome includ și mișcarea distinctivă și anormalități în comportament. Simptomele lui Claudius se potrivesc cel mai bine cu cele date de distonie, și anume, dereglarea funcțională a sistemului nervos vegetativ.

Cercetătorul William A. Valente consideră că Claudius suferea de Distonie heredodegenerativă - sistemul nervos se deteriora progresiv și iremediabil - ce include boala lui Wilson care presupune probleme de asimilare a fierului și a unor lipidoze variate, glicongen, aminoacidopatie. Tot el lansează un termen *Claudian Complex*⁴⁰ și crede că împăratul avea acest complex asociat cu distonie secundară nonprogresivă, de durată întregii vieți, cu o implicare primară a grupurilor de mușchi cranio-cervicali, o implicare nu atât de proeminentă a mâinilor și picioarelor, și o tranversare normală a vieții. Ipotezele cu privire la survenirea morții acestuia vorbesc despre: infarct miocardic acut al peretelui interior; anevrismul aortic abdominal cu hernie și, desigur, nu este exclusă posibilitatea unei otrăviri. Pentru această din urmă ipoteză, având în vedere intrigile sociale și politice țesute în vremea împăraților romani, ajunge la concluzia că doar ciupercile otrăvitoare pot cauza genul de boală admisă ca terminală.

Despre ciupercile potențial vinovate au fost emise câteva teorii. Au fost identificate, în principal, *amanita Phalloides* și *amanita muscaria*⁴¹.

Amanita Phalloides, Buretele Viperei⁴² conține ciclopeptide foarte otrăvitoare care inhibă acidul ribonucleic polimerază și provoacă dureri abdominale, vomă, diaree - între 6-36 de ore după ingestie. Deși, o

---

⁴⁰ Claudius ar fi suferit de o formă de distonie unică - denumită, așadar, *Claudian Complex*.

⁴¹ Despre aceste ciuperci vezi și: Cilliers, Retief, 2000, 93. La categoria otrăvurilor cunoscute în antichitate și care erau de origine vegetală, avem descrieri și pentru *Amanita pantherinai* ale cărei simptome sunt precum cele ale *Amanita muscaria* cu diferența că instalarea este mai lentă dar fatalitatea este mai mare. O altă ciupercă, potențială candidată, este *Coprinus atramentarius*, adusă în atenție în articolul lui Wiedemann, Marmion, 2002, 260-261. Această ciupercă înglobează și o substanță numită disulfiram, care în combinație cu alcoolul ar fi putut provoca greață, amețeală și ale simptome.

⁴² Este sugerată prima dată la Graves, 1960 și la Grimm-Samuel, 1991, 178-182. Cercetătoarea Grimm-Samuel, luând în considerare simptomele avute de Claudius înainte de moarte, opiniază că acesta a mâncat ciuperci care făceau parte din specia *Amanita phalloides*. Din simptomele descrise în articolul ei reiese că, potrivit efectelor altor ciuperci otrăvitoare, niciun disconfort nu este simțit pentru ceva timp. Este vorba de un simptom liber de incubare ce durează până la 10-15 ore, timp în care ciupercile sunt complet digerate iar toxinele sunt absorbite în circuitul sanguin.

revenire temporară poate urma, o necroză hepatică duce la deces în decurs de 2 până la 7 zile. Patologia acestor ciuperci cuprinde și o perioadă de recuperare ce pare să fie precum cea descrisă de autorii Suetonius și Tacitus însă otrăvirea cu amanite durează mai mult decât o zi pentru ca efectul să fie letal.

Cealaltă ciupercă identificată este *Amanita muscaria*, însă această ciupercă nu conține suficientă toxină pentru a fi fatală în condiții naturale însă pot fi condiții medicale care ar fi putut amplifica efectul muscarinei dându-i un efect fatal.

Această ciupercă dispune de un fel diferit de toxină, care acționează ca și stimulant parasimpatic. Cauzează lăcrimare, vasodilatație, salivare excesivă, dureri abdominale severe, rinorhea, diaree intratabilă, pierderea controlului sfincterului, respirație șuierătoare, bradicardie și hipotensiune. Poate cauza moartea în decurs de câteva ore. Totuși, reamintim, *A. muscaria* nu conține decât o doză mică de muscarină și nu poate fi fatală decât în cazul în care efectele adverse ale muscarinei sunt potențate de alte dizabilități. Ciupercile care conțin muscarină ar fi fost în mod special periculoase pentru Claudius, dată fiind condiția sa, boala de care suferea: distonie. Datorită efectului colinergic, ciupercile muscarine ar fi putut accentua contracțiile musculare și să inducă hipersecreție salivară, diaree, volumul de contracție și confuzie.

Cu privire la moartea lui Claudius din toate aceste informații se poate desprinde un diagnostic, și anume, distonie secundară⁴³ dobândită, probabil congenitală și acută. Este lansată o nouă idee, intoxicația cu ciuperci ce a fost complicată de o criză distonică sau de aspirație pulmonară. Această analiză se înscrie în curentul actual ce se manifestă cu privire la decesul lui Claudius. Se încearcă, practic, susținerea ideii că acest împărat roman nu a fost a căzut victimă unui complot sau a unei tentative de asasinare prin otrăvirea cu ciuperci, așa cum este susținut de sursele antice: *We see no reason to believe that Claudius was murdered. All the features are consistent with sudden death from cerebrovascular disease, which was common in Roman times*⁴⁴.

---

⁴³ Acest diagnostic este susținut și de Rice, 2000, 198-201, declanșând o serie de dezbateri între cercetători. Într-o scrisoare trimisă editorului revistei mai sus menționată (Vol. 93, 550), cercetătorul Avi Ohry, de la Universitatea de Medicină din Tel Aviv, este de acord cu diagnosticul de *cerebral palsy* însă atrage atenția asupra faptului că salivarea excesivă, de care suferea Claudius, nu este o trăsătură a distoniei.

⁴⁴ Wiedemann, Marmion, 2002, 261.

Ceea se petrece după otrăvirea⁴⁵ lui Claudius poate să devină cu ușurință subiectul unei alte cercetări și de aceea traseul cronologic al cercetării noastre se oprește aici⁴⁶.

Prin urmare, chiar dacă parcurgem sursele antice nu putea afirma cu precizie dacă moartea lui Claudius survine într-un moment nepotrivit sau nu, însă putem spune că - iar acest lucru doar dacă dăm crezare în totalitate scrierilor antice - momentul a fost unul pregătit de către Agrippina.

În cadrul acestui articol am putut observa cum de-a lungul timpului, printre cercetători, s-au născut discuții, dezbateri, au fost lansate ipoteze cu privire la decesul lui Claudius, acest personaj istoric a cărui imagine rămâne controversată și astăzi⁴⁷.

Claudius a fost, în cele din urmă, o persoană cu dizabilități fizice. Incapacitatea de a merge ca un om normal, chiar de a vorbi ca atare i-au creat o imagine defavorabilă la Roma, inclusiv în propria familie. Defectele fizice, sănătatea șubredă nu-l puteau încadra într-o familie „conducătoare”. Împărații, până la Caligula nu i-au încredințat nicio sarcină relevantă, din cauza fizicului său⁴⁸.

Cu toate că în cadrul acestui articol nu s-a pus accent pe analiza personalității lui Claudius au putut fi, totuși, observate anumite

---

⁴⁵ Premeditată sau accidentală.

⁴⁶ Cum am amintit și la începutul acestui articol, decesul lui Claudius are loc în ziua de 13 octombrie, în anul 54 d.Hr. La scurt timp după ce Nero este aclamat împărat se decretează pentru Claudius onoruri divine. Tacitus ne spune că festivitatea de înmormântare a fost celebrată de o manieră similară cu cea a lui Augustus (Tac., *Ann.*, XII, 69. 4) asta și pentru că Agrippina nu vroia să fie mai prejos decât străbunica ei, Livia. Într-un pasaj ulterior nu se face nicio referire la înmormântare în sine. Sunt enumerate onorurile acordate de către Senat. Ni se spune că Agrippinei i-au fost dați doi lictori și că a fost stabilit un colegiu al preoților lui Claudius, aflat sub conducerea acesteia, și în același timp Senatul a votat *funus censorium* pentru Claudius și curând după aceea au decretat apoteoza lui Claudius (Tac., *Ann.*, XIII, 2.6).

⁴⁷ În ciuda curentului istoriografic, aflat în plină desfășurare, de reabilitare a personalității sale.

⁴⁸ Levick, 1993, 59. Cercetătoarea subliniază atașamentul pe care romanii îl aveau pentru *decorum* - aparența fizică, aliura, toaleta și modul de vorbire. Atât înainte, cât și după ce ajunge la tronul Romei, Claudius pare a fi fost incriminat în principal, datorită ținutei sale. Exteriorul său nu corespundea cu imaginea pe care anticii o definiseră cu privire la un monarh, *rex*. Un suveran trebuia să fie frumos sau acceptabil din punct de vedere fizic și stabil din punct de vedere psihic. Altminteri devenea, aproape automat, un tiran, *tyrannus*. Pe de altă parte, Claudius avea și alte defecte care nu-l încadrau în canoanele unui conducător: avea patima femeilor și a banchetelor somptuoase. Era schimbător, din timp în timp ezitant, dar și iritabil până la cruzime, influențabil, temător în permanență de spectrul unui complot la adresa persoanei sale.

caracteristici ale acestui personaj istoric iar analizarea morții împăratului Claudius devine utilă pentru că aduce contribuții la o mai bună înțelegere a implicațiilor pe care un deces, la un astfel de nivel, îl are asupra întregii societății. Aici intră și tiparele narrative folosite de autorii antici atunci când descriu ultimele clipe ale unui împărat roman. Vedem cine profită de pe urma unei întâmplări de acest fel și, de asemenea, se poate observa o evoluție - este vorba de diferențe și asemănări -, atunci când sunt examinate mai multe astfel de evenimente. Moartea nu este privită ca un eveniment singular ci este pusă în legătură cu alte întâmplări. Dacă ne amintim de modul în care Claudius ajunge la tronul Romei, putem spune că moartea unui împărat poate avea și urmări, total, neprevăzute.

Bibliografie

A. Surse

Cassius Dio, *Istoria romană*, trad. A. Piatkowski. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, vol.II, 1977.

Juvenal, *Satirele*, trad. Anghel Marinescu. București: Ed. Cassei Școalelor, 1922.

Suetonius, *Doisprezece cezari*, trad. David Popescu, C. V. Georoc. București: Ed. Științifică, 1958.

Tacitus, *Opere. III. Anale*, trad. Andrei Marin. București: Ed. Științifică, 1964.

B. Dicționare, enciclopedii, alte instrumente

Bunson, Matthew, *Encyclopedia of the Roman Empire*. Ed. reviz. New York: Ed. Facts On File, 2002.

Clauss, Manfred, *Împărați romani: 55 de portrete de la Caesar la Iustinian*, trad. Adolf Armbruster. București: Ed. Enciclopedică, 2001, p. 71-96.

Enciclopedia Italia: Enciclopedia Dell' Arte Antica: Classica e Orientale, Ed. R. Bianchi – Bandinelli. Roma: Istituto Poligrafico dello Stato, 1959, vol. II, p. 703-705.

Grimal, Pierre, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, trad. Mihai Popescu. București: Ed. Saeculum I.O., 2001.

Oxford Latin Dictionary. Oxford: Ed. Clarendon, 1968.

Salisbury, Joyve E., *Encyclopedia of Women in the Ancient World*. Santa Barbara: Ed. ABC – Clio, 2001.

Scarre, Chris, *Cronica împăraților romani*, trad. Andreea Hadâmbu și Steliana Palade. București: Ed. Rao, 2008.

C. Lucrări generale, studii și articole de specialitate

Aveline, John, „The Death of Claudius”. În: *Historia Zeitschrift für Alte Geschichte*, 53.4, 2004, p. 453-475.

Barrett, Anthony A., *Agrippina: Sex, Power and Politics in the Early Empire*, Yale University Press, 1996.

Benario, Herbert W., „Tacitus and the Principate”. În: *The Classical Journal*, 60.1, 1964, p. 97-106.

Burnard, Yves; Le Bohec, Yann și Martin, Jean-Pierre (coord). *Claude Lyon - empereur romain: actes du colloque Paris, Nancy, Lyon, novembre 1992*, Paris: Editura Presses de l' Université de Paris-Sorbone, 1998.

Cilliers, L.; Retief, F.P., „Poisons, Poisoning and The Drug Trade in Ancient Rome”. În: *Akroterion* , Vol. 45, 2000, p. 88-100.

Ciocârlie, Alexandra, *Iuvenal*. București: Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, 2002.

Cizek, Eugen, *Claudiu*. București: Editura Teora, 2000.

Corbier, Mireille, „Male power and legitimacy through women: the domus Augusta under the Julio-Claudians”. În: *Women in Antiquity*, coord. Richard Hawley și Barbara Levick New York: Ed. Routledge, 1995, p.178-193.

Ferrero, Guglielmo, *The Women of the Caesars*, trad. engl. Christian Frederick Gauss, 1911.

Fishwick, Duncan, „The Deification of Claudius”. În: *The Classical Quarterly*, 52.1, 2002, p. 341-349.

Galatas, Connie, „Snow White's Apple and Claudius' Mushrooms: A look at the Use of Poison in the Early Roman Empire”. În: *Hirundo*, VI, 2007-08, p. 7-17.

Ginsburg, Judith, *Representing Agrippina: Constructions of Female Power in the Early Roman Empire*. New York: Oxford University Press, 2006.

Levick, Barbara, *Claudius*. London: Yale University Press, 1990.

Momigliano, Arnaldo, *L' opera dell' imperatore Claudio*, Valecchi, Firenze, 1932.

Moss, Gerald, „The Mentality and Personality of the Julio-Claudian Emperors”. În: *Medical History*, 7.2, 1963, p. 165-175.

Murad, A., „A neurological mystery from history: the case of Claudius Caesar”. În: *Journal of the history of the neurosciences*, 19.3, 2010, p. 221-7.

Osgood, Josiah, *Claudius Caesar: Image and Power in the Early Roman Empire*. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2011.

Rice, J. E., „The emperor with the shaking head: Claudius' movement disorder”. În: *Journal of Royal Society of Medicine*, 93, 2000, p. 198-201.

Rogers, Robert Samuel, „Heirs and Rivals to Nero”. În: *Transactions and Proceedings of The American Philological Association*, 86, 1995, p. 212-190.

Roşulescu, Vladimir, *Tronul Romei sau Vieţile celor 75 de împăraţi*. Craiova: Ed. Scorilo, 1999.

Ruth, T. de C., *The Problem of Claudius*. Baltimore: The Lord Baltimore Press, 1916.

Rutland, Linda W., „Women as Makers of Kings in Tacitus' Annals”. În: *Classical World*, 72.1, 1978, p. 15-29.

Scramuzza, Vincent, *The Emperor Claudius*. Cambridge: Harvard University Press, 1940.

Scullard, H. H., *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 BC to AD 68*.

Ed. a VI-a. New York: Ed. Routledge, 2011.

Tudor, Dumitru, *Figuri de împăraţi romani*. Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1975, vol.I.

Valente, William A.; Talbert, Richard J.A.; Hallett, Judith P.; Mackowiak, Philip A., „Caveat Cenans!”. În: *The American Journal of Medicine. Excerpta Medica*, 112, 2002, p. 392-398.

Vessey, D. W. T. C., „Thoughts on Tacitus' Portrayal of Claudius”. În: *American Journal of Philology*, 92.3, 1971, p. 385-409.

Wiedemann, T. E. J.; Marmion, V. J., „The Death of Claudius”. În: *Journal of Royal Society of Medicine*, 95, 2002, p. 260-261.

Yavetz, Zvi, „Caligula, Imperial Madness and Modern Historiography”. În: *Klio: Beiträge zur Alten Geschichte*, 78, 1996, p. 105-129.

CAVALERII TEMPLIERI ÎN IZVOARE NARATIVE (SECOLELE XII-XIV)

Constantin Zamfir*

THE KNIGHTS TEMPLAR IN NARRATIVE SOURCES (12th – 14th CENTURY)

Rezumat. *Lucrarea abordează începuturile Ordinului Cavalerilor Templieri, de la influența asupra formării sale a Sfântului Bernard de Clairvaux până la atitudinea cronicarilor medievali cu privire la acești cavaleri creștini. De asemenea, se face și o analiză a regulilor care au guvernat viața Templierilor de-a lungul timpului. Atitudinea generală a contemporanilor față de desființarea ordinului a fost una de ostilitate față de cavaleri, din cauza bogăției și aroganței acestora. Încălcarea propriilor reguli de sărăcie și smerenie, printre altele și pierderea Țării Sfinte au făcut ca posteritatea să fie destul de aspră cu acest ordin monahalo-cavaleresc.*

Cuvinte cheie: *Cavalerii Templieri, Bernard de Clairvaux, creștinism, Țara Sfântă.*

Abstract. *This paper deals with the beginnings of the Order of Nights Templar, from the influence on the its formation of St. Bernard of Clairvoix, to the medieval chroniclers attitude about this Christian knights. Also, it makes an analysis of the canons that governed the life of the Templars over time. The general attitude of contemporaries in regard to the abolition of the order was one of hostility towards the knights because of their wealth and arrogance. The violation of their own rules of poverty and humbleness, among others, and the loss of the Holy Land has made the posterity to be pretty rough with this monastic-knightly order.*

Keywords: *Knights Templar, Bernard of Clairvaux, Christianity, Holy Land.*

---

* Doctorand la Universitatea din București, Facultatea de Istorie, zamfir_c2008@yahoo.com

Prima cruciadă avusese deja loc atunci când Ordinul Templierilor își face apariția în istorie. În anul 1099, cruciații au reușit să cucerească Ierusalimul de la musulmani. Pelerinajele creștinilor la locurile sfinte continuaseră timp de sute de ani, cu mici întreruperi, cum a fost cea din secolul al XI-lea, din timpul domniei califului Hakim. Siguranța pelerinilor era însă foarte precară. Majoritatea nobililor creștini, după ce își îndeplineau jurământul de a lupta în Țara Sfântă se întorceau în Europa, iar forțele creștine rămase în Orient erau puține și slabe. Acestea apărau doar orașele și castelele ridicate în punctele strategice ale teritoriului cucerit. În restul țării, tâlharii bântuiau drumurile jefuind și ucigând pelerini.

Câțiva cavaleri doresc să curme această situație și se hotărăsc să acționeze. Inițiativa îi aparține lui Hugues de Payns, nobil francez din Champagne, care reușește să strângă în jurul său, în 1118, un mic grup de cavaleri, misiunea lor inițială fiind aceea de a-i proteja pe pelerini și drumurile care duceau la Ierusalim. La început sunt doar nouă cavaleri, printre ei aflându-se seniori importanți precum Geoffroy de Saint Omer și Andre de Montbard, cel din urmă fiind unchiul lui Bernard, abate la Clairvaux. Cavalerii își iau angajamentul în fața patriarhului de la Ierusalim să îi apere pe pelerini și formează un Ordin cavaleresc. Regele Ierusalimului, Balduin al II-lea (1118-1131), îi primește pe *Cavalerii Sărmani ai lui Christos* (aceasta fiind denumirea inițială a grupul de cavaleri) în palatul său de pe esplanada fostului Templu al lui Solomon, iar canonicii din oraș le cedează un teren lângă palat pentru a le sluji drept sediu. Câțiva ani mai târziu, regele își mută reședința și oferă palatul său cavalerilor. De atunci ordinul format se va numi al „Templului” iar cavalerii „Templieri”.

În toamna anului 1127, Hugues de Payns împreună cu cinci dintre camarazii săi, vor merge la Roma pentru a-i solicita papei Honoriu al II-lea o recunoaștere oficială a noului ordin format. Se organizează la Troyes, în Champagne, începând cu 13 ianuarie 1129, un conciliu prezidat de legatul papal Matteo d'Albano, la care vor fi prezenți, printre alții, arhiepiscopii din Sens și Reims, episcopii de Troyes și Auxerre, abatele ordinului cistercian Etienne Harding și foarte probabil, marele protector al ordinului, Bernard de Clairvaux.

În total, la conciliu au participat doi arhiepiscopi, zece episcopi și opt abați. Dintre acești oameni ai Bisericii trei vor deveni sfinți, iar alți trei, preafericiți recunoscuți de Biserică.

Bernard de Clairvoix va întocmi o *Regulă* a ordinului, care, după câteva dezbateri ce vor duce la mici modificări, va fi adoptată de conciliu.

Aceasta va fi *Regula latină* al cărui text a supraviețuit (prin intermediul a mai multor manuscrise) până în zilele noastre. Va urma o versiune în limba franceză a acestei „Reguli” (1140), apoi uzanțele ordinului sau *Retraits* redactate către anul 1165. În secolul următor vor apărea *Statutele conventuale* care stabilesc, spre exemplu, modul de desfășurare al ceremoniilor (aceste statute fiind redactate între anii 1230-1240). *Les Egards*, o culegere de jurisprudență enumeră abaterile și diversele pedepse (între anii 1257-1267). *Regula* este redactată și în catalană după anul 1267.

Trebuie spus că Bernard de Clairvaux a avut un rol decisiv în formarea și dezvoltarea ordinului. Acest ordin a reprezentat o noutate absolută pentru creștinătate, deoarece nu va fi doar un ordin militar. Bernard va încerca să concilieze viața militară cu cea religioasă, membrii săi fiind, cum se va spune, niște ”călugări-soldați”.

Cei care intrau în rândurile Templierilor, pe lângă jurămintele pe care le depunea orice călugăr (de sărăcie, castitate, supunere), trebuiau să facă și un legământ pentru apărarea pelerinilor. Popularitatea ordinului s-a datorat mesajelor lui Bernard de Clairvaux, care în scrisoarea-eseu *Liber ad milites templi de laude novae militiae* (scrisă între anii 1130-1136) aduce un elogiu cavalerilor Templului. El lansează un apel către cavalerii laici pe care îi invită să se alăture noului ordin care se dorea a fi unul pur, doar al cavalerilor Domnului.

Bernard ironizează (în capitolul al doilea al lucrării sale) viciile cavalerilor laici (vicii care erau, printre altele, apetența pentru fast, setea de glorie deșartă sau lăcomia pentru bunurile lumești), exaltând în schimb virtuțile Templierilor care erau disciplinați, supuși, sobri, cinstiți și viteji. Apariția acestor virtuți era înlesnită și de conținutul sever al *Regulii*, care în cele 72 de capitole ale sale reglementa strict viața membrilor ordinului.

Bernard de Clairvaux pare să aibă o viziune mai laică asupra cavalerului, mult diferită de viziunea sa asupra călugărului, în timp ce Hugues de Payns scoate în evidență o concepție de războinic sfânt, practic necunoscută până atunci de creștinătate. Conciliul de la Troyes acceptă, în fond, viziunea lui Hugues, încercând însă să o instituționalizeze¹. În lunga sa lucrare de care am amintit, adresată lui „Hugues, soldat al lui Christos și Maestru al armatei lui Christos de către Bernard simplu abate de Clairvaux”, viitorul sfânt îi atrage atenția primului conducător al ordinului că, totuși, noutatea reprezentată de Templieri își are originea în tradiție. El

---

¹ Cerrini, 2010, 16.

îi compară cu israeliții, amintind de Iuda Macabeul², folosindu-se de o serie de citate biblice.

Bernard îi încurajează la început pe membrii noului ordin monahocavaleresc, critică apoi vechea cavalerie laică (așa cum am menționat deja), descrie caracteristicile noii armate a lui Christos pentru ca spre final să facă un adevărat pelerinaj spiritual în Țara Sfântă, vorbind despre Templu, Bethleem, Nazaret, Muntele Măslinilor, Iordan, Calvarul, Sfântul Mormânt, un fel de „cruciadă alternativă pentru o armată alternativă” cum opinează un cercetător.³ Modul în care Bernard de Clairvaux îi vede pe Templieri (în calitate de soldați ai lui Christos) este menit a surmonta principalul obstacol cu care se confrunta noul ordin: cum este posibil ca un călugăr care ucide să nu păcătuiască? Abatele încearcă deci o legitimare a luptei împotriva dușmanilor lui Christos și a uciderii acestora, citându-l pe Sfântul Pavel⁴ și adaptând spusele acestuia pentru Templieri. Aceștia alcătuiesc un nou fel de armată prin care Dumnezeu luptă împotriva dușmanilor credinței în carne și oase dar și împotriva duhurilor răului, a demonilor și a viciilor. „A ucide un răufăcător nu înseamnă crimă, (homicid) ci, îndrăznesc să o spun, uciderea răului (malicid)”, afirmă Bernard⁵. În același timp el îi identifică pe dușmanii fizici (necredincioșii) și justifică eliminarea acestora: „A-i ucide pe păgâni ar fi de neîngăduit dacă am putea să ne opunem năvalei lor într-un alt fel și să le luăm mijloacele de a-i oprima pe credincioși. Dar azi e mai bine să îi ucidem, pentru ca sabia lor să nu mai atârne deasupra capetelor noastre”⁶. Continuând cu logica sa, afirmă că Templierii pot fi considerați niște justițiarai ai lui Hristos față de cei care săvârșesc răul și apărători ai creștinilor, fiind pregătiți în același timp să moară în numele lui Christos.

Această acceptare a morții în numele lui Christos este o *Imitatio Christi*, prefigurată chiar și în *Regula* Templului. Astfel, în versiunea latină a *Regulei*⁷ se spune: „Voi bea paharul mântuirii, adică moartea, deci prin moartea mea voi imita moartea Domnului, căci așa cum Christos și-a dat viața pentru mine, tot așa și eu sunt gata să îmi dau viața pentru frații mei”⁸. De altfel, pentru mulți creștini, ordinele cavalierești reprezintă o continuare a monahismului renovat de reforma gregoriană. „După

---

² *Liber ad milites*, IV, 8.

³ Cerrini, 2010, 67.

⁴ *Epistola către Efeseni*, cap.6, vers.12.

⁵ *Liber ad milites*, III, 4.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Cap. 5, vers. 3-6.

⁸ Cerrini, 2010, 69.

austeritatea cisterciană, eroismul templier va reprezenta forma ideală a dăruirii de sine, până la apariția virtuții franciscane a sărăciei din secolul următor; asociindu-se într-o formă perfectă credința cu acțiunea. Ordinele monahalo-cavaleresc apărute reprezintă materializarea, cu reguli de bunăvoie acceptate, a unui organism politic și bisericesc alcătuit după chipul societății creștine. Aceste ordine, în primul rând cel al Templierilor, alcătuiesc un microcosmos plin de semnificații”⁹.

În afară de mântuirea spirituală a membrilor săi, *Regula* detalia în mod riguros și organizarea practică a ordinului. Existau mai multe categorii de membrii: cavalerii (proveniți exclusiv din rândul nobililor), sergenții și scutierii, auxiliarii cavalerilor, care puteau fi din rândul altor clase sociale (burghezi, țărani). Alături de forța militară a ordinului, li se adăugau preoții și clericii care asigurau serviciul religios în cadrul ordinului și alte categorii de personal: servitori, meșteșugari, valeți, etc. Ordinul era condus de un *Maestru* al Templului¹⁰ care cârmuia cu o mână de fier, dar în același timp cu dreptate și indulgență asupra „fraților” săi. Aceștia îi datorau supunere totală, fără șovăire.

În redactarea franceză a *Regulei* (nu și în *Regula* latină inițială) se spune că „toate dispozițiile amintite și scrise în prezenta *Regulă* sunt la discreția și la aprecierea Maestrului”¹¹. Nicio altă funcție nu apare în *Regula* inițială.

Ca veșminte, cavalerii purtau o mantie albă, iar sergenții și scutierii una neagră sau castanie. Puteau să se alăture ordinului oameni laici, necombatanti, care să îi ajute pe frați. Ei însă nu puteau purta mantia albă și nici măcar nu aveau voie să locuiască în aceleași case cu membrii ordinului. Prezența femeilor, fie ele călugărițe sau rude ale membrilor ordinului era strict interzisă.

În *Retraits*, apărute când ordinul avea deja mai multe decenii de existență, sunt aduse completări referitoare la organizare. Apare astfel funcția de *seneșal* (înlocuitor al maestrului căruia îi ține locul când acesta este absent) și cea de *mareșal*, care are cu precădere atribuții militare. De exemplu, mareșalul este cel care are în grijă armele și armurile cavalerilor. Ordinul era organizat pe „case” sau „comanderii”, fiecare reprezentând o provincie sau chiar mai multe.

Prin urmare, în Țara Sfântă erau comanderii pentru Ierusalim, Tripoli și Antiohia. La Ierusalim era sediul principal al ordinului, acolo

---

⁹ Favier, 2001, 84-85.

¹⁰ Termenul de *Mare Maestru* nu se găsește în *Regulă* sau în statutele ordinului. Acesta apare sporadic abia în secolul al XIV-lea, conform lui Pernoud, 1996, 14.

¹¹ Pernoud, 1996, 15.

aflându-se și reședința Maestrului. Fiecare „casă” era condusă de un „comandor” căruia i se spunea și „maestru” sau „preceptor”. În Occident erau comanderii pentru provinciile Franța, Anglia, Poitou, Provence, Aragon, Portugalia, Apuglia (Italia de Sud) și Ungaria.

Maestrul Templului era asistat de un *capitul* (consiliu), fără aprobarea căruia nu putea lua nici o decizie importantă: nu putea vinde sau închiria un teren ce aparținea ordinului, nu putea asedia un castel, declara un război sau încheia un armistițiu, nu putea să îi numească singur pe comandori sau pe seneșal. Maestrul Templului are în serviciul său personal un capelan, un cleric, un sergent și un valet, un potcovar, un secretar ce activează și ca interpret, un brutar și un „turcopol” (soldat auxiliar), doi servitori pedestri și până la patru cai. Templierii trebuiau să fie cumpătați în ceea ce privește mâncarea și băutura. Mâncau, în general, câte doi dintr-un singur castron, dar aveau fiecare câte o cupă pentru băut. Se consuma carne de trei ori pe săptămână, iar duminica se serveau două feluri de mâncare cu carne pentru cavaleri și unul singur pentru scutieri și sergenți. După masă trebuiau să spună rugăciuni, apoi erau recomandate odihna și tăcerea. Erau interzise clewetirea, invidia, vânarea animalelor (cu excepția leului). Îmbrăcămintea și încălțămintea erau simple și confortabile, fără articole „la modă”. În cadrul ordinului existau infirmieri și medici, iar primirea în rândurile Templierilor a celor bolnavi ori a copiilor și adolescenților era strict interzisă.

Hugues de Payns a murit în anul 1136 (sau în anul 1137) iar la conducerea ordinului îi succede Robert de Craon. Acesta solicită și obține o bulă din partea papei Inocențiu al II-lea care consfințește privilegiile de care beneficia deja ordinul. Bula papală, *Omne datum optimum*, a fost emisă la 29 martie 1139. Unul dintre privilegiile de care se bucura ordinul era acela de a nu se supune jurisdicției episcopale. Ordinul avea proprii săi preoți și capelani care asigurau asistența religioasă și cultul liturgic, fără să depindă de episcopii locali.

Templierii aveau și dreptul de a construi capele unde puteau fi înhumați membrii decedați ai ordinului. Templierii mai beneficiau și de scutirea de dijme de orice fel, asemenea călugărilor cistercieni. Ordinul avea deci o mare autonomie și se bucura de importante resurse materiale deoarece primea foarte multe donații. Devenind foarte bogat, era firesc prin existența sa să stârnească invidie și ură. Nu este astfel de mirare că aproape toți cronicarii contemporani le-au fost nefavorabili.

Guillaume de Tyr (c. 1130-1186) a fost arhiepiscop al orașul Tyr și unul dintre cronicarii de seamă ai cruciadelor. În opera sa, *Histoire des guerres d'Outre-mer*, îi critică destul de virulent pe Templieri reproșându-

le, printre altele, că deși au făcut un legământ de sărăcie, ordinul a devenit foarte înstărit, iar membrii săi foarte avizi după bogăție și prăzi. El își justifică ultima acuzație prin descrierea episodului care a avut loc în anul 1153 la asediul cetății Ascalon. Atunci, asediatorii creștini au făcut o breșă în zidul cetății, iar un grup de aproximativ 40 de cavaleri templieri ar fi reușit să pătrundă în interior. Numai că, în loc să lărgească breșa și să permită intrarea altor luptători creștini în cetate, grupul de templieri s-ar fi năpustit în oraș singuri pentru a-l jefui, împiedicând în prealabil alți creștini să îi urmeze, pentru a nu fi nevoiți să împartă prada cu ei. Găsindu-se, însă, izolați în mijlocul musulmanilor, au ajuns să fie masacrați.

O altă acuzație (nefondată după cum au stabilit ulterior istoricii) a fost aceea că Templierii i-au împiedicat în anul 1173, pe membrii sectei musulmane a *assasinilor*, să devină creștini.

Antipatia lui Guillaume de Tyr față de Templieri pare să aibă legătură cu funcția lui de arhiepiscop al orașului Tyr. Cum Templierii aveau dreptul conferit de bula papală de a nu se subordona autorității ierarhilor Bisericii, răspunzând direct în fața Papei, acest lucru a dus la numeroase conflicte ale acestora cu diverși reprezentanți ai clerului, nemulțumiți că ordinul le sfidează autoritatea. De vreme ce Guillaume nu putea contesta direct privilegiile ordinului, el îi contesta meritele.

Un alt cronicar adversar al Templierilor a fost Matthew Paris (c. 1200-1259), un călugăr benedictin englez foarte apreciat în nordul Europei. În anul 1248 el este invitat de către Biserica din Norvegia și regele Haakon al IV-lea (1204-1263) pentru a superviza reforma în mănăstirea benedictină Nidarholm de lângă Trondheim. În *Cronica Majora*, o istorie a Angliei medievale începută de Roger de Wendover (m. 1236) la mănăstirea engleză din St. Albans și continuată de Matthew, acesta îi critică pe Templieri, invocând trădările și presupusele lor înțelegeri secrete cu sarazinii.

Matthew Paris nu doar denaturează lucrurile ci, uneori le inventează, cum ar fi acea informație falsă pe care o furnizează, conform căreia, regele francez Ludovic al IX-lea (1214-1270) ar fi retras tezaurul regal care se păstra la Templul din Paris, nemulțumit de felul în care templierii îl păstrau. Explicația atitudinii foarte ostile a lui Matthew Paris față de Templieri rezidă în faptul că acesta era un admirator al împăratului Frederic al II-lea Hohenstaufen (1194-1250), adversar al papalității, care de altfel l-a și excomunicat. Matthew Paris este cel care a inventat expresia „Stupor Mundi” pentru a-l desemna pe Frederic. Acesta, după căderea Ierusalimului în mâinile sarazinilor, în anul 1244, aruncă vina

asupra Templierilor pentru acest eșec. Într-o scrisoare trimisă lui Richard de Cornwall, fratele regelui Angliei, Frederic pune în contrast „ordinul orgolios” al Templierilor cu atitudinea Ospitalierilor și a Cavalerilor Teutoni (care îl susțineau), acuzându-i pe Templieri că i-au primit cu onoruri în mănăstirile lor pe musulmani, cheltuind o mulțime de bani cu aceștia și chiar că s-ar fi convertit în secret la islam, invocându-l pe Mahomed¹². Aceste acuzații aveau să fie reluate de către oamenii regelui Filip cel Frumos atunci când se va declanșa procesul împotriva Templierilor. Întorcându-ne la Frederic și la faptul că acesta lupta împotriva papalității, iar Templierii erau văzuți drept „oamenii papei”, capătă logică atitudinea cronicarului său „de casă” față de Ordin.

Ernoul a fost un cronicar despre care se cunosc puține lucruri. Se pare că el era un continuator al cronicii lui Guillaume de Tyr, iar opera sa a fost editată sub titlul *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier* în secolul al XIX-lea. Cel mai probabil a activat ca scutier al cavalerului Balian d' Ibelin și a participat la bătălia de la Hattin (4 iulie 1187), încheiată în mod dezastruos pentru creștini, aflându-se în ariergarda condusă de stăpânul său. Ernoul nu a scris probabil decât o mică parte din cronică, aceea care se referă la anii 1186-1187, descriind bătălia de la Hattin și referindu-se cu precădere la Balian și la familia acestuia.

Ernoul are și el o părere foarte proastă despre Templieri. Stăpânul său, Balian d' Ibelin a predat Ierusalimul lui Saladin în anul 1187, după un asediu scurt, dar istovitor, în timpul căruia creștinii asediați nu au primit ajutorul așteptat din exterior. Maestrul Templierilor era atunci Gerard de Ridefort (m. 1189) care a ocupat această funcție din 1184 până la moartea sa și care a jucat un rol nefast în desfășurarea evenimentelor. Ulterior, el a fost acuzat chiar că a trecut la islam, *crie la Loi*¹³. Ostilitatea lui Ernoul față de Templieri capătă astfel sens.

Ordinul a avut parte însă și de cronicari care i-au relatat corect și chiar favorabil acțiunile. Printre aceștia se numără Jacques de Vitry (c. 1160-1240), prelat francez care a fost ales episcop de Acra în anul 1214. În 1219 începe să scrie o istorie a Țării Sfinte (*Historia Hierosolymitana*) de la apariția musulmanilor până la venirea cruciaților, reușind să finalizeze doar două părți ale lucrării sale. Din anul 1225 s-a întors în Europa. El este cel mai celebru dintre cronicarii care au lăsat relatări pozitive despre Templieri.

---

¹² Pernoud, 1996, 146.

¹³ Pernoud, 1996, 72.

Un alt cronicar, a cărui expunere este pozitivă, a fost Odon (Eudes) de Deuil (c. 1100-1162), călugăr la Saint Denis, personaj important al timpului său, care l-a însoțit pe regele francez Ludovic al VII-lea în timpul celei de-a doua cruciade (1147) și a scris o lucrare în care relatează această cruciadă: *De l'expédition de Louis VII en Orient*.

Eudes are cuvinte de laudă la adresa Templierilor: „Regele admira felul în care luptau și îi lua ca model și dorea ca întreaga oaste să le urmeze exemplul”¹⁴.

Un ultim cronicar care a scris favorabil la adresa templierilor a fost așa-numitul „Templier din Tyr”. Este vorba despre un mic nobil din Tyr (identificat de unii cercetători drept Gerard de Monreal sau Montreuil) care a fost secretar particular și interpret de limbă arabă, între anii 1275-1291, al Maestrului ordinului, Guillaume de Beaujeu (1273-1291), căzut eroic la Acra. Secretarul său a scris o cronică¹⁵ care oferă o mărturie directă asupra ultimilor ani ai stăpânirii creștine în Țara Sfântă. Cronicarul evocă în scrierile sale momentele dramatice ale căderii orașului Acra, ale rezistenței și morții eroice a templierilor conduși de Guillaume de Beaujeu¹⁶.

Trebuie să remarcăm faptul că, în general, Templierii au fost denigrați de către cronicarii contemporani lor. Atitudinea aceasta are mai multe explicații. Așa cum am spus, Ordinul stârnise destule resentimente din cauza bogăției și aroganței membrilor săi. Însă invidia nu este singurul motiv al modului negativ în care erau priviți Templierii. Pierderea teritoriilor din Țara Sfântă echivala cu eșecul misiunii Templierilor. Așa cum observa cineva, creați pentru a lupta în Țara Sfântă, Templierii nu se mai aflau acolo. De aceea, atunci când regele Franței, Filip cel Frumos, a declanșat procesul furibund ce a dus la desființarea lor, acest lucru nu a provocat multe regrete.

---

¹⁴ Demurger, 1999, 118.

¹⁵ *Les Gestes des Chiprois, XIIIe-XIV siecles, requeil de chroniques francaises ecrites on Orient (Philippe de Navarre et Gerard de Monreal)*, 1887, Preface, XX.

¹⁶ *Ibidem*, III, 253-267.

Bibliografie

Surse primare

Bernard of Clairvaux, "Liber ad milites Templi de laude novae militiae," in *S. Bernardi Opera*, translated by David Carbon from: J. Leclercq and H. M. Rochais (eds), vol. 3, Rome: 1963, p. 206-239.

Chronique d'Ernoul et de Bernard Le Tresorier, publiee par M.L. De Mas Latrie, Paris: Mme Ve J. Renouard, 1881.

Les Gestes des Chiprois, XIIIe-XIV siecles, recueil de chroniques francaises ecrites en Orient (Philippe de Navarre et Gerard de Monreal). (ed) Gaston Raynoud. Genève: Impr. J.G. Fick, 1887, Preface, p. XX.

Surse secundare

Cerrini, Simonetta. *Templierii, misterul călugărilor războinici*. București: Litera, 2010.

Demurger, Alain. *Templierii. Viața și moartea Ordinului Templului*. București: Universitas/Teora, 1999.

Favier, Jean. „Templierii sau insuccesul bancherilor cruciadei”. În: *Cruciadele*, Michel Balard (coord.), trad. George Miciacio. București: Artemis, 2001.

Pernoud, Regine. *Templierii*. București: Meridiane, 1996.

Keightley, Thomas. *Templierii*. București: Herald, 2008.

Morrisson, Cecile. *Cruciadele*. București: Meridiane, 1998.

CHESTIUŢEA AGRARĂ ÎN ROMÂNIA. CONSIDERAŢII (1859-1907)

Mirel GHEONEA^{*}
Cristian CONSTANTIN^{**}

THE AGRARIAN QUESTION IN ROMANIA. CONSIDERATIONS (1859-1907)

Abstract. *The present paper analyses the evolution of the agrarian problem and the social structure of the peasantry in Romania. This study focuses on the Wallachia and Moldavian peasantry, because the documents present the evolution of the agrarian problem in this area. The measures taken in the agrarian field were pretty ineffective and they did not resolve the problem of peasantry even after 1907, when the uprising was crushed brutally by the authorities.*

Keywords: *Wallachia, Moldavia, peasant uprising, agrarian question.*

Rezumat. *Lucrarea de faţă analizează evoluţia problemei agrare şi structura socială a ţărănimii române. Acest studiu se concentrează pe ţărănimea din Valahia şi Moldova, pentru că documentele prezintă evoluţia problemei agrare în această zonă. Măsurile luate în domeniul agrar au fost destul de ineficiente şi nu au rezolvat problema ţărănimii, chiar şi după 1907, când revolta a fost zdrobită cu brutalitate de către autorităţi.*

Cuvinte cheie: *Valahia, Moldova, răscoală ţărănească, problema agrară.*

---

^{*} MA. Faculty of History, University „Al. I. Cuza” of Iasi, mirel.gheonea@yahoo.com

^{**} Independent Research, constantin.p.cristian@gmail.com

Multă vreme istoricii au considerat de cuviință că evenimentele importante ale trecutului trebuie să fie abordate din punctul de vedere al istoriei naționale. Dincolo de acest tip de abordare, declicul istoriografic de după 1989 a condus la noi direcții de cercetare, vizibile în Occidentul aflat sub influența „Școlii Analelor”. Situația social-economică a țăranimii din Principatele Danubiene Unite (Vechiul Regat al României) în a doua jumătate a veacului al XIX-lea este una dintre temele asupra căreia s-au îndreptat treptat istoricii români. Majoritatea acestora nu ia în calcul distincția dintre chestiunea națională a românilor și cea agrară. Pe de o parte, apariția ideii naționale la românii din cele două principate extracarpatice a ținut de conectarea lor la sistemul comercial și de navigație prin brațul Sulina și Strâmțori, pe scurt comerțul cu cereale destinat antrepozitelor lumii moderne. Pe de cealaltă parte, lumea rurală românească, 90% din întreaga populație a celor două state reunite, continua să trăiască după cutumele medievale ale traiului zilnic. Acest trai este bazat pe o agricultură de subzistență și pe munca prestată pe adevăratele ferme ale celor în rândul cărora aveau să prindă ideile purtate de negustorii europeni veniți să se căpătuiască în porturile danubiene.

Pentru țăranul simplu din județele Valahiei ori Moldovei nu ideea națională umbla prin simplele sale gânduri cotidiene, ci ceea ce istoriografia a consacrat-o ca fiind chestiunea agrară. Țăranul amintirilor lui Creangă nu era nici pe departe cel din statele de unde se importase ideea națională, ci unul profund ancorat în chestiuni pe care lumea occidentală le rezolvase aparent. În intervalul 1870-1913 populația lumii a fost de aproximativ 800 de milioane de oameni, din care jumătate trăia în Europa, o mulțime preocupată cu două idealuri mărețe, revoluția industrială și cea națională¹, de la care românii făceau pentru moment notă discordantă.

Contextul politico-economic care a dus la revoltele țăărănești

Procesul de largă profunzime și complexitate care a condus la numeroase ridicări sociale ale țăranilor spre sfârșitul secolului XIX-lea și începutul celui următor este, în primul rând, unul de factură economico-socială, ale cărei consecințe se transpun asupra satelor într-o dublă manifestare. Pe de o parte, țăranul resimțea, în continuare, forme de exploatare din vechea orânduire feudală, iar pe de altă parte efectele

---

¹ Murgescu, 2010, 103-105.

exploatării de tip capitalist, care se accentuează în perioada de după reforma agrară de la 1864. Această dublă modalitate de exploatare se exercită atât prin raporturile directe ale țărănimii cu moșierii și arendașii cât și prin sistemul social și economic.

Tabelul 1
Suprafața arabilă a Principatelor Unite (România) în 1864 [1]

Proprietar	Suprafață (în hectare)
Stat	1.894.917
Proprietatea răzeșilor și moșnenilor	800.000
Moșierimea	7.210.291
Total	9.905.208

Evoluția situației țărănimii a depins, în bună măsură, de conținutul reformei agrare din 1864. Dincolo de aspectele sale pozitive, care s-au răsfrânt asupra perspectivei accelerării evoluției economice de ansamblu și mai puțin asupra situației materiale efective a unui număr însemnat de țărani, reforma nu a condus la lichidarea mării proprietăți moșierești. Numeroși săteni nu au primit suprafețele de pământ de care aveau nevoie, o parte a lor nefiind deloc împrorietăriți. Foștii clăcași au primit pământul pe care îl aveau în folosință în baza așezămintelor agrare din anul 1851, mărimea suprafețelor acordate fiind calculată în raport cu numărul vitelor pe care le posedau. Repartizarea pământului după numărul de vite confirmă existența unei stratificări sociale a țărănimii clăcașe specifice și a condițiilor perioadei de destrămare a relațiilor feudale. Statisticile economice arată că, la 1864, din totalul suprafeței arabile a țării, care era de 9.905.208 ha, 1.894.917 ha aparțineau statului, 800.000 ha proprietății răzășești și moșnenești, iar 7.210.291 ha moșierimii. În temeiul reformei agrare din 1864, au primit pământ 72.751 de foști clăcași din categoria frunțași, 200.132 din categoria mijlocași, 133.546 din categoria pâlmașilor, iar 60.651 au primit doar locul de casă și grădină, 10 prăjini fiecare. Au fost împrorietăriți 406.429 de clăcași, din totalul de 445.019. Așadar, 38.590 de foști clăcași au fost excluși de la împrorietărirea propriu-zisă. Cei 406.429 de țărani au primit, în total, 1.654.969 ha din suprafețele statului și ale moșierilor. Dar peste 100.000

de familii de clăcași (însurăteii, precum și cei care au primit numai loc de casă și grădină, cât și cei care au fost excluși de la împroprietărire) nu au primit pământ de cultivat. Adăugând la aceștia pe pâlmași, rezultă că spre sfârșitul secolului al XIX-lea, aproape 250.000 de țărani erau lipsiți de pământ sau aveau foarte puțin. Se adaugă faptul că, cel mai adesea, țăranii au primit mai puțin pământ decât aveau în folosință prin legiuirile agrare din 1851. Având în vedere că țăranilor le-au fost repartizate din moșiile particulare 1.194.281 ha, rezultă că cei 4.510 de mari proprietari dețineau după reformă suprafața de 6.016.010 ha. Această situație a dus la ascuțirea încordării dintre țăranime și moșieri².

Tabelul 2
Împroprietărirea țăranilor din 1864 [1]

Categorie	Număr
I - frunțași	72.751
II - mijlocași	200.132
III - pâlmași	133.546
Loc de casă și grădină (10 prăjini fiecare)	60.651
Clăcași excluși	38.590
Total	445.019

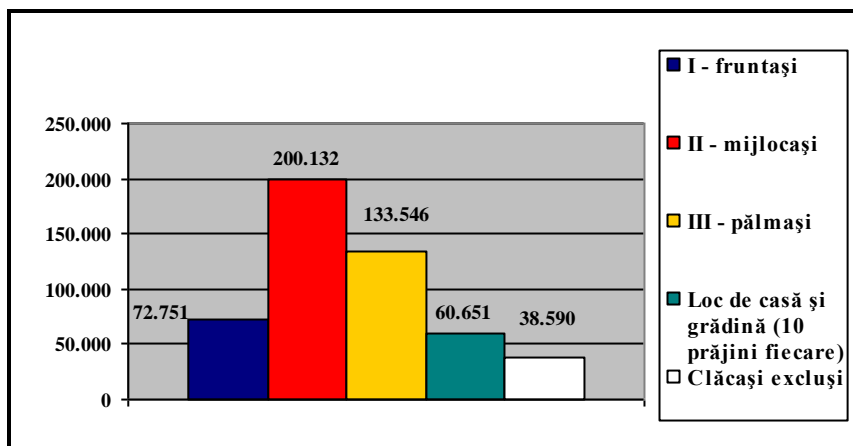

Fig. 1 – Împroprietărirea țăranilor din 1864.
Sursă: Adăniloie și Berindei, 1967, 340-343.

² Adăniloie și Berindei, 1967, 340-343.

În acest proces, unii arendași, dispunând de sume importante de bani, aveau să-și întărească pozițiile economice, evident pe seama ruinării gospodăriilor țărănești. Alături de moșieri, ei au săvârșit nenumărate abuzuri care au contribuit sensibil la înrăutățirea situației economice a unei însemnate părți a țăranimii, nu însă și a economiei naționale. Sunt cunoscute, printre altele, în timpul reformei agrare din 1864, abuzurile cu privire la clasificare în categorii inferioare a clăcașilor, frustrarea țăranimii la măsurătoare, excluderea de la dreptul de a primi pământ, împărțirea inechitabilă a loturilor, tergiversarea lucrărilor de împrumut, delimitarea cu întârziere a loturilor între țărani. Mari abuzuri s-au săvârșit și în legătură cu dreptul țăranilor la izlazuri și păduri, deoarece prevederile reformei agrare erau favorabile moșierilor. Putem considera că reforma agrară de la 1864 a dus la dezvoltarea factorilor, mijloacelor și intensității exploatării economice a țăranimii de către moșieri și arendași. Stringenta lipsă de pământ a numeroșilor truditori ai ogoarelor, a fost de fapt, terenul de cristalizare și direcționare a mișcării sociale țărănești în a doua jumătate a veacului trecut pe obiective mari și precise. Abuzurile în aplicarea reformei agrare, ca și regimul spolierii economice a multor țărani constituiau trăsătura caracteristică a opresiunii sociale la sate. Consecințe grele pentru o parte a țăranimii a avut și delimitarea inechitabilă de către inginerii statului a loturilor individuale acordate foștilor clăcași prin reforma din 1864. Din această cauză, unii țărani au acaparat suprafețe mai întinse, iar în alte cazuri moșierii și arendașii au pus din nou stăpânire pe pământurile multora dintre țăranii nevoiași³. La 5 februarie 1883, prefectura județului Bacău anunța Ministerul de Interne că 60 de locuitori din Liuzii-Călugăra au angajat un inginer pentru a efectua măsurătoarea terenurilor din împrumut, dar că cei înstăriți s-au împotrivit, deoarece folosesc pământ pe nedrept, în paguba nevoiașilor. Asemenea cazuri, frecvente în această perioadă, au creat în unele locuri o situație explozivă la sate, manifestată în frământări și agitații țărănești.

În baza prevederilor reformei agrare de la 1864, pământurile acordate țăranilor nu puteau fi înstrăinate timp de 30 de ani. Cu toate acestea, în întreaga perioadă premergătoare răscoalei de la 1888 numeroși țărani s-au văzut în situația de a pierde pământurile pe un termen mai scurt sau definitiv, beneficiarii acestei situații fiind moșierii, arendașii și pătura țăranilor înstăriți. La un moment dat, fenomenul de ruinare a

---

³ Corbu, 1978, 46-48. Modalitate vădită pentru istoriografia comunistă de a exploata la maximum greșelile reformei agrare din 1864 și a se legitima pe baza mișcării socialiste firave a epocii moderne românești.

țărănimii împrăștiată începea să ia proporții. Deoarece fenomenul se întindea și determina nemulțumiri printre săteni, se cerea prefectilor să întreprindă măsuri pentru a preveni o asemenea situație, iar înstrăinările făcute până atunci să nu fie recunoscute de autorități. După 1877, în condițiile ruinării unor noi gospodării, cazurile de înstrăinare a pământurilor țăranilor nevoiași s-au înmulțit și mai vizibil. În septembrie 1888, ministrul de interne, C.A. Rosetti, sprijinitor al cauzei țărănimii, raporta Consiliului de Miniștri, în urma inspecțiilor efectuate în Moldova, că numeroși țărani și-au înstrăinat pământurile primite în baza reformei din 1864. C.A. Rosetti a impus guvernului anularea vânzărilor ilegale de pământuri care se făcuseră până atunci. În felul acesta, un număr de săteni a redobândit loturile primite prin reforma agrară. În 1879 s-au constituit în toate județele comisii pentru verificarea cazurilor de înstrăinare a pământurilor primite în baza reformei din anul 1864⁴.

În afară de moșieri și arendași, au profitat de pământurile unor țărani nevoiași și alte categorii sociale de la sate și chiar de la orașe. În ședința Senatului din 16 decembrie 1878, Ion C. Brătianu arăta că de la țărani au cumpărat pământul dat în 1864 „preotul, primarul, notarul, perceptorul”⁵. În aceeași ședință, s-a arătat că și persoane străine comunei, „mai ales târgoveți, s-au introdus prin sate și prin mijloace directe ori indirecte, au făcut pe unii săteni să înstrăineze ori să ipotecheze către dâșii pământurile lor în total sau în parte”⁶.

Fenomenul specific perioadei de dinaintea răscoalei din 1888, marchează tendința înăbușirii crescânde a unor categorii sociale de la sate, în special a țăranilor cu pământ mai mult și a negustorilor, care, neputând trata cu moșierii cumpărarea de pământ, căci aceștia îl vindeau la prețuri ridicate, s-au îndreptat spre țăranii cu o situație mai precară. Dată fiind constrângerea economică la care erau supuși prin lipsa mijloacelor materiale și bănești, aceștia își vindeau loturile primite prin reforma agrară la prețuri mici sau le ipotecau. Creșterea păturii arendașești se explică și pe această cale. Acaparând pământuri țărănești, această categorie a arendașilor a reușit mai ușor să se introducă pe marile moșii. O altă cale de restrângere a suprafețelor primite de țărani în baza reformei, a fost împărțirea respectivelor loturi la moștenitori. Dacă un țăran a primit la reformă patru fâlcii și avea, de pildă, trei copii, în 1887, contribuabili și ei, fiecăruia dintre aceștia le revenea ca zestre câte o fâlcă. Proprietatea din generație în generație se transmite tot mai divizat, proprietatea fiind

---

⁴ Corbu, 1978, 49-51.

⁵ Corbu, 1978, 52.

⁶ Corbu, 1978, 52-53.

numai iluzorie, locuitorii neavând pământuri de hrană sau imaș pentru vite⁷.

Datorită agravării conflictului social la sate, în preajma războiului de independență, cabinetul liberal a promis pământ unor categorii de săteni. Până la 1888, în baza unor prevederi ale reformei agrare din 1864, s-au mai acordat anumite suprafețe unui număr de țărani. Astfel, între anii 1878-1881 au fost declarați ca împrorietăriți 48.622 de însurăței⁸. Și cu prilejul împrorietării însurăteilor s-au făcut numeroase abuzuri. La fel ca în 1864, țărănilor li s-au dat pământuri slab productive, iar unii dintre însurăței au fost excluși de la împrorietărire, în timp ce alții au fost împrorietăriți cu loturi aflate la mare distanță.

Fenomenele de presiune socială asupra satului au afectat într-un mod specific și cele 770.000 de familii de moșneni și răzeși. Dacă unii dintre ei și-au extins suprafețele și și-au consolidat gospodăriile, există un număr destul de mare care nu aveau pământ suficient nici măcar pentru un loc de casă. Prin urmare, moșnenii și răzeșii nu pot fi considerați o categorie aparte, în afara fenomenelor economice, a situației generale a țărănimii române. Asupra lor s-au exercitat aceiași factori precum cei aplicați asupra celorlalți țărani, procesele sociale care i-au caracterizat sunt specifice și celorlalți țărani, ca de altfel și relațiilor sociale în care erau angrenați. De aceea moșnenii și răzeșii împilați au constituit, în anii la care ne referim, una dintre cele mai îndârjite categorii sociale de la sate în lupta împotriva exploatatorilor, pentru apărarea drepturilor lor, folosind cele mai variate mijloace de împotrivire, de la plângeri, până la suprimarea celor care îi năpăstuiau. Analiza repartiției pământului degajează constatarea că în perioada 1864-1888 structura satului românesc cunoscuse o evoluție marcată de diferențierea gospodăriilor rurale de preponderența numerică a țărănimii sărace și a celei cu situație mijlocie. În primii ani de după reforma agrară din 1864, în satul românesc s-a creat o situație foarte complexă, care avea să prefigureze evoluția relațiilor sociale din întreaga epocă ce a urmat. Deși moșierimea era stăpână a celei mai mari părți din suprafețele de pământ cultivabil, a fânețurilor, a izlazurilor și a pădurilor, posibilitățile ei de a exploata pământul la nivelul profiturilor pe care le sconta, de a duce agricultura la un plan mai ridicat de rentabilitate rămăneau destul de reduse. Marii proprietari, precum și arendașii nu dispuneau de un inventar agricol numeros și modern și nici de fondurile necesare unei munci salariate a

---

⁷ Adăniloie și Dan Berindei, 1967, 333-334.

⁸ Adăniloie și Dan Berindei, 1967, 334.

întinselor suprafețe de pământ pe care le dețineau și de pe urma cărora voiau să se îmbogățească cât mai mult și cât mai repede⁹.

Legea rurală din 1864 menținuse, în cele mai multe cazuri, țăranul în dependența proprietarului, mai cu seamă prin lipsa de pășune, prin plata impozitului și a ratei răscumpărării clăcii. A contribuit la instituirea legii tocmelilor agricole și revolta slabă din anul 1865, datorită faptului că lucrările pentru aplicarea reformei agrare au reținut țăranimea de la cultivarea pământului, iar în 1866 a fost secetă. Numeroși țărani s-au văzut în situația de a împrumuta produse de la moșieri și arendași și, din lipsă de bani, să se învoiască pe muncă pentru o perioadă de cinci ani. „Prețurile cu care cumpărau produsele erau foarte ridicate, adevărate prețuri de foamete, încă mărite de o camătă nemiloasă, apoi claie peste grămadă, prețurile muncilor erau de obicei cele mai scăzute”¹⁰.

Au fost țărani, care, pentru datoria contractată în iarna anului 1866-1867 în vederea cumpărării de alimente, au muncit 15 ani, achitându-se abia în 1881. La aceasta s-a adăugat și sarcina țăranilor de a plăti rate ale răscumpărării clăcii, ceea ce a contribuit și mai mult la înrăutățirea condițiilor învoielilor agricole. Expunerile de motive la proiectul legii de învoieli agricole vădesc că elaborarea lui a fost influențată de cererea moșierilor și arendașilor de a institui un instrument prin mijlocirea căruia autoritățile administrative să poată sili pe țărani să efectueze muncile pe marile domenii funciare. De altfel, în expunerea de motive la menționatul proiect, prezentată la 28 septembrie 1865, în fața Consiliului de Stat, se precizează că insistențele unor moșieri și arendași au urgentat inițierea unei asemenea legi. Iar în expunerea de motive prezentată în fața deputaților de către ministrul Agriculturii se susținea că „pentru asigurarea și dezvoltarea agriculturii, urmează cu necesitate să se asigure mai întâi buna credință și exacta îndeplinire a liberelor tocmeli pentru lucrările agricole, în privința căreia mai mulți dintre marii proprietari și arendași prin o petiție adresată Senatului au cerut înființarea unui regulament special”¹¹. Noua lege, pusă în aplicare în 1866, avea să determine în deceniile următoare în mare măsură esența relațiilor economice din agricultură. În funcție de interesele moșierilor și arendașilor, de raportul de forțe dintre moșierime și burghezie, precum și de lupta țăranimii, legea învoielilor agricole a fost modificată în mai multe rânduri. Ea a fost revizuită în 1872 și în 1882, însă baza învoielilor a rămas, în linii mari aceeași.

---

⁹ Corbu, 1978, 59-60.

¹⁰ Rosetti, 1986, 442-443.

¹¹ Rosetti, 1986, 442-443.

Modificările legii învoielilor agricole din 1882 au constat, între altele, într-o mai bună precizare a categoriilor de învoieli: cele relative la închirierea cu bani a locurilor de arătură, a pășunilor și a fânețurilor, transportul cerealelor la schelă sau la gară, cultivarea viilor și a grădinilor. Termenul de executare a contractelor de învoieli privind fânețele, izlazarile sau locurile de arătură, pentru care țăranii plăteau drept chirie bani și muncă, bani și o parte din recoltă, s-a micșorat de la 5 la 3 ani. Clauzele penale și de solidaritate au fost interzise. Țăranul nu era obligat să lucreze la moșier și arendaș mai mult de patru zile pe săptămână. Moșierii și arendașii aveau, în schimb, îndatorirea să efectueze dijmuirea în cel mai târziu zece zile de la recoltare. Execuția cu dorobanțul și călărașul a țăranilor învoiți a fost, de asemenea, interzisă. Dar modificările aduse legii nu au fost luate în considerare de către toți moșierii și arendașii, iar abuzurile au continuat și în anii următori¹².

Pe lângă arenda percepută de la țăranii învoiți, care a crescut an de an, moșierii și arendașii, sub privirea binevoitoare a autorităților locale și, în unele cazuri, a unor membri ai corpurilor legiuitoare sau chiar ai guvernului, au recurs la nesfârșite abuzuri pe seama țăranimii în general, beneficiind chiar de sprijinul nemijlocit al unor funcționari de stat. Uneori, țăranilor învoiți nu li se dădeau pământuri de cultivat, sau erau obligați să accepte loturi la mare distanță de vatra satului. Sunt și cazuri când țăranii au fost obligați să lucreze pentru moșieri și arendași suprafețe mai mari decât era prevăzut în contracte, în vreme ce ei primeau loturi mai mici. Din seria abuzurilor a făcut parte și nerespectarea obligației unor arendași de a plăti fiscal pentru țăranii învoiți. Agenții financiari, consemna o circulară din 3 octombrie 1881 a Ministerului de Interne adresată prefecților: „au vândut toată averea și vitele locuitorilor, ca să se împlinească niște contribuabili întârziați, pentru care locuitorii munciseră și cari, după contract, urmau a se achita”¹³.

La înrăutățirea situației economice a unei însemnate părți a gospodăriilor țărănești, statul a contribuit într-o măsură apreciabilă, în primul rând prin caracterul de clasă al repartizării sarcinilor fiscale la sate și prin multitudinea abuzurilor săvârșite de funcționarii săi în mediul rural. Contribuabilii trebuiau să plătească la comună, județ și stat dări directe și indirecte. Unele dintre cele mai grele impozite directe pentru țăărănime erau impozitul personal și cel funciar. Impozitul personal s-a majorat în anul 1865 de la 30 la 36 de lei, urmând să fie plătit de către

---

¹² Rosetti, 1986, 461-463.

¹³ Rosetti, 1986, 467-470.

fiecare contribuabil care împlinea 25 de ani, fără deosebire de avere. Prin legea din 18 martie 1877, această impunere s-a unificat cu darea pentru șosele, căpătând denumirea de darea pentru căile de comunicație. Fixată inițial la 12 lei, aceasta a fost redusă, începând cu anul 1881, la 6 lei¹⁴.

Prin legea din 1862, impozitul funciar s-a fixat la 4% din venit, pentru că în 1871 să se mărească la 5%. Întrucât acest impozit nu era proporțional cu venitul rezultat din cultivarea pământului și, deci, nu era progresiv, era avantajos moșierilor și arendașilor, căci, pentru aceștia beneficiile sunt mult mai mari. O altă impunere directă era obligația locuitorilor de a lucra un număr de zile pentru construirea și întreținerea drumurilor comunale și județene. În articolul 26 al legii drumurilor, din 30 martie 1868, se prevedea ca locuitorii satelor între 20 și 60 de ani să fie îndatorați a presta trei zile pe an, iar prin articolul 1 din legea drumurilor, modificată la 13 iunie 1886, numărul zilelor de prestație creștea la cinci pe an.

Pe lângă dările și contribuțiile directe, țăranimea suportă și povara impozitelor indirecte pentru articolele de consum. Impozitele indirecte agravau și mai mult viața țăranilor deoarece ei consumau cele mai multe produse impuse. Cu toate ingerințele autorităților, aproape că nu a fost sat care să fi putut achita în termen impunerile către fisc. În diverse rânduri, s-a apelat la forța publică pentru ca țăranii să plătească impozitele. Pentru a-și asigura condițiile favorabile de muncă din partea sătenilor, numeroși moșieri și arendați făceau să se numească primari, perceptori și alți funcționari locali din rândul unor elemente care acționau la ordinul lor. După primirea postului, acești funcționari treceau la impunerea brutală a țăranilor pentru plata dărilor, fiind nevoiți să se împrumute la moșieri și arendași în schimbul angajamentului de muncă „conținând condițiile cele mai draconice, dar la prețurile cele mai ieftine posibile”¹⁵.

Situația economică a țăranimii în preajma declanșării răscoalei din 1888 atrage atenția asupra faptului că dezvoltarea capitalistă a României în a doua jumătate a veacului trecut a înregistrat pași mai lenti în agricultură, unde, din cauza acestei situații, au fost posibile acele mari abuzuri și înșelătorii ale proprietarilor funciari și arendașilor pe seama țăranimii nevoiașă. Elaborarea din punct de vedere juridic a țăranimii clăcașe în 1864 și împrumutarea acesteia în condițiile dezvoltării mai pronunțate a capitalismului creaseră anumite premise pentru creșterea nivelului economic al gospodăriilor țărănești. Au intervenit și o serie de

---

¹⁴ Rosetti, 1986, 475-477.

¹⁵ Rosetti, 1986, 457.

alte cauze care au contribuit la ruinarea unei părți a micilor proprietari de pământ. Legile de vânzare a bunurilor statului la țărani au venit cu întârziere și s-au răsfrânt doar asupra unui număr restrâns de familii, iar modificarea legii învoielii agricole în 1882, nu a ușurat substanțial starea țăranului, execuțiile silită continuând prin intervenția dorobanților sau prin alte mijloace. Seceta din anul 1887, care a distrus cerealele, pășunile și fânețele, a însemnat o mare catastrofă, în primul rând pentru țăranii nevoiași. Iarna anului 1887-1888, i-a găsit pe mulți țărani plini de datorii și fără hrana minimă. Numeroși muncitori ai pământului și-au vândut și puținele vite pe care le mai posedau, iar cei care le aveau ipotecate la Creditul agricol au rămas fără ele, neputând achita datoriile. Alții le-au ipotecat atunci pe prețuri foarte mici, fiind determinați la aceasta de foametea care bântuia. Țăranii au fost nevoiți să vândă sau să ipotecheze și alte bunuri, la prețuri de 3-4 ori mai reduse decât de obicei¹⁶. Pentru a liniști spiritele, guvernul a solicitat aprobarea unui credit de trei milioane lei pentru cumpărarea de porumb și împărțirea lui la țăranii lipsiți de acest produs indispensabil. La 2 decembrie 1887 a fost votată legea care, inițial, se referea numai la țăranimea din Moldova, unde seceta fusese mult mai puternică. Viața economică și spirituală a satului românesc nu era mai prejos de cea a altor țări, cum sunt cele aflate încă sub dominația otomană¹⁷, dar cu mult în urma celor spre care luau drumul vasele cu cereale care plecau de la Dunărea de Jos.

Întrepătrunderea socialului și politicului în lupta țăranimii ca modalitate de acțiune istorică pentru progresul societății românești a cunoscut un plan superior de exprimare în deceniile de la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Din cauza apăsării economice, a in justiției politice, în rândurile țăranimii au avut loc importante mutații pe planul conștiinței politice. Nu este vorba aici de cristalizarea unui program politic țăranesc, ci de faptul că satul românesc sesiza marile curente politice din societate, care se răsfrângeau direct sau indirect asupra sa. Expresia politică a răscoalelor este și urmarea privării de numeroase drepturi politice a țăranimii, al caracterului de clasă al legislației electorale, a faptului că unii dintre marii proprietari funciari și arendașii erau, în același timp, politicieni cu putere de acțiune în treburile țării. Au căpătat un anume sens politic și raporturile dintre țăranime și autorități. Nu în puține cazuri, funcționarii locali, îndeosebi primarii, care aveau un rol important în lumea satelor, în cadrul relațiilor dintre țărani,

---

¹⁶ Rosetti, 1986, 457.

¹⁷ Corbu, 1978, 96-98.

pe de o parte, și moșieri, arendași și stat, pe de altă parte, erau impuși de către exploatatori și nevoiți să-i slujească pe aceștia¹⁸.

În numeroase cazuri, cu toate că țăranimea, chiar și cea săracă, avea latitudinea să se pronunțe la alegerile de primari și consilieri, reprezentanții ei autentici nu erau aleși. Deși articolul 32 din legea comunală prevedea ca în prima duminică a lunii noiembrie să se aleagă primarii și să fie reînnoită a treia parte din membrii consiliului comunal, nu s-a mai procedat astfel, primarii și consilierii, de regulă, au fost numiți, în majoritatea cazurilor, de către autorități. O mare nedreptate pe plan politic i se făcea țăranimii în legătură cu alegerile de deputați. Atât prin Constituția din 1866 cât și prin modificările aduse acesteia în 1884, țăranimea avea cele mai limitate drepturi politice în cadrul legislației electorale. Prin Constituția din 1866, ea vota în cadrul Colegiului al IV-lea electoral, iar în urma modificărilor din 1884 în Colegiul al II-lea, însă acest drept era condiționat de un anumit venit și de știința de carte. Totodată, sătenii alegeau indirect: 50 de alegători desemnau un delegat, iar acesta avea dreptul să aleagă pe deputat.

În cadrul acestui sistem electoral țăranimea săracă era lăsată la discreția celor care o exploatau, căci condițiile impuse de legea electorală facilitau în prisosință manevrele moșierimii și arendașilor în Adunarea deputaților, unde s-ar fi putut lua măsuri în favoarea populației rurale. De multe ori, din cauza manevrelor politicianiste, câștigau în alegeri la colegiul țăranesc tocmai dușmanii cei mai înverșunați ai țăranilor. În vederea lărgirii drepturilor de vot și a afirmării țăranimii în viața politică, gruparea liberal-radicală condusă de C.A. Rosetti a propus în 1884 organizarea unui singur colegiu electoral, în care să fie cuprinse toate categoriile sociale. Marea burghezie și moșierimea au respins însă această măsură și au admis trei colegii electorale, țăranimea votând la colegiul al III-lea, unde avea dreptul să voteze tot indirect. Țăranimea a urmărit, din toate aceste motive evoluția unor aspecte ale vieții politice a țării, fiind sensibilă la pulsul ei și reacționând prin atitudinea de dezaprobare față de această politică. Nicio grupare politică nu a izbutit să înrăurească în măsură fundamentală țăranimea, aceasta îndreptându-se, în foarte mică măsură, spre mișcarea ce corespundea, în întregul ei și în mod profund, aspirațiilor sale, mișcarea socialistă. Situația economică a satului românesc, simțămintele țăranimii, au fost factorii de bază ai atragerii rândurilor țăranimii împilate de partea mișcării cu caracter social. În rândul acestor acumulări se înscrie, ca importantă trăsătură, creșterea

---

¹⁸ Corbu, 1978, 99-100.

curajului politic al țărănimii după Războiul de Independență. Simțul demnității, conștiința dreptății lor, voința de a se împotrivi împilării și abuzului s-au dezvoltat repede¹⁹.

Manifestarea viguroasă de către țărănime a drepturilor sale economice, creșterea curajului său de luptă, accentele politice ale agitațiilor și frământărilor au deschis un vast câmp de activitate politică la sate și, în același timp, au făcut ca dezbaterea problemei agrar-țărănești de către marii proprietari funciari și cârmuitorii țării să nu poată fi evitată în niciun chip și să poarte semnul unei vizibile convulsii politice.

Atmosfera de opoziție față de exploatarea crește la sate și prin activitatea desfășurată în forme organizate de către intelectuali din mediul rural. O seamă de învățători înființează societăți cu profil cultural care, din ce în ce mai numeroase și mai active, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, își înscriu ca țel luminarea țărănimii. În acea perioadă au apărut o multitudine de lucrări, precum și articole de presă în care autorii lor, intelectuali sau chiar membri ai unor partide politice, luau în discuție tot mai des problema țărănească, situația grea a majorității sătenilor și formulau variate proiecte pentru ameliorarea acestei situații care se impunea atât de viguros ca o chestiune de fundament în complexitatea vieții economice și politice. În mod preponderent, ei socoteau necesară reevaluarea sistemului impozitelor, înființarea unor instituții de credit accesibile și țărănimii nevoiașă, dezvoltarea activităților pentru instrucția și asistența medicală a țărănimii²⁰.

Mișcarea socialistă a fost singura forță politică a țării care a abordat și a preconizat modalități practice de rezolvare a problemei țărănești prin împrăștierea țăranilor cu pământ din moșiile particulare ale statului și din domeniile coroanei. Chiar în perioada imediat următoare războiului neatârării, în timp ce reprezentanții grupărilor și partidelor politice ale burgheziei și moșierimii se refereau, în mod vag, la unele măsuri parțiale în direcția împrăștiării limitate a țăranilor, socialiștii, au elaborat adevărate programe în problema țărănească, militând pentru o schimbare radicală a structurii sociale la sate. Meritul socialiștilor români în problema agrară este că, încă de pe atunci, au analizat cauzele mizeriei țărănimii: existența marii proprietăți funciare exploatare și regimul politic pe care îl emană. Ei au văzut clar că lipsa de pământ și relațiile de producție în agricultură stăteau la vaza împilării economice a țărănimii.

---

¹⁹ Rosetti, 1986, 579-581. Țăranul român cu lipsurile sale în educație conștientiza utopia ideilor socialist-comuniste, pe care autorii „epocii de aur” doreau să le prezinte ca fiind opțiunea țărării române subjugate de clasa exploatare, moșierimea.

²⁰ Corban, 1970, 107-109.

După anul 1880, odată cu dezvoltarea mișcării socialiste, conducătorii acesteia au lărgit preocupările pentru analiza problemei agrar - țărănești. În publicațiile socialiste, „Dacia viitoare”, „Emanciparea”, „Drepturile omului”, „Lampa”, „Viitorul”, au apărut o serie de materiale cu caracter programatic în chestiunea țărănească din țara noastră²¹.

Încă din această perioadă, socialiștii au pus problema apropierei clasei muncitorești de țărănimea nevoiașă. Această propagandă reliefează ideea că socialiștii nu au preconizat doar marile soluții de perspectivă ale chestiunii agrar-țărănești, ci ei au militat, în același timp și pentru dezideratele de atunci ale țărănimii, au incriminat pe spoliatorii acesteia, au cerut înfăptuirea, în condiții date, a unei reforme agrare care să ușureze viața muncitorilor de pământ. O tribună largă de promovare a poziției socialiștilor față de problema agrar-țărănească a constituit-o presa. Sub titluri importante, numeroase articole analizau cele mai diverse aspecte ale traiului țărănimii și aduceau la cunoștința opiniei publice multitudinea de abuzuri săvârșite împotriva țărănimii nevoiașe de către exploatare, luau poziție față de politica guvernanților, liberali sau conservatori. În articolul „Steagul nostru”, publicat în ziarul „Drepturile omului” din 1 februarie 1885, se scria: „Cine mai poate tăgădui astăzi cumplita mizerie în care se zbugiumă țărănimea, ca imensa majoritatea a poporului român, ea care cu sudorile muncii îndărătnice hrănește și susține întreaga națiune, ea pe ale cărei umere de fier se sprijină colosul adevărat al unei mincinoase civilizații și al unei neîndurate asupriri”²². Articolul este unul relevant din perspectiva analizei făcute asupra situației țărănimii aflate în pragul unor repetate și frecvente răskoale țărănești și totodată demască esența „parazitismului exploatare”, arătând că în timp ce muncitorii de pe ogoare lucrează „flămânzi, goi și desculți, exploatare, îmbrăcați după ultima fantezie, cutreieră stradele consumând în petreceri tot ceea ce muncitorii goi, desculți și flămânzi au produs”²³. Și cu toate aceste neajunsuri, țărani au reprezentat cheia succesului României moderne (s.n.).

Cei care au criticat reforma din 1864, considerând-o drept principala cauză a frământărilor sociale care au urmat, fără să minimalizeze valoarea actului și intențiile nobile ale acelor care l-au inițiat și aplicat, au constatat existența unui anumit determinism, care a influențat voința și decizia oamenilor, punându-și pecetea asupra situației

---

²¹ Corban, 1970, 123-125.

²² Corban, 1970, 133-134.

²³ Corban, 1970, 133-134.

care i-a urmat²⁴. Radu Rosetti, de pildă, consideră reforma din 1864 drept „un nou pas făcut pe calea brăzdată la 1805 și desăvârșit statornicită la 1831”²⁵. La rândul său, Constantin Dobrogeanu-Gherea, ideolog socialist, nota că „împrejurările economico-sociale, pe de o parte, puterea clasei dominante pe de alta, au fost mai tari decât ei”²⁶.

Teoreticianul socialist face această referire la reforma rurală din 1864, elaborată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza și primul ministru din acea perioadă Mihail Kogălniceanu. Cu toate limitele sale, care au decurs și din condițiile în care s-a aplicat legea românească nu puteau să meargă mai departe decât modelele europene din care s-a inspirat. Împroprietărindu-i pe țăranii pe pământurile aflate în folosința acestora, ea a legitimat o stare de fapt căreia i-a conferit însă, o nouă consacrare juridică, modernă, burgheză, eliberându-l atât pe țăran de sarcinile feudale cât și proprietatea de servituțile care o grevau²⁷.

Menținerea marii proprietăți funciare în limitele notate mai sus a avut consecințe ulterioare deosebit de importante. Practic în societate românească s-au dezvoltat două formațiuni: o formațiune urbană, al cărei ritm de creștere era alert, care cuprindea industria, infrastructura capitalistă și clasa burgheză. Ritmul de creștere al acestei „formațiuni” situa România în ipostaza de „Japonie a Europei” sau „Belgie a Orientului”. Sectorul rezervat acestei „formațiuni” era limitat, antrenând un procent redus al populației. Pe de altă parte, alături de această „formațiune” se dezvolta o alta, „rurală”, care deținea preponderența economică și angaja marea masă rurală, în totalitate. În acest sector, prefacerile s-au dovedit a fi mai lente. Într-o lume aflată în plină schimbare, transformarea dinamică a României nu redimensionase, încă, interesul pentru dezvoltarea relațiilor comerciale între capitalismul occidental și hinterlandul gurilor Dunării. Ea își mai păstra o caracteristică tradițională. Intervenția statului pentru satisfacerea lipsei de pământ a țăranilor, pentru asigurarea asistenței sociale, a condițiilor unei vieți civilizate nu a fost pe măsura nevoilor. Decalajul între cele două „formațiuni” s-a adâncit mereu, caracterul dizarmonic al dezvoltării a devenit tot mai accentuat, întreținând o acută tensiune socială, care și-a găsit expresie într-un lanț neîntrerupt de mișcări și răcoale țăărănești²⁸.

---

²⁴ *Istoria Românilor*, 2003, 83.

²⁵ Rosetti, 1986, 414.

²⁶ *Istoria Românilor*, 2003, 83-84.

²⁷ *Istoria Românilor*, 2003, 84.

²⁸ *Istoria Românilor*, 2003, 85.

Considerații istorice asupra răscoalei țăranilor din 1907 în Moldova

Termenul frecvent întâlnit în diverse lucrări cu privire la istoriografia răscoalei țăranilor din anul 1907, de „chestie țărănească” este un eufemism inventat pentru a ascunde înspăimântătoarea stare de mizerie și de înapoiere a țăranimii din România din acea perioadă. Spre exemplu, Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu susțineau că Țara Românească și Moldova erau la început locuite de țărani liberi, stăpâni pe pământul pe care-l munciau. Cei dintâi domni care descălecaseră din Făgăraș și din Maramureș au respectat libertatea și proprietatea țăranilor. Ei au înzestrat pe căpeteniile și pe boierii lor cu pământ de la șes. Boierii și-au populat moșiile cu prizonierii de război pe care i-au făcut în luptele cu popoarele vecine și pe care i-au redus în stare de șerbie. Șerbia ar fi fost deci rezultatul cuceririi, violenței și uzurpărilor²⁹.

Apărătorii mici proprietăți, ca Barbu Catargiu și A. Arsache, porneau de la aceleași premise, dar trăgeau concluzii diametral opuse. Și ei admiteau că principatele erau la început populate de oameni liberi, dar ei contestau că gruparea proprietății funciare în latifundii s-ar fi făcut prin silă și prin răpire violentă. Nu s-a făcut, conform lui Barbu Catargiu, „prin dominația unor elemente străine asupra elementului primitiv al pământurilor precum în Europa Occidentală, unde elementul got veni de înăbuși, desmoșteni și reduse în servagiu elementul roman”³⁰. Controversa avea un caracter exclusiv politic, lipsit de fundamentarea istorică. Bălcescu și Kogălniceanu s-au servit de această „teorie” curentă la istoricii romantici francezi, pentru a contesta dreptul de proprietate a aristocrației funciare asupra pământului. Privită de pe aceste poziții extreme, chestiunea țărănească nu putea să capete o rezolvare în condițiile menținerii puterii politice în mâinile moșierimii și ale vârfurilor burgheziei. Cu brutalitatea unei forțe elementare, răscoala din 1907 a rupt vâlul artificiilor care ascundea țara reală și a pus în fața lumii întregi realitatea înspăimântătoare a „chestiei țărănești” din România.

Evenimentul răscoalei a determinat o efervescență ideologică și social-politică deosebită în problema agrar-țărănească. Proprietarii și arendașii au abuzat de această situație pentru a impune țăranilor cel mai sălbatic sistem de exploatare, învoielile agricole mai numeroase, măsurătorile strâmbe, socotelile nedrepte, muncile neplătite și excesive și tot cortegiul de năpăstuiiri, silnicii și umiliri. Iar când țăranii s-au ridicat să

---

²⁹ Oțetea *et alii*, 1967, 13-15.

³⁰ Oțetea *et alii*, 1967, 13.

ceară dreptate, clasa stăpânitoare a răspuns cu „dreptatea gloanțelor”³¹. Sate întregi au fost bombardate cu artileria, sute de țărani legați cot la cot, împușcați la marginea drumului sau torturați cu rafinatele de cruzime, ca cei arestați la Iași pe care jandarmeria rurală avea ordinul să-i țină nemâncați și să-i bată „cu capul de pereți până s-a zdrobi”³².

Pe măsură ce criza se agrava, s-au înmulțit în Academie glasurile care cereau ca cel puțin pe moșiile Academiei țării să fie tratați mai omenește. În ședința din 27 martie 1906, Petru Poni a relatat faptul că arendașul moșiei Moara Grecilor de la Vaslui urcase arenda de la 28.000 la 68.000 de lei, ceea ce însemna că arendașul „a luat de la Academie, pentru prețul ce da nu numai dreptul de a cultiva pământul și exploatarea fără margini și fără milă a țăranilor”³³. Spiru Haret a adăugat, în sprijinul declarației lui Petru Poni faptul că Academia nu reprezintă doar o instituție națională care să garanteze în toate privințele statului. S. Aurelian a susținut teoria că un fost proprietar a donat Academiei moșia pentru a ușura situația țăranilor, nu pentru a permite arendașilor o exploatare nemiloasă. Rezultatul acestor dezbateri a fost anularea contractului de arendare și încheierea altui contract, care fixa cantitatea minimă de pământ ce trebuie asigurată sătenilor, prețul maxim, pe care aceștia aveau să-l plătească pentru chiria pământului de muncă și pentru pășunea vitelor și prețul minim al zilelor de muncă. În legătură cu arendarea moșiilor Academiei, dr. C.I. Istrati a mers până la rădăcina răului și i-a prevestit toate urmările. Urcarea arenzilor s-ar putea explica, spune el, dacă ar fi vorba de introducerea unei culturi mai raționale sau de urcarea prețului produselor agricole³⁴.

Mult mai curajoasă și mai înaintată față de situația țărănimii și față de răscoală a fost atitudinea lui Radu Rosetti. Acesta a arătat că răscoala de la 1907 a fost urmarea cruntei exploatare de veacuri a țărănimii de către clasa stăpânitoare, urmarea nemulțumirii și urii stârnite de această exploatare. El nu a recunoscut numai că lipsa de pământ și de imaș și condițiile împovărătoare de muncă au făcut insuportabilă viața țăranului, dar a descris cu precizie întregul mecanism al exploatareii și asupririi țăranilor.

Nicolae Iorga avea o concepție romantică despre boierii din trecut și chiar despre cei din epoca 1820-1880. Primii, argumenta marele istoric „au apărut țara, au cârmuit-o și prin scrisul lor, au fost păstrători timp de

---

³¹ Rosetti, 1986, 136-137.

³² Rosetti, 1986, 136.

³³ Oțetea *et alii*, 1967, 141-143.

³⁴ Oțetea *et alii*, 1967, 18-20.

mai multe veacuri ai gândului românesc”³⁵. Ceilalți boieri, printre care N. Iorga îi pomenesc pe Ghica, Bibescu, Știrbei, Golescu, Văcărescu și Kogălniceanu „au fost tot oameni cari au simțit pentru Țară și neam, cari, fiecare după cultură, priceperea și temperamentul său, au lucrat pentru ele, De boieri de aceștia suntem doritori și astăzi: ei au lucrat la sfârșirea clasei lor pentru binele tuturor”³⁶.

După reprimarea răscoalei, când mii de oameni au fost arestați și aduși înaintea curților cu jurați, Iorga a avut același răspuns ca și martorii care, față de încercările procurorilor de a-i sili să denunțe instigatorii și copiii răscoalei, au declarat dârz și mândru faptul că toți sunt vinovați de ceea ce comiseseră. Cu aceeași indignare cu care a protestat contra sălbaticii represii, Iorga s-a ridicat împotriva goanei după vinovați și împotriva justiției de clasă care a judecat după dispozițiile proprietarilor orbiți de setea de răzbunare.

Iorga s-a ridicat împotriva legii care acorda proprietarilor și arendașilor 15 milioane pentru pierderile suferite în timpul răscoalei. El a contestat mai întâi principiul însuși că proprietarii ar avea drept la despăgubiri. Apoi a susținut că, dacă proprietarii au pierdut palate, parcuri și obiecte de artă, familii țărănești au pierdut în multe cazuri ceva mai mult: capii acelor familii au fost omorâți și familiilor lor au rămas pieritoare de foame, fără vinovăția lor, neavând dreptul să ceară despăgubiri³⁷.

Începutul răscoalei din anul 1907 este marcat de evenimentele petrecute în nordul Moldovei, pe moșia Flămânzi din județul Botoșani. Condițiile dezvoltării social-economice și politice a României în etapa premergătoare răscoalei pun în evidență maturizarea premiselor obiective care au generat ascuțirea contradicțiilor sociale. În aceste împrejurări, izbucnirea și manifestarea luptei de clasă a țăranimii apare ca un fenomen intern necesar. Gradul de generalizare a fenomenului, amploarea și intensitatea lui se află, de asemenea, legate strâns de adâncirea contradicțiilor din cadrul relațiilor economice, de măsura în care efectele acestor relații se răsfrângeau asupra situației materiale a unor mase cât mai mari, afectau, în cazul de față, straturi uriașe ale țăranimii³⁸. În legătură cu începutul răscoalei din 1907, în Moldova, se nasc câteva întrebări menite să lămurească complexul de împrejurări care au dat naștere mișcării din Flămânzi și să dezvăluie anumite elemente

---

³⁵ Oțetea *et alii*, 1967, 22.

³⁶ Oțetea *et alii*, 1967, 22-23.

³⁷ Oțetea *et alii*, 1967, 27-29.

³⁸ Vezi „Studii” (revistă de istorie), 1961, 289-295.

manifestate în mișcarea din nordul Moldovei, în general. Au existat condiții specifice localității Flămânzi care, grefate pe situația social-economică generală a țărănimii au constituit cauzele izbucnirii răscoalei tocmai din această comună.

Faptul că răscoala țăranilor din 1907, de altfel ca și răscoala din 1888 a izbucnit primăvara, înaintea muncilor agricole, nu este un lucru întâmplător. El atrage atenția asupra caracterului agrar al mișcării, asupra obiectivului principal al luptei țărănimii: intrarea în stăpânirea pământului precum și asupra rolului determinant pe care relațiile economice, în primul rând cele generate de sistemul învoielilor, îl are în geneza marilor lupte. Primăvara o dată cu începutul sezonului agricol, țăranii erau nevoiți să rezolve chinuitoarea problemă a lipsei de pământ. Ei se adresau în fiecare primăvară, moșierilor și arendașilor, pentru noi învoieli agricole care deveneau tot mai apăsătoare. Primăvara apărea deci, mai vie și mai acută necesitatea de a pune capăt situației create și de a se ridica pentru cucerirea dreptului la o viață mai bună³⁹.

Întrunirile țăranilor înainte de a trece la acțiune nu erau un simplu prilej de îmbărbătare reciprocă sau de constatare a caracterului insuportabil al situației în care se aflau. Cu prilejul acestor întruniri se deslușeau și unele elemente cu caracter de organizare a acțiunilor viitoare. A vorbi despre un plan bine conturat, în cazul de față este nepotrivit. Totuși unele măsuri menite să mobilizeze pe consăteni, de obicei, se adoptau.

Nu numai raporturile existente între proprietățile particulare și țărani determinau ridicarea țărănimii la luptă, ci exista în egală măsură teama de izbucnirea răscoalelor pe domeniile statului, iar în unele cazuri chiar pe domeniile coroanei. Sunt semnificative în acest sens două telegrame adresate Ministerului Domeniilor de șeful regiunii silvice purtând data de 12 martie 1907, referitoare la răzvrătirea sătenilor din localitățile Fâstici și Rinzești „care amenință averea statului”⁴⁰. Evident în asemenea cazuri, intervenția promptă a organelor represive a făcut ca nemulțumirile țăranilor să nu se dezlănțuie în toată amploarea lor, cu atât mai mult cu cât ele începuseră să se concretizeze în plin reflux al răscoalelor din Moldova⁴¹.

Tocmai când se părea că răscoalele țărănești din Moldova mergeau pe linia unui reflux categoric, județul Tecuci abia începea să cunoască semnele din agitata lună martie a anului 1907. Răsculații tecuceni

---

³⁹ Oțetea *et alii*, 1967, 157-160.

⁴⁰ Arh. I.S.I.S.P., fond 52, dos. 4845, f. 1, în *ibidem*.

⁴¹ Oțetea *et alii*, 1967, 266.

readuceau în cabinetele de lucru ale guvernanților noi îngrijorări care se adăugau la cele provocate de țăranimea de peste Milcov, care pășise cu hotărâre pe calea luptei deschise pentru pământ și o viață mai bună. Se părea că starea de agitație care frământa satele tecucene încă din primele zile ale lunii martie se va limita doar la acțiuni sporadice, ușor conciliabile. Spre această concluzie duceau și măsurile luate de autorități, cum era interzicerea adunărilor ce depășeau cinci persoane, închiderea cârciumilor, suspendarea târgurilor săptămânale, concentrarea unor unități militare în centrele unde agitațiile erau mai mari. În ciuda acestor măsuri luate de autorități, la 8 martie 1907 apar primele semne care anunțau zilele în care țăranimea tecuceană avea să se ridice cu hotărâre la luptă deschisă împotriva autorităților de stat comunale și județene.

Acțiunile revoluționare ale țăranilor din județul Tecuci s-au desfășurat de la nord la sud, aproape în toate satele situate de o parte și de alta a râului Bârlad, atingând maximum de intensitate în zilele de 11-14 martie 1907. O caracteristică a acestor răscoale o constituie antrenarea răsculaților în acțiuni care depășeau limitele localităților unde izbucneau (acțiunile răsculaților din Ploscuțeni și Homorca), precum și legăturile existente între răsculații din județul Tecuci și cei din județele apropiate (Covurlui și mai ales Putna). Mai mult decât în alte părți ale țării, în județul Tecuci activitatea preoților în „liniștirea spiritelor” a jucat un rol deosebit cu toate că peste tot se semnalau agitații, întruniri și chiar pregătiri de răscoală.

Eforturile permanente ale preoților, solicitați să folosească atât mijloace de convingere cât și amenințarea țăranilor de a fi scoși de sub „oblăduirea bisericii” au găsit în rândurile multor țărani un teren prielnic. Acțiunile revoluționare ale răsculaților tecuceni, cu toate măsurile luate de autorități, deosebit de puternice la momentul izbucnirii lor au arătat că odată pornite pe drumul răscoalei, masele țăărănești nu puteau fi împiedicate prin măsuri coercitive sau mijloace propagandistice de nuanță mistică⁴².

Semnalul nemulțumirilor țăărănești din județul Tecuci a fost dat de locuitorii comunelor Ploscuțeni și Homocea. În telegrama din 8 martie 1907, administratorul moșiei Ploscuțeni anunța telegrafic arendașului Oscar Rapaport, aflat la București, ridicarea țăranilor din Ploscuțeni și unirea lor cu cei din Homocea în scopul atacării orașului Adjud unde se afla sediul administrației moșiei. Măsurile luate fie prin intervenția directă

---

⁴² Oțetea *et alii*, 1967, 267-270.

a autorităților locale, fie a organelor județene, au dus la liniștirea temporară a țăranilor răsculați⁴³.

În data de 11 martie 1907, un număr de 400 de țărani din Ivești, Torcești, Matca, Blăjerei și Cudalbi adunați la târgul săptămânal din Ivești, au atacat casa administrației moșiei distrugând multe imobile precum și registrele de învoieli, după care au mai produs stricăciuni unui număr de 26 de prăvălii. A doua zi, grupuri – grupuri de țărani din satele Liești, Șerbănești și Bucești al căror număr se apropia de 4.000, se îndreptau din nou spre Ivești în scopul încheierii contractelor de învoieli agricole cu administrația moșiei Balș. La somațiile de rigoare ale armatei, răsculații au rămas pentru puțină vreme descumpăniți. O nouă încercare de a pătrunde cu forța prin zidul de baionete a soldaților a fost iar respinsă. Cele două tabere se găseau față în față, în așteptarea proiectului care își anunțase încă din ajuns sosirea. Spre seară, după ce s-a comunicat că prefectul contramandase sosirea la Ivești, comandantul unității militare a cerut răsculaților să părăsească imediat bariera. La îndemnul preoților și învățătorilor aflați în mijlocul lor, s-a hotărât retragerea. În timp ce o parte a răsculaților se îndrepta spre casă, armata a deschis focul: din rândurile țăranilor care se retrăgeau în ordine au căzut trei morți și 12 răniți⁴⁴.

Intervenția trupelor represive a împiedicat extinderea acestor mișcări care astfel s-au limitat, în majoritatea localităților amintite, la agitații sau la adunări unde erau discutate probleme legate de nevoile imediate ale țăranilor. Un eveniment în aparență lipsit de importanță, dar care trăda deruta claselor dominante și teama provocată de răzcoalele țărănești, s-a petrecut în orașul Tecuci. Ideea că masele răsculate aveau ca obiectiv imediat ocuparea capitalelor de județ era așa de puternică încât a fost suficientă o falsă alarmă provocată de un glonte tras la întâmplare pentru ca între trupele însărcinate cu paza orașului să se dezlănțuie un schimb de focuri în urma căruia un ostaș a fost omorât și alți opt au fost răniți. În mai multe rapoarte oficiale se menționa starea de agitație a locuitorilor din localitățile de pe cuprinsul județului Tecuci. De menționat că și în acest județ, răsculații au avut în vedere distrugerea firelor telefonice, pentru a se împiedica astfel chemarea urgentă a trupelor represive. Asemenea acte au fost săvârșite la Călmățui și Umbrărești. Cu toate acestea, situația amenințătoare care crease multe dificultăți autorităților județene, încetase la mijlocul celei de-a doua decade a lunii

---

⁴³ Popescu-Puțuri și Oțetea, 1983, 640-641.

⁴⁴ Popescu-Puțuri și Oțetea, 1983, 650-653.

martie, după intervenția hotărâtă a trupelor de represiune, să fie considerată de autorități așa de presantă.

În fața forțelor represive, răsculații înarmați cu mijloace de luptă rudimentare, fără o legătură strânsă între ei și mai ales fără o conducere organizată, nu puteau opune o rezistență îndelungată⁴⁵. Știrile despre primele agitații deschise ale țăranilor din județul Covurlui au apărut în presă încă la 8 martie. Ziarul local „Tribuna liberală” nota: „Ni se comunică că d-l prim-procuror a plecat în cătuna Serdaru, comune Filuști și că în gara Barboși sunt 40 de soldați. Se semnalează mișcări între țărani în comuna Slobozia-Conachi, unde este arendaș Juster și în comuna Foltești”⁴⁶.

Semnămul revoltelor din acest județ l-au dat țăranii din satul Vameș, care au mers la primăria din comuna Piscu, manifestându-se zgomotos împotriva învoielilor agricole și cerând primarului să fie chemat în localitate arendașul Vasmagides, în vederea încheierii unor noi învoieli. Țăranilor din Vameș li s-au adăugat cei din comuna Piscu și satul Vladimirești, numărul lor ridicându-se la peste 250. Momentul central al evenimentelor răscoalei din județul Covurlui îl constituie episodul sângeros petrecut chiar în orașul Galați. În ziua de 11 martie 1907 un grup de circa 200 de persoane format în cea mai mare parte din locuitori ai cartierelor marginase Vadul Ungurului și Lozoveni, dar și din țărani veniți din alte părți, precum și din muncitorii portuari, s-au îndreptat spre centrul orașului, voind cu orice preț să ajungă la prefectură. Ajungând în strada Domnească, mulțimea țăranilor și a celor care li s-au adăugat pe parcurs a fost întâmpinată de prefectul poliției. Încercările acestuia de a-i determina să desemneze o delegație care să reprezinte cererile în numele tuturor n-a avut succes, răsculații cerând cu insistență să meargă cu toții la prefectură. La o mică distanță de prefectură i-a întâmpinat un detașament de soldați din regimentul I Roșiori sub conducerea sublocotenenților Livezeanu și Ion Antonescu, mareșalul de mai târziu. Trupa era însoțită de procurorul Danielopol, care a făcut somațiile de rigoare. Dar fără să ezițe, ofițerul Ion Antonescu a ordonat atunci foc. Din rândurile răsculaților au căzut 14 persoane, 7 au fost rănite grav, iar numeroase altele rănite ușor. Salvele care au despicat văzduhul în după amiaza zilei de 11 martie 1907 au produs o profundă impresie în oraș. Masacrul săvârșit în strada Domnească din Galați fiind de altfel și cel mai mare din întreaga Moldovă. În legătură cu acest tragic eveniment, ziarul „Adevărul” relatea

---

⁴⁵ Oțetea *et alii*, 1967, 270-273.

⁴⁶ „Tribuna Liberală”, 8 martie 1907.

următoarele: „Imediat după tragerea focurilor, o mulțime imensă, printre care și 60 de elevi de liceu s-au adunat pe locul dezastrului, protestând în contra faptului că s-au săvârșit orori, împușcându-se țărani care pentru moment nu aveau altă vină decât aceea de a se fi manifestat zgomotos”⁴⁷. Concomitent cu evenimentele petrecute în Galați, mișcările țărănești s-au extins vertiginos în județul Covurlui. Intervalul de maximă amploare este cuprins între 11 și 14 martie 1907. După această perioadă centrele răsculate au fost înăbușite, agitații țărănești semnalându-se însă și în perioada următoare. Ca și în celelalte județe ale Moldovei, răfuiala autorităților și a marilor proprietari cu țărani era una deosebit de cruntă. Regimul instituit de autoritățile militare față de țărani închiși în cazărmile din Galați era atât de aspru încât stârnea obiecții până și din partea autorităților civile deloc dispuse să trateze pe țărani cu blândețe. Cantonarea detașamentelor militare în focarele răsculate, folosirea patrulilor mobile pentru incursiuni în diferite localități, reprimările sângeroase nu au înfrânt totuși deplin spiritul de împotrivire al țăranilor din Covurlui. După înăbușirea răscoalelor, la fel ca și în alte județe, se semnalau răbufniri ale nemulțumirilor țărănești, conflicte cu moșierii și arendașii, se menținea la sate o stare de tensiune a cărei izbucnire era cu greu barată de autorități. Lupta cea mai mare a țăranimii intrase însă în reflux în Moldova încă spre sfârșitul primei decade a lunii martie. În județele nordice ale Moldovei, răscoala a durat aproximativ 10-14 zile. În județele de sud ale provinciei, izbucnirea răscoalei s-a produs în momentul când se înregistra declinul mișcărilor din restul Moldovei. Ultimele mișcări mai ample au fost înăbușite până în prima jumătate a lunii martie⁴⁸.

Răscoala țăranilor din primăvara lui 1907 a avut un puternic ecou dincolo de hotarele țării. O confirmare a amplitudinii răscoalei țărănești din anul 1907 o constituie largul ecou pe care l-a avut în primul rând în presa de peste hotare. Literalmente o țară întreagă a fost în fierbere, adevărate câmpuri de bătălie includeau sate sau comune pe distanțe de zeci de kilometri, orașe au fost luate cu asalt de forțele răsculaților, așezări țărănești au fost cucerite de armată. Frământările și mișcările țărănești din România care au culminat cu marea răscoală din 1907, au cunoscut un puternic ecou în Austro-Ungaria. Era firesc ca acest subiect să intereseze în chip deosebit opinia publică austriacă pentru că în acea perioadă de frământări sociale, tot mai mulți oameni se vedeau obligați să dea

---

⁴⁷ Oțetea *et alii*, 1967, 286-288.

⁴⁸ Oțetea *et alii*, 1967, 293-296.

importanța cuvenită cauzei fundamentale care orientează și determină acțiunile în societate: factorul economic și relațiile între clasele sociale. Răscoala din 1907 a dat opiniei publice de peste hotare prilejul de a face cunoștință cu țăranii români. Presa burgheză austriacă, de toate nuanțele nu a putut omite, referindu-se la mișcările țăranimii române din 1907, crunta exploatare care-i apăsa pe acești. Publicația „Neues Wiener Abendblatt” menționa că „principala vină pentru evenimentele actuale o poartă moșierii români a căror comportare în problema agrară era dictată exclusiv de dorința de a obține din proprietățile lor cât mai comod un venit cât mai mare”⁴⁹. Interesant este faptul că presa austriacă atrage atenția că uneori studenții și intelectualii români au depășit solidaritatea pasivă, trecând la acțiuni de inițiativă pentru a conduce unele coloane de răsculați și desfășurările acestora. Teama față de posibilitatea extinderii răscoalei în Austria era exprimată uneori nedisimulat. În momentul când țăranii români s-au răsculat la ei în țară, era firesc ca burghezia și latifundiarii de la Viena să fie îngrijorați cu privire la modul cum vor reacționa țăranii români supuși Austro-Ungariei. Dar nu era vorba numai de aceștia, ci și de toate naționalitățile din imperiu, care sufereau dubla exploatare moșierească și națională⁵⁰. Răscoala țărănească nu era altceva decât un pretext al autorităților din Ballplatz de a atenta la aliata sale, România.

* * *

Chestiunea agrară a fost una dintre cele mai acute probleme ale societății moderne românești. Dincolo de interpretările subiective ale contemporanilor evenimentelor în cauză sau a istoriografiei comuniste, chestiunea țărănească din România a reprezentat principala problemă a societății românești de-a lungul epocii sale moderne. O lume a satului românesc, ancorată în metehnele unei epoci pe care occidentul o depășise prin progresul legislativ, tehnologic și cultural, care persista însă. Cu toate interpretările și simpatiile pro și contra exploatării țăranimii de către marea moșierime, intervalul cuprins între domnia lui Al. I. Cuza și prima conflagrație mondială a constituit „epoca de aur” a statului de la Gurile Dunării. Un hinterland competitiv internațional, în ciuda constrângerilor legate de infrastructură și calitatea îndoielnică a produselor. Păstrarea în semi-sclavie a unei importante părți a populației, retarde din punctul de vedere al civilizației vremurilor pe care le trăia, a constituit cheia succesului unui stat nou apărut pe harta Europei. Dacă în lumea urbana

---

⁴⁹ Oțetea *et alii*, 1967, 705-706.

⁵⁰ Oțetea *et alii*, 1967, 716-721.

etapele s-au ars mult mai repede, dând naștere la celebrele forme fără fond, chestiunea țărănească a fost cea în care etapele s-au ars mult mai greu lăsând un timp necesar realizării reformelor educaționale (contemporane cu epoca), necesare păstrării unei balanțe economice pozitive a Vechiului Regat în raport cu partenerii sale comerciale⁵¹.

Bibliografie

Adăniloae, N.; Berindei, Dan, *Reforma agrară din 1864*, București: Editura Academiei, 1967.

Corban, Constantin, *Țărănimea din România între 1864 și 1888*, București: Editura Științifică, 1970.

Corbu, Constantin, *Răscoala țăranilor de la 1888*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Murgescu, Bogdan, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, București: Editura Polirom, 2010.

Oțetea, A. (coordonator), *Marea răsccoală a țăranilor din 1907*, București: Editura Politică, 1967.

Popescu-Puțuri, I.; Oțetea, Andrei (coordonatori), *Documente privind marea răsccoală a țăranilor din 1907*, vol II, București: Editura Academiei, 1983.

Rosetti, Radu, *Pentru ce s-au răsculat țăranii?*, București: Editura Eminescu, 1986.

*** „Studii” (revistă de istorie), vol III, Editura Academiei, 1961, p. 289-295.

*** „Tribuna Liberală”, 8 martie 1907.

*** *Istoria Românilor*, vol VII, tom II (*De la Independență la Marea Unire, 1878 – 1918*), București: Editura Enciclopedică, 2003.

---

⁵¹ Murgescu, 2010, 103-124.

UN MANIFEST GAZETĂRESC – CALENDARUL NOSTRU PE 1918

Fănel Teodorașcu*

A JOURNALISTIC MANIFESTO – OUR CALENDAR FOR 1918

Rezumat. *Într-un stat modern, locul ocupat de presă este unul deosebit. Istoria presei românești conține numeroase episoade întunecate, iar unul dintre acestea s-a petrecut după declanșarea Primului Război Mondial. Scandalul provocat de ceea ce s-a numit „dosarul Günther” a ridicat mari semne de întrebare asupra moralității multor gazetari talentați. La sfârșitul anului 1917, deznădejdea era starea spirituală care caracteriza societatea românească. În acest context, la Bârlad, apare Calendarul nostru pe 1918.*

Cuvinte cheie: război, jurnalism, retorică, șantaj, istoria presei.

Abstract. *In the early twentieth century, the press played a special place in the development of a modern state. At that time, Romanian media history contained numerous dark episodes and one of them occurred after the outbreak of the First World War. The scandal caused by the so-called “Günther file” raised important questions about the morality of many talented journalists of that time. At the end of 1917, it was the despair of the spiritual state that characterized the Romanian society. In this context, at Bârlad, the publication entitled “Our Agenda for 1918” came out.*

Keywords: war, journalism, rhetoric, blackmail, media history.

---

* Asist. univ. Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale, Universitatea „Danubius” din Galați, teodorascu.fanel@univ-danubius.ro

Câteva elemente de istorie a presei

Ce este și ce ar trebui să fie presa sunt probleme ce stârnesc și astăzi dezbateri aprinse în rândul celor care practică gazetăria, studiază fenomenul jurnalistic sau consumă presă. Într-o lucrare semnată Philippe Gaillard se arată că, la finele lui 1990, foarte mulți francezi „îi clasifică pe ziariști în prima linie a persoanelor care «au influență», dar părerea aproape unanim împărtășită (92%) este că această influență se dovedește nemeritată. De altfel, spun ei, ziariștii exercită o meserie de utilitate socială destul de modestă, în raport cu care sunt prea bine plătiți, fiind depășiți în această privință doar de artiști, deputați și prostituate...”¹ În România anului 2014, ziariștii sunt împărțiți în tabere, care se acuză reciproc de *încălcare flagrantă a Codului Deontologic*.

Valoarea ziarelor și a ziariștilor dintr-o anumită țară se află, spunea Pamfil Șeicaru, în strânsă legătură cu temperamentul național și cu puterea economică a țării respective.² Ion Rusu Abrudeanu arăta, în 1921, că *fiecare țară are presa pe care o merită*, România încadrându-se perfect acestei reguli. Începuturile presei românești, arată același autor, au fost modeste, fără prea multe realizări. În general, ea, presa, nu făcea decât să relateze acțiunile oamenilor politici ai vremii: „Țară tânără, chemată la o viață de stat mai ordonată numai după Unirea Principatelor sau, și mai exact, după alegerea ca Domnitor a principelui Carol de Hohenzollern, presa românească, la început modestă și redusă, nu oglindea, în cea mai mare parte, decât ideile de reorganizare a statului, care munceau mințile bărbaților politici chemați la conducerea și consolidarea lui.”³ Doar după ce opinia publică a început să fie interesată de problemele economice și politice care frământau țara, presa de la noi a început să joace „un rol mai însemnat în propaganda ideii naționale”⁴.

Rolul pe care presa îl joacă în cadrul comunităților moderne este surprins foarte bine de I. Clopoțel, într-un articol publicat în 1925. După autorul menționat, *presa are în domeniul sufletesc același rol pe care-l au căile ferate în transportarea bogățiilor materiale dintr-un loc într-altul*: „Presa realizează schimbul de idei, făurește o comuniune sufletească tot mai strânsă între oameni și societăți și pregătește calea pentru un spirit unitar al umanității, fără ca prin universalitatea lui acesta să prejudicieze interesele particulare ale societăților și popoarelor, dimpotrivă,

---

¹ Gaillard, 2000, 7.

² Șeicaru, 2007, 181.

³ Abrudeanu, 1921, 128.

⁴ *Ibidem*, 128-129.

influențând în sens bun și impregnând un timbru nou de vigoare acestora.”⁵ Într-un articol din 1893 se arată că *presa* are față de țară *îndatoririle unui contract național*, iar gazetarii trebuie să aibă în vedere, zilnic, această *răspundere de onoare și de caracter*. Oamenii de presă au, însă, nevoie de resurse pentru a-și respecta îndatoririle *contractuale* față de țară. Din acest motiv, în articol se cere publicului, *de la sătean până la boier*, să se intereseze de ea și de traiul presei, pentru ca ea *să nu rămână ca glasul celui ce strigă în pustie*. Este important ca presa să poată funcționa în parametri optimi, pentru că ea este „pâinea de toate zilele a claselor societății, adică a țăranului, a negustorului, a clasei inteligente, a profesiunilor liberale și a clerului înalt.”⁶ După aceeași sursă, guvernele nu ar face nimic pentru apărarea intereselor naționale dacă nu ar fi împinse, de la spate, de *curentul presei susținute de popor*.

Presa și trădarea națională

Istoria presei românești conține și episoade întunecate, unul dintre acestea petrecându-se după declanșarea Primului Război Mondial. Scandalul provocat de ceea ce a fost numit „dosarul Günther” a ridicat mari semne de întrebare asupra moralității multor gazetari talentați.

Într-o lucrare de *istorie a presei*, Pamfil Șeicaru arată că începerea marelui conflict militar „a provocat o mare frământare în viața politică, obligând partidele, oamenii politici și, cum era firesc, ziarele să-și precizeze atitudinea.”⁷ După același autor, România, din momentul în care își declarase neutralitatea, a devenit extrem de importantă din punct de vedere politic, iar responsabilii cu propaganda ai cele două grupuri de puteri aflate în luptă au mobilizat resurse financiare importante cu scopul de a cuceri opinia publică: „Ca o consecință, au fost puse la dispoziția legațiilor Franței, Rusiei, Angliei, Germaniei fonduri imense pentru a cumpăra ziare, a crea noi ziare, a capta oameni politici, publiciști de importanță. Ar fi o greșală să credem că toate atitudinile erau condiționate de originea subvențiilor, dar nu mai puțin fondurile de propagandă înlesneau manifestarea lor prin crearea publicațiilor necesare.”⁸ Detalii ale modului în care spionii germani și unguri ar fi acționat pentru a corupe o parte a presei românești sunt prezentate de Ion Rusu Abrudeanu. Conform sursei menționate, după izbucnirea războiului și intrarea României în zona

---

⁵ Clopoțel, 1925, 327.

⁶ *Generația Nouă*, 1893, 129.

⁷ Șeicaru, 2007, 270.

⁸ *Ibidem*, 271.

neutralității, agenții Puterilor Centrale au primit misiunea de a împiedica, folosind orice mijloc necesar, trecerea României în tabăra Antantei. Situația era aceeași și în cazul celorlalte state declarate neutre:

„În urmărirea acestui scop atât de scump intereselor lor, Puterile Centrale au recurs fără întârziere la sistemul unei vaste corupțiuni, în sensul ca, cu bani mulți și grei, să-și creeze în România și Italia o atmosferă de simpatie, să achiziționeze sau să înființeze ziare de propagandă prin toate capitalele țărilor neutre, să cumpere conștiințe cât de multe și de orice calibru, în sfârșit, să facă tot ceea ce nevoia va cere, pentru ca să se evite *à tout prix* o eventuală ieșire din neutralitate din partea Italiei și a României sau, în cazul cel mai rău, să se prelungească cât mai mult ziua în care o asemenea primejdioasă perspectivă pentru ele ar putea să se producă.”⁹

După aceeași sursă, acțiunea de „cumpărare a conștiințelor” era condusă la București de baronul Busche și de contele Czernin. Sistemul utilizat de cei doi era simplu. Mai întâi, ei acționau în sensul obținerii colaborării unor fruntași politici. Apoi, la recomandarea acestora, agenții porneau „opera de corupțiune”. Conform aceleiași surse, agenții germani au acționat și în rândul ofițerilor armatei române.

Nu era neglijat nimic din ceea ce putea să miște opinia publică din țară, să o influențeze și s-o predisună în favoarea Puterilor Centrale. „Într-o asemenea pestilențială atmosferă, în care banul circula pe toate potecile pentru achiziții de partizani, nu e de mirare că au căzut victimă și unii ziariști mai slabi de înger de la gazetele naționaliste și guvernamentale.”¹⁰ Unul dintre cele mai mari ziare bucureștene, *Universul*, primea pentru actul de trădare suma de 70.000 de lei, lunar. Această tranzacție s-a petrecut până când N. Dimitrescu-Câmpina a realizat că ziarul înființat de Luigi Cazzavillan începe să fie refuzat de abonați și de cititori. În cartea sa, Abrudeanu prezintă ziarele bucureștene care serveau interesele Germaniei. Alături de *Universul*, pe lista autorului menționat se află următoarele publicații: *Minerva*, *Seara*, *Ziua*, *Moldova*, *Lupta*, *Înainte*, *Steagul*, *La Politique*, *L'Eclair*, *Libertatea*, *Dreptatea*, *Bukarester Tageblatt*. Ceea ce se întâmpla în București în această privință era valabil și pentru reședințele de județ din țară, unde existau numeroase fițiuci care făceau propagandă filogermană: „Întreagă această falangă de ziare vândute intereselor dușmanilor noștri se tipărea zilnic în sute de mii de exemplare, care se trimiteau gratis publicului din capitală și din

---

⁹ Abrudeanu, 1921, 107.

¹⁰ *Ibidem*, 115.

provincie, cu toată scârba și refuzul cu care au fost întâmpinate de la început chiar pe benzile poștale.”¹¹ Abrudeanu susține și că întreaga operațiune de *propagandă și corupție*, dusă de agenții Puterilor Centrale, a costat 70 de milioane de lei. Același autor menționează însă, în mai multe rânduri, că, pentru unele din acuzațiile făcute în cartea sa, nu poate aduce dovezi.

Referitor la „dosarul Günther”, Abrudeanu face următoarele precizări:

„Ce este dosarul Günther?

Răspund: nici mai mult, nici mai puțin decât registrul ticăloșiei românești din timpul neutralității României sau, cu alte cuvinte, oglinda tuturor conștiințelor slabe, care s-au lăsat a fi cumpărate cu aur nemțesc sau unguresc spre a îndruma politica țării în făgașul intereselor germano-maghiare și, deci, în contra aspirațiilor naționale ale neamului nostru.

Într-adevăr, numai cine a trăit în vârtoarea frământărilor penibile din anii neutralității României și a participat la lupta pe viață și pe moarte dintre curentul naționalist, pătruns de îndatoririle adevărate ale neamului, și puhoiul corupției germane, care căuta să înăbușe prin puterea aurului, prin intrigă și prin mijloace lașe orice încercare de afirmare a conștiinței naționale, numai acela poate aprecia tristul adevăr al realității brutale, care se desprinde până din cea din urmă literă a dosarului Günther.

Acest celebru dosar, în jurul căruia s-a făcut de la 1917 încoace atâta zgomot, făcând să tremure de mustrare și de rușine multe conștiințe dubioase care s-au plecat în fața puterii aurului de la Berlin, Viena și Budapesta, în momentele cele mai grele pentru neamul nostru, conține o mulțime de acte cu privire la mersul corupției germane în țară. El poartă numele depozitarului său, anume A. Günther, fost director general până în august 1916 al societății petrolifere *Steaua Română*, în a cărei casă de fier a fost descoperit, în lipsa sa din țară, de către d[omnul] inginer de mine C. Osiceanu, numit odată cu intrarea României în război administrator-sechestru al numitei societăți.”¹²

Odată ce România a intrat în război, presa a cunoscut o reală *unitate de atitudini*, iar *divergența tendințelor* a dispărut.¹³ Se impune totuși o nuanță, legată de colaboraționismul unor gazetari din perioada ocupației germane a Bucureștiului.

---

¹¹ *Ibidem*, 117.

¹² *Ibidem*, 465.

¹³ Șeicaru, 2007, 278.

Un calendar pentru moralul românilor

La sfârșitul anului 1917, deznădejdea era starea spirituală care caracteriza societatea românească. După unii gazetari, oamenii de rând trăiau în condiții extrem de grele, în timp ce clasa conducătoare își păstrase confortul de dinaintea izbucnirii războiului. Abundența în care trăiau conducătorii țării contrasta cu „suferințele unanime ale țării”¹⁴. Într-un text dedicat „Academiei Bârlădene”, Pamfil Șeicaru vorbește despre lipsa de speranță, pe care cei mai mulți români o aveau în suflete, într-un viitor mai bun:

„Mărăști, Mărășești, Oituz, Sticlăria, Coșna, Tg. Ocna, Cireșoaia, risipă patetică de eroism, morminte inutile, ca toată încordarea noastră să se sfârșească în gol. Alături de noi se destrămau, anarhizate de înscăunarea bolșevicilor, armatele rusești. În octombrie 1917, bolnav, am fost evacuat la Iași. Când m-am întremat și am luat un concediu, m-am dus la Bârlad. Peisajul politic, într-un an, se schimbase complet. Prăbușirea țarismului, convulsiile revoluției rusești sfârșind în dictatura bolșevică, semnarea armistițiului, totul contribuia la întărirea convingerii, în foarte mulți, că victoria Germaniei și a aliaților ei era asigurată.”¹⁵

Acesta este contextul în care, la Bârlad, apare *Calendarul nostru pe 1918*. Pe coperta publicației erau precizați autorii ale căror texte puteau fi citite de public: M. Eminescu, B. P. Hașdeu, I. Creangă, I. Caragiale, P. Cerna, P. Liciu, Delavrancea, G. Coșbuc, N. Iorga, I. Simionescu, P. Partenie, A. Mândru, M. Lungeanu, C. Costa-Foru, Nichifor Crainic, P. Șeicaru, T. Pamfilie, M. Lupescu, D. Iov, V. Voiculescu, A. Vlahuță și G. Tutoveanu. Conținutul calendarului era unul destul de consistent. Publicația număra 160 de pagini. În acea perioadă, funcționa ceea ce s-a numit „Academia Bârlădeană”, ale cărei ședințe erau conduse de A. Vlahuță. Printre membrii *academiei* se numărau V. Voiculescu, P. Șeicaru, G. Tutoveanu¹⁶, ale căror nume, după cum am văzut se află în cuprinsul *calendarului*. Din acest motiv, credem că suntem îndreptățiți să presupunem că publicația a fost realizată la inițiativa acestei „Academii Bârlădene”.

Un bun proiect grafic gazetăresc este rezultatul unor reguli clare. Din acest motiv, pentru ca un produs de presă să aibă o prezentare reușită, toți cei care participă la procesul de producție trebuie să cunoască aceste

---

¹⁴ *Ibidem*, 280.

¹⁵ Șeicaru, 2002, 536.

¹⁶ *Ibidem*, 537.

reguli.¹⁷ Urmărind cuprinsul calendarului, putem spune că tehnicile realizării în cele mai bune condiții a unei publicații nu erau niște secrete pentru echipa care-și asumase scoaterea *Calendarului nostru pe 1918*. În condiții normale, aspectul grafic al unei publicații este foarte important, dacă se dorește ca aceasta să atragă atenția publicului. Prin intermediul aspectului grafic, o gazetă, de pildă, poate deveni un produs de marcă ușor de recunoscut. Situația în care se afla întreaga țară nu permitea însă scoaterea *Calendarului nostru pe 1918* decât în condiții tehnice minime. Acest neajuns este compensat însă de calitatea textelor conținute de publicație.

Arhitectura calendarului nu are nimic întâmplător în ea. Conținutul publicației este ordonat după un model ce seamănă cu cel al *segmentelor egale*. Conform acestui model, textele inserate într-o revistă nu sunt tratate diferit, fiind prezentate uniform, din punct de vedere vizual. Credem însă că alegerea acestui model are ca motiv condițiile tehnice modeste impuse de situația critică în care se afla întreaga țară. Resursele de orice natură erau puține și nimeni nu își permitea să le irosească. În cazul *modelului segmentelor egale*, orientarea publicului este posibilă, în general, doar cu ajutorul cuprinsului,¹⁸ iar acesta era următorul: *Moldova* (M. Eminescu), *O judecată românească asupra războiului* (N. Iorga), *Din zile grele* (A. Vlahuță), *Austria în poziție* (P. Hașdeu), *Aduceți-vă aminte!* (G. Tutoveanu), *Amintiri din copilărie* (I. Creangă), *Sunt culmi* (V. Voiculescu), *Tempora* (I. Caragiale), *Patria* (Nichifor Crainic), *Două lacrimi* (B. Delavrancea), *Mănăstirea Putna* (A. Mândru), *Imnul muncii* (I. Simionescu), *Sus frunțile, eroi!* (G. Tutoveanu), *Învățăture din război* (P. Șeicaru), *Înainte!* (N. Iorga), *Frângurele* (A.V.), *Strofe mici, din zile mari* (Ada Umbră), *Băjenarii* (D. Iov), *Am visat* (V. Voiculescu), *Colinde și urări* (M. Lungeanu), *Icoane* (Maria Cunțan), *În amintirea lor* (M. Maeterlinck), *Un mormânt* (V. Stoica), *Nevoia este cel mai bun învățător* (M. Lupescu), *Rugăciunea ostașului* (G. Tutoveanu), *O luptă* (C. Verdeș), *De departe* (N. Iorga), *O scrisoare* (A. Vlahuță), *Cântec* (Din Popor), *Un glas irlandez pentru România* (A. Hales), *Morți în țara lor* (V. Voiculescu), *Țara și copiii* (C. Costa-Foru), *Crăciunul în tabără* (G. Coșbuc), *Stănică Vânătorul* (M. Lungeanu), *Evreul în China* (T. Panfile), *Ștefan Vodă* (G. Tutoveanu), *Boierul Drăgușin* (P. Partenie), *Fustă scurtă, ghetete albe, buze roșii* (A.V.), *Povestea suferinței* (M. Lupescu), *Frunză verde* (V. Voiculescu),

---

¹⁷ Brielmaier, Wolf, 1999, 12.

¹⁸ *Ibidem*, 122.

Cortegiul războiului (T. Chiricuță), *Cântec* (Din Popor), *Recunoștiință bulgărească* (N.R.), *Și război, și pace* (T. Văcărescu), *Titlul lui Mircea* (N.R.), *Cântec* (Din Popor), *Dealul Lozei* (I. Petrescu), *Logică* (G. Coșbuc), *Hibridii și producătorii direcți* (I. Posescu), *Către Pace* (P. Cerna), *Suflet sălbatec* (N.R.), *În vorbe puține* (R.A.V.), *De ce dăinuie războiul* (Depefront), *Un gospodar care... se ouă* (M. Lupescu), *Primirea oștilor românești* („Ardealul”).

Partea literară a publicației începe cu poezia *Moldova* a lui Mihai Eminescu, iar motivul alegerii acestui text este, cel mai probabil, unul strategic. Cel de-al doilea text, *O judecată românească despre război*, semnat N. Iorga, este, în opinia noastră, însă cel mai important articol al calendarului. În textul său, istoricul comentează un articol, semnat C. Găvănescu, în care era tratat modul în care țara noastră s-a comportat, din punct de vedere militar, de la 14 august 1916 până la sfârșitul lui 1917, când biruința, la care toți românii sperau la intrarea României în război, era acoperită de „ceața unui trist amurg”. Profesorul preluase textul colonelului Găvănescu din Calendarul *Regina Maria*: „Prețuind astfel expunerea clară și strânsă a acestui învățat militar, să culegem dintr-însa acele lucruri care n-au fost știute până acum ori, în orice caz, n-au fost încă scrise.”¹⁹ Intenția clară a lui N. Iorga este aceea de a sublinia argumentele care susțineau ipoteza conform căreia pierderea Bucureștiului și, pe cale de consecință, retragerea clasei politice și a ceea ce mai rămăsese din trupele române în Moldova aveau drept cauză un act de trădare. Articolul lui Iorga se termină cu o întrebare la care, poate, nici el nu îndrăznea să dea un răspuns: „Va fi soarta așa de crudă cu noi, încât să nu lase nimic decât intrigi politice, trădări și pactări cu dușmanul povestitorului de mâine?”²⁰ Interesantă este și decizia echipei redacționale de a publica în paginile publicației și textul lui I.L. Caragiale – *Tempora...*, în care sunt prezentate etapele transformării lui Coriolan Drăgănescu din *neînfricatul* lider al tinerimii universitare în *ucigașul* generoasei tinerimi române. Ținta textului este, evident, categoria formată din cei care au trădat interesele țării, după ce, la un moment dat, se declarau mari apărători ai idealurilor naționale.

Prin intermediul unui text semnat de Bogdan Petriceicu Hașdeu autorii *calendarului* încearcă să sugereze că Ungaria se pregătește să dea o lovitură fatală Austriei. Este evident că, pe lângă încercarea de

---

¹⁹ Iorga, 1917, 19.

²⁰ *Ibidem*, 34.

mobilizare morală a populației române, echipa redacțională încearcă să acționeze și pe planul politicii externe:

„Vecina noastră Austria *e în poziție*. În pânțele ei se svârcolesc o mulțime de embrioni gemeni, între care embrionul unguresc, deși cel mai mititel și cel mai slut, un slut, un plod în care nu deosebești încă bine dacă e om, dacă e câine, dacă e pește, stă la mijloc și dă ghionturi la dreapta și la stânga, bătându-și joc de ceilalți, ca și când ar fi cel mai mare și cel mai mândru. Zăpăcită de turbatele mișcări ale embrionului unguresc și amăgindu-se a crede că turbarea e un semn de putere, Austria și-a dat numele de Austro-Ungaria, că doară-doară mica pocitură să se mai liniștească. Dar momentul nașterii n-a sosit încă. Când va sosi, o s-o vedem atuncea! Este o sarcină grea pentru biata Austria. Faimoasă prin aventurile sale galante de altădată: «felix Austria nube!», ea își plânge acum râsul, nu de astă vară ca fata din basmul românesc, ci râsul de mai multe secole.»²¹

Din publicație nu lipsesc nici glumele făcute pe seama Germaniei:

„Cică a chemat într-o zi Dumnezeu pe Iisus, pe Moise și pe Mahomet și le-a spus: Oamenii au înnebunit. Unul dintre voi trebuie să se coboare numaidecât pe pământ, să stâmpăre vrajba dintre ei, că parcă a pus dracul stăpânire pe sufletele lor, așa se dușmănesc și se omoară unii pe alții. Eu zic să te duci tu, Moise, că ești mai bătrân și ți-au rămas ai tăi mai cu credință.

- Așa e, însă ai mei n-au decât foloase de pe urma războiului. Cei care nu sunt scutiți, sunt la coloane, la aprovizionare, la automobile, unde trăiesc așa de bine, și învârtesc atâtea afaceri, că m-ar lua la goană, când le-aș vorbi de pace...

- Atunci, du-te tu, Mahomet.

- Eu, Doamne, nu mă pot duce, că-s Dardanelele închise.

- Atunci se va duce Iisus.

- Eu sunt mobilizabil, și cum m-or prinde, mă trimet pe front.

- Dar de ce nu te duci tu, Doamne?

- Pentru că, zice Dumnezeu, Kaizerul asta așteaptă: să mă scol eu, ca să se așeze el în locul meu.

Și neviind nimeni să-i despartă, se bat oamenii înainte.»²²

Gluma aceasta poate fi înțeleasă și ca un reproș făcut divinității, pentru că întârzia să facă ceva pentru a încheia marele război de pe pământ. Pentru a întări atât moralul civililor, care aveau rude pe front, dar

---

²¹ Hașdeu, 1917, 36-37.

²² Depefront, 1917, 153.

și pe cel al ostașilor, în *calendar* este publicat și un text, semnat M. Maeterlinck, în care se arată că aceia „care au căzut pentru patrie, n-ar trebuie să fie socotiți printre morți”, pentru că ei „nu pot fi puși alături cu acei ce-și sfârșesc, în patul lor, o viață adesea sleită de puteri și nimănui folositoare”. În opinia autorului menționat, „moartea pe câmpul de luptă, în avântul gloriei, este mai frumoasă decât nașterea și mai roditoare decât iubirea”²³.

Cel mai tăios text din *calendar* este cel semnat de Pamfil Șeicaru. În articolul său, tânărul ofițer, nu avea cu mult peste 20 de ani la acea dată, îi pune față în față pe *soldatul-țăran* și pe *omul tuturor bucuriilor necucerite prin muncă*. Deși între viețile celor doi era imposibil de pus semnul egal până la începerea războiului, odată căzută nenorocirea asupra țării, ei au devenit frați de suferință:

„Izvor de mari învățături e războiul acesta și adânci schimbări aduce în sufletul celor care-l fac. Dar și cei care nu-l fac, ci stau de-o parte și privesc, nevoiți fiind, prin forța lucrurilor, să renunțe la îndestularea și huzurul în care erau deprinși să trăiască, încep să vadă că viața nu e făcută pentru plăceri și desfătări și că au și ei sarcini de purtat și datorii de împlinit pe lumea asta. Războiul ne înfrățește cu suferința. Și câte nu se pot învăța la marea școală a durerii! Închiși în cercul de foc al acelorasi primejdii, ne simțim mai apropiați unii de alții și mai în stare de-a înțelege asprele realități ale vieții. Nu mai ești singur. Durerile și speranțele țării sunt și ale tale. Războiul te-a scos din temnița egoismului tău și te-a dat patriei, te-a legat de destinele ei, pe tine, omul tuturor bucuriilor necucerite prin muncă. Viața ta a devenit o părticică din viața neamului tău.

Acolo, în tranșee, în fața dușmanului și sub amenințarea de fiecare clipă a morții, despărțiți de casa și de cei mai dragi ai lor, de care de atâta amar de vreme nu mai știi nimic, ostașii țărani, la școala jertfei și-a datoriei împlinite cu cinste, își simt sufletul tresărind la o viață nouă.

Soldatul-țăran, pe vitejia căruia se reazemă cinstea și mândria patriei, *soldatul-țăran*, spre care ni se îndreaptă gândul încărcat de griji, tremurător, sfielnic, ca la un mântuitor, trece astăzi prin cea mai adâncă transformare, prin cea mai măreață revoluție morală.

În lungile și nesfârșitele zile și luni de viață împreună, în lumea aceea curată și duiosă a tranșeelor, împărțind frățește greutățile și îndurările lui, am ajuns să-mi dau seama de adâncă schimbare, de revoluția sufletească a soldatului țăran.

---

²³ Maeterlinck, 1917, 79.

Întunecat și ca ceva străin de el, se învălmășeau, în sufletul lui simplu, și pravilele țării și aspirațiile neamului și toate alcătuirile vieții noastre sociale și politice. Ce gândea el de noi și de frământările noastre, ce însemnătate ar avea voința lui în complexul acestei vieți, a rămas până ieri o taină închisă pentru noi. Ne-a privit din când în când, de obicei cu neîncredere, – a tăcut, și și-a văzut de munca și de nevoile lui. Dar iată că, deodată, un om se trezește-n el. A venit războiul, s-a făcut această mare minune.

În sufletul soldatului țaran se deșteaptă ca o înălțare, ca o putere neînvingă, mândria de ostaș, paznic neclintit al patriei.

Astăzi, *soldatul-țaran* știe, are înfapt adânc înaintea, adevărul că pe brațul lui, pe vitejia lui, pe tăria lui. se sprijină viața patriei. În orele de santinelă, noaptea, în liniștea de moarte a frontului, el crește, în fața propriilor lui ochi, se face mare, nespus de mare, și în spatele lui, mulțumită lui, dorm camarazii, doarme țara. Niciodată nu s-a simțit mai mare decât acum, când el stă de veghe, strajă neclintită a patriei.

Cu fiecare zi, cu fiecare luptă, crește mândria în sufletul lui, se întărește încrederea în puterile lui – și începe a vedea mai bine, mai hotărât, că are și el o chemare pe lumea asta. Dacă până ieri plugarul nu vedea în viață decât un șir de zile amărâte, fără niciun înțeles și fără niciun țel, astăzi *ostașul-țaran*, mândru sub casca lui de fier, privește cu adâncă și neclintită credință în viitor, căci știe că în mâinile lui stă siguranța și mărirea țării. Educația aceasta politică, va forma temelia alcătuirii morale și economice a societății românești de mâine.”²⁴

După cum ușor se poate observa, Șeicaru încearcă să-i mobilizeze pe țărani, care formau grosul armatei române. De fapt, întregul calendar avea, credem noi, un scop de mobilizare. Modul în care sunt plasate textele în pagini ne îndreptățește să susținem asta. În timpul în care Șeicaru scria acest text, unele ziare publicau informații despre abuzurile săvârșite de unii reprezentanți ai statului, care rechiziționau, în mod abuziv, porcii și păsările țăranilor.²⁵

În opinia noastră, modul în care a fost realizat *Calendarul nostru pe 1918* este impresionant. Simpla citire a cuprinsului putea avea un efect mobilizator. Grupate, titlurile textelor din publicație formau mesaje de sine stătătoare. Iată câteva exemple:

---

²⁴ Șeicaru, 1917, 66-68.

²⁵ *Ibidem*, 1917, 1.

*Moldova / O judecată românească asupra războiului / Din zile grele,
Aduceți-vă aminte! / Amintiri din copilărie,
Sus frunțile, eroi! / Învățăture din război / Înainte!,
Am visat / Colinde și urări / Icoane,
În amintirea lor / Un mormânt etc.*

Ultimul text din cuprinsul *Calendarului nostru pe 1918* este *Primirea oștilor românești*.

După terminarea războiului, au fost tipărite publicații în care se cerea pedepsirea celor vinovați de nenorocirile ce s-au abătut asupra țării între 1916 și 1918. În alte lucrări erau prezentate ororile prin care au fost obligați să treacă soldații și ofițerii armatei române. O analiză a modului în care România a fost condusă de liderii săi politici și militari în Primul Război Mondial făcea generalul Alexandru Averescu, într-o serie de articole intitulată *Răspunderile. Punctul nostru de vedere*. O broșură cu același nume va reuni toate articolele seriei amintite²⁶. În prefața broșurii regăsim următoarea precizare: „În această serie de articole, apărute în coloanele *Îndreptării*, d. General Alexandru Averescu, arată pe vinovații dezastrului și cere să se pedepsească, cu asprime, greșelile lor de neiertat, care au dus țara pe marginea prăpastiei.” Pe o direcție asemănătoare merge și cartea *România și Războiul Mondial. Contribuțiuni la Studiul Istoriei Războiului Nostru*, a lui Ion Rusu Abrudeanu, lucrare la care am făcut deja referire.

O atitudine similară găsim în lucrarea *Cimitirul prizonierilor români. Impresii din timpul războiului. Note de om necăjit*, publicată în 1921 și semnată Arhibald. Iată ce se arată în prefață acestei lucrări: „Am încheiat pace cu toată lumea. De acum, reluăm legăturile normale cu toți cei cu care ne-am războit. Să uităm, dar, ce s-a petrecut pe când bubuia tunul - și să nu ne gândim decât la ceea ce avem de făcut la umbra ramurii de măsline.”²⁷ Cartea se încheie însă cu un îndemn și mai interesant: „De acum încolo, românul, în pace, prin urmare în frățietate cu popoarele vecine, [să] cugete la trecut, măsoare-și jertfele și taie-și, pentru viitor, calea care să-l puie la adăpost de... iubirea aproapelui.”²⁸ Pamfil Șeicaru nu va fi la fel de iertător ca autorul acestei lucrări. Chiar și după război, cel ce avea să devină unul dintre cei mai importanți gazetari români din

---

²⁶ Averescu, 1918.

²⁷ Arhibald, 1921, 5.

²⁸ *Ibidem*, 166.

epoca interbelică va manifesta o atitudine tăioasă față de cei care, în ochii lui, au fost, între 1916 și 1918, sabotori ai intereselor naționale²⁹.

Bibliografie

Volume

Abrudeanu, Ion Rusu. *România și Războiul Mondial. Contribuțiuni la Studiul Istoriei Războiului Nostru*. București: Editura Librăriei Socec & Comp., 1921.

Arhibald. *Cimitirul prizonierilor români. Impresii din timpul războiului. Note de om necăjit*. București: „Poporul” S.A., 1921.

Averescu, Alexandru. *Răspunderile*. Editura „Ligii Poporului”, 1918.

Brielmaier, Peter; Wolf, Eberhard. *Ghid de tehnoredactare. Punerea în pagină a ziarelor și revistelor*. Traducere de Viaceslav Odobescu, Iași: Polirom, 1999.

Gaillard, Philippe. *Tehnica jurnalismului*. București: Editura Științifică, 2000.

Șeicaru, Pamfil. *Istoria presei*. Pitești: Editura Paralela 45, 2007.

Șeicaru, Pamfil. *Scrieri din exil – (I) Figuri din lumea literară*. București: Editura Saeculum I.O., 2002.

Teodorașcu, Fănel. *Pamfil Șeicaru*. București: Editura Ars Docendi, 2014.

Articole

Clopoțel, I., „O putere socială ascendentă: presa”. În: *Societatea de mâine*, anul II, nr. 19, 1925, p. 327.

*** „Contractul presei cu țara”. În: *Generația Nouă*, anul XIII, nr. 5, seria II, 1893, p. 129.

*** „Informații”. În: *Opinia*, anul XIV, nr. 3205, 1917, p. 1.

Iorga, N. „O judecată românească despre război”. În: *Calendarul nostru pe 1918*, Bârlad: Tipografia C.D. Lupașcu, p. 19, 34.

---

²⁹ Teodorașcu, 2014.

Hașdeu, Bogdan P.. „Austria în poziție” (Din „Noi și voi”). În: *Calendarul nostru pe 1918*, Bârlad, Tipografia C.D. Lupașcu, p. 36-37.

Depefront. „De ce dăinuie războiul”. În: *Calendarul nostru pe 1918*, Bârlad, Tipografia C.D. Lupașcu, p. 153.

Maeterlinck, M. „În amintirea lor (Ziua Morților, 1915)”. În: *Calendarul nostru pe 1918*, Bârlad, Tipografia C.D. Lupașcu, p. 79.

Șeicaru, P.. „Din învățăturile războiului”. În: *Calendarul nostru pe 1918*, Bârlad, Tipografia C.D. Lupașcu, p. 66-68.

COMISIA EUROPEANĂ A DUNĂRII ȘI CONSULATELE STRĂINE DIN BRĂILA ȘI GALAȚI (1919-1940)

Cristian CONSTANTIN*

THE EUROPEAN COMMISSION OF THE DANUBE AND FOREIGN CONSULATES OF BRAILA AND GALATI (1919-1940)

Abstract. *This study aims at synthesizing the multitude of political, economic and juridical relationships that gravitated around the maritime Danube between 1919 and 1940. The question of the foreign consulates from the area of the Lower Danube has been treated insufficiently in the Romanian historiography. The mouths of the Danube became Romanian territory in 1878 and this was a great advantage for Romania, but also a serious threat for its national sovereignty.*

Keywords: *European Commission of the Danube, foreign consulates, Braila, Galati, Lower Danube.*

Rezumat. *Acest studiu are ca scop sintetizarea multitudinii relațiilor politice, economice și juridice care gravitau în jurul Dunării maritime între 1919 și 1940. Chestiunea consulatelor străine de la gurile Dunării a fost tratată extrem de puțin în istoriografia românească. Gurile Dunării au devenit teritoriu românesc în 1878 și acest lucru a fost un mare avantaj pentru România, dar, de asemenea, o amenințare serioasă pentru suveranitatea națională.*

Cuvinte cheie: *Comisia Europeană a Dunării, consulate străine, Brăila, Galați, Dunărea de Jos.*

---

* Independent Research, constantin.p.cristian@gmail.com

Războiul Crimeii (1853-1856) a constituit pentru români instituționalizarea „Chestiunii Orientale” la gurile Dunării. Statul român modern a resimțit pe deplin „binefacerile” înființării în 1856, la început doar pentru o perioadă de doi ani, a Comisiei Europene a Dunării (CED), o instituție supranațională care a vegheat pentru trei sferturi de secol, din Galați, la desfășurarea oricărei activități pe sectorul maritim al Dunării. Deciziile importante au fost luate de fiecare dată în negocieri internaționale purtate departe de locul cu pricina¹. De la afirmarea intereselor Austriei și Rusiei pentru gurile Dunării și creșterea nevoilor comerciale ale statelor care treceau la acea vreme de la revoluțiile liberale la cele industriale, porturile Brăila și Galați au constituit un câmp de bătălie, un front deschis pentru luptele economice și interesele „marilor puteri”². În lupta cu apa, dar și cu nevoile economice, state precum: Anglia, Franța, Prusia (ulterior Germania) sau Piemontul (ulterior Italia) au văzut în neexperimentatele din punct de vedere politic, diplomatic și național, Principate Române un pământ al făgăduinței și prosperității financiare pentru ele și cetățenii lor. Dar nu neapărat și pentru locuitorii micilor state care deveneau indirect colonii ale mai marilor exploatare. Dacă pentru realizarea intereselor economice britanice în coloniile de peste Atlantic a fost înființată *Compania Indiilor Orientale*, în 1600, pentru apărarea gurilor Dunării a fost înființată un alt fel de companie, cu capital multinațional, *Comisia Europeană a Dunării*. Din 1856, CED a avut rolul de lucra în slujba societăților franceze, britanice sau italiene, care transportau cereale și cherestea pentru piețele statele lor (s.n.). În acest context, politico-diplomatico-economic, și-au făcut apariția permanent și s-a mărit numărul consulilor străini atașați în cele două porturi³.

În 1856, CED a fost formată din cele șapte mari puteri, iar după primul război mondial din cadrul acestui organism au făcut parte patru state - România, Anglia, Franța și Italia – care au preluat frâiele unei comisii care a avut drept atribuții oficiale teritoriul fluvial de la Sulina și

---

¹ Stanciu, 2002, 321-325.

² „Marile puteri” a fost sintagma care pentru Țările Române a denumit, în secolele al XIX-lea și prima jumătate a veacului al XX-lea, grupul de state care au garantat și s-au implicat direct în existența unui stat la gurile Dunării. Rolul acestui stat a fost acela de a fi un tampon între interesele Rusiei și Austriei, moștenitoare ale supremației balcanice a otomanilor.

³ Primele „consulate” străine și-au făcut apariția la Galați după Pacea de la Kuciuk-Kainargi, din 1774. La începutul veacului al XIX-lea apar cele engleze și franceze. În cazul Brăilei, primii atașați diplomatici străini își stabilesc sediul după Tratatul de la Adrianopol, semnat în 1829; Constantin, 2012, 197-215.

până în amonte de Galați sau cum se interpreta Tratatul de la Londra, din 1883, până la Brăila⁴. Pe tronsonul Ulm – Brăila jurisdicția aparținea unei noi comisii, *Comisia Internațională a Dunării*. Toate statele componente ale CED, după prima conflagrație mondială, au fost învingătoare în acest război și, toate în afara României, au fost parte semnatară a tuturor comisiilor de pace de la Versailles, în anii 1919-1920. Au fost văduvite de șansa de a participa la deciziile din cadrul acestei comisii Rusia, în prag de sovietizare, Germania, marea vinovată a primului război mondial, și muribundul Imperiu Otoman⁵.

Tabelul 1
Statistica intrării vaselor pe Dunăre prin bara Sulina în anul 1924
[15]

Drapel	Număr	Total tonaj
URSS	----	----
Marea Britanie	126	255.729
Italia	136	242.541
Germania	41	93.533
România	55	107.048
Bulgaria	2	2.474
Ungaria	14	42.648
Iugoslavia	11	17.838
Grecia	233	288.465
Turcia	7	938

Noul context mondial punea cele trei puteri și statul care își dorea suveranitatea asupra teritoriului, care de fapt era situat în interiorul propriei țări, în situația de a-și disputa pe tărâm diplomatic doleanțele. Întregul sector administrat de CED a fost practic situat, în perioada interbelică, pe teritoriul României, dar acest aspect nu a împiedicat politica economică franco-britanică să facă rabat de la propriile interese. Noua conjunctură situa România *de jure* în poziția de aliată cu drepturi depline a CED. *De facto*, însă, Anglia, Franța și Italia o plasau, datorită forței lor economice și politice, în postura unei colonii. Termenul nu trebuie să pară nici pe departe dur, ci constituie o realitate atestată de modul de exploatare a resurselor României căutate de piața celor trei state. Pentru celelalte trei parteneri ale României de la CED, cerealele,

⁴ Focas, 1987, 369–370; Ardeleanu, 2008, 413-433.

⁵ Stanciu, 2002, 321-333.

cheresteaua și, mai nou, petrolul constituiau puncte esențiale de controlat. Cu toate că producția românească de cereale era în declin, cheresteaua exportată prin Galați se menținea la un nivel mediu, iar petrolul începea să fie un punct de reper pentru comerțul românesc, mai ales în deceniul al IV-lea, interesele economice străine nu au deviat de la dorința controlului gurilor Dunării de către cele trei mari puteri europene⁶.

În situația excluderii statelor germane și a Rusiei de la Dunărea maritimă, comerțul României și-a îndreptat atenția către societățile internaționale existente în cele mai importante porturi ale sale. Printre aceste porturi s-au situat și orașele Brăila și Galați, strâns legate de existența în vecinătatea lor a celui mai important fluviu european. Firmele internaționale de transport și achiziții au simțit nevoia unor reglementări legale care să le favorizeze accesul la resursele găsite în cele două porturi. În acest sens, CED a lucrat pentru reglementarea și apărarea intereselor statelor proprii. În 1927, situația CED a atins un punct semnificativ al existenței sale din cauza neputinței achitării creditelor realizate pentru funcționarea comisiei și a efectuării lucrărilor de întreținere a șenalului navigabil la bara Sulina. Pentru corectarea situației deficitare, delegații CED, fără consultarea părții române, se pun de acord pentru angajarea unor împrumuturi. Discuțiile care au urmat între Carlo Rosseti⁷ și C. Conțescu⁸ sunt edificatoare pentru cele afirmate de noi mai sus. Argumentul lui Rosseti, în apărarea deciziilor luate, a fost: „procedura întrebuintată a fost, poate greșită, dar că nu putem să lăsăm Comisiunea la poarta falimentului, cei mai mulți dintre creditori amenințând cu protestarea polițelor...”⁹. În replică Conțescu a dat dovadă de orice lipsă de diplomatie, dar cu toate acestea argumentul său a fost plin de adevăr și fără orice lipsă de prefăcătorie asupra necunoașterii situației reale, care a condus la cele făcute de către ceilalți trei delegați: „încântat de această eventualitate, dar că aceste amenințări nu mă impresionează câtuși de

---

⁶ În timpul tratatelor de pace de la Paris din 1919-1920, s-au afirmat trei state europene ca „moștenitoare” ale puterii decizionale ale fostelor imperii declarate învinse și destrămate după Primul Război Mondial. Astfel, Imperiul Britanic, Franța și Italia au fost pentru Europa reperul și garantul noului sistem internațional generat de Sistemul de Pace de la Versailles.

⁷ Delegatul Italiei la CED și cel care împreună cu V. de Lacroix (Franța) și J. Baldwin (Anglia) s-au pus de acord pentru mărirea împrumutului de la 3,5 milioane de franci francezi la 7 milioane, fără a respecta regulamentele de funcționare a CED; Stanciu, 2002, 321-333.

⁸ Delegatul României la CED între anii 1919-1939.

⁹ A.N. S.J. GL., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dos. 134/1927, f. 55.

puțin, creditorii noștri fiind aceeași vampiri obișnuiți - agenți consulari italieni, francezi și englezi care fac pe mijlocitorii de mărfuri la Sulina - și care nu riscă ușor a pierde un client așa prodigios ca Comisiunea Europeană...¹⁰.” La acestea se adaugă, datorită studiilor noastre, și cu siguranță Conțescu știa acest lucru, și situația similară a consulilor din porturile Brăila și Galați, care erau parte componentă a acelorași societăți care își desfășurau activitatea și la Sulina. Am redat mai întâi o situație din 1927 pentru a se putea vedea clar contextul, cunoscut și de contemporani, în care se afla comerțul pe Dunăre și strânsa și directa funcționare a CED pentru apărarea intereselor celor trei state, care alături de România compuneau această comisie. Care au fost cauzele care au condus la această situație? Printre atribuțiile CED a fost, pe toată perioada existenței comisiei, efectuarea de lucrări pentru întreținerea șenalului navigabil. Costurile erau achitate din bugetul comisiei, la care contribuia fiecare stat membru în parte. Pentru găsirea fondurilor se apela rapid la credite în băncile străine care erau garantate de guvernele statelor membre.

Problemele României au început încă de la Conferința Internațională a Dunării (1920-1921), de la Paris, unde delegația României a fost condusă de Toma Stelian și începând cu a doua sesiune de către Constantin Conțescu. Delegații români au cerut desființarea Comisiei Europene a Dunării și trecerea competențelor ei puterii teritoriale. Cu toate încercările de menținere a ideilor sale în fața comisiei, România a trebuit să semneze Convenția, care stabilea Statutul Dunării (înainte semnase un „Protocol interpretativ” cu ceilalți trei membri ai CED)¹¹. Protocolul a stabilit drepturile de suveranitate pe sectorul maritim al Dunării, iar CED urma să renunțe a-și exercita jurisdicția pe sectorul Galați-Brăila și în celelalte porturi românești. România considera că cele 14 puncte ale declarației lui W. Wilson se aplică și-n cazul suveranității sale asupra porturilor și Dunării. În acest sens, a aplicat la concedarea unor prerogative ale suveranității sale către CED, nu către statele care compuneau comisia, pe baza unor convenții internaționale ce au avut rolul, în baza dreptului internațional, la tranzit, comerț și navigație libere pe Dunăre¹². Toate aceste idei promovate de către români au venit pe fundalul dreptului la autodeterminare, dar și în condițiile în care Europa

---

¹⁰ A.N. S.J. GL., fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*, dos. 134/1927, f. 55.

¹¹ Stanciu, 2002, 333.

¹² România a crezut că se poate impune în fața marilor puteri respectând noile idei care cuprinseseră lumea după război, vezi Stanciu, 2002, 333.

de după primul război mondial dorea să-și refacă titlul de primă putere mondială, pierdut în dauna SUA. Noile condiții impuse de refacerea economiilor internaționale și instabilitatea politică a statelor din partea orientală a Europei au impus atât CED, cât și statelor care o compuneau, să aplice tactici care nu țineau, nici pe departe, de noua „legislație” internațională a ideilor wilsoniene (s.n.).

Nevoia acută de materie primă și alimente de pe piața occidentală a impus celor trei state membre, alături de România, să treacă la practici neortodoxe și tipice perioadei imperialiste. Cu toate că se afirmă că CED nu a găsit creditele necesare pentru efectuarea lucrărilor pe șenalul navigabil și nu a putut garanta traficul comercial, măcar la nivelul antebelic, atunci cum se interpretează deschiderea de societăți de navigație și comerț cu cereale, și nu numai, ale statelor componente ale CED? Cum poate fi interpretată decizia Franței de a da pe mâna viceconsulilor din Brăila *Société Française de Navigation Danubienne* (SFND), fondată după război la Paris, care dispunea de un sediu secundar și o direcțiune la Brăila? Capitalul societății a fost de 5.000.000 de franci francezi, era dotată la sfârșitul perioadei interbelice cu: 13 remorchere, 16 tancuri și 53 de șlepur¹³. Familiile Boscoff și Vuccino, conducătorii SFND, au controlat o parte semnificativă din comerțul cu cereale pe Dunăre, în contextul în care doar potențialul agricol românesc se dublase. La acestea se adaugă numeroasele sucursale ale societăților controlate de atașatii diplomatici străini: italieni, englezi, greci, olandezi, norvegieni sau germani din Brăila. Așa se poate explica și tendința de a continua să fie considerată drept graniță a prerogativelor CED zona din amonte de Brăila, prevăzută de Tratatul de la Londra din 1883¹⁴. Trebuie menționat faptul că cea mai mare parte dintre tranzacțiile economice ale membrilor CED, din perioada interbelică, în afară de România, se realizau prin portul Brăila și erau supervizate de către firmele reprezentanților diplomatici ai acestora, subalterni ai celor din Galați, care de multe ori au îndeplinit și funcția de membri supleanți la CED (s.n.). Cu toate acestea, comerțul românesc cu cereale de pe piața britanică făcea cu greu față produselor importate de pe continentul american¹⁵.

---

¹³ *Municipiul Brăila a XXI-a Adunarea Generală a uniunii orașelor din România. 29, 30 și 31 octombrie 1937*, 1937, 58.

¹⁴ Tratatul de la Londra din 1883 presupunea mărirea jurisdicției CED până la Brăila, principalul port al exportului românesc. În perioada interbelică, marile puteri doreau continuarea stării de fapt de dinainte primei conflagrații mondiale, în ceea ce privește exploatarea de către ele a acestui spațiu economic; Ardeleanu, 2008, 413-433.

¹⁵ Stanciu, 2002, 333.

În noua conjunctură politico-economică, marile puteri au acuzat România de faptul că împiedică instituția să-și îndeplinească atribuțiile oferite de tratatele internaționale, care prevedeau întreținerea de către CED a șenalului navigabil și efectuarea lucrărilor tehnice necesare, costisitoare, și care, în noul context al importurilor din America de Nord nu își mai găseau rostul. Astfel, CED ar fi început să lucreze în folosul micilor state, care ar fi beneficiat de pe seama lucrărilor tehnice și a unor taxe acceptabile, iar lucrul acesta nu ar fi fost pe placul celor trei mari puteri europene. Dorința Angliei, Franței și Italiei de a controla întregul sector maritim al Dunării a condus Guvernul României și pe cele trei la arbitrajul instituțiilor internaționale abilitate pentru judecarea acestor spețe. Au fost judecate de către Societatea Națiunilor și Curtea Permanentă de Justiție Internațională de la Haga teritoriile asupra cărora se aplică jurisdicția CED¹⁶. În continuare, atribuțiile CED s-au întins de la Sulina până în amonte de Brăila.

În 1927, legăturile dintre Corpul Consular din Galați și CED au fost prevăzute de către „Reglementările Corpului Consular din Galați”. Atunci când vizita unei nave de război îi este anunțată consulului acesta avea obligația să informeze CED de data și ora de sosire la Sulina și putea cere un pilot, pentru deplasarea navei pe traseul greoi al brațului Sulina. Aveau obligația să informeze pe căpitanul portului Galați pentru a-i cere să i se asigure navei un loc în rada portului și la nevoie un pilot pentru andocare. Consulul putea solicita decanului Corpului Consular o listă a autorităților cu care se obișnuia să se viziteze la asemenea ocazii¹⁷. După trecerea crizei economice și redresarea traficului la Dunărea de Jos, atât CED cât și statele reprezentate în porturile Brăila și Galați s-au confruntat cu expansiunea fascistă și cu interesele Germaniei naziste. Consulii Angliei, Franței și Italiei au preluat mare parte din atribuțiile existenței CED, fiind practic permanenți la Galați, ocupând funcția de delegați supleanți. Doar în cazuri de discuții și conferințe internaționale participau delegații marilor puteri membre la CED.

Spre exemplu, în anul 1932, delegații celor patru state membre ale CED au fost: C. Conțescu (România), J. Baldwin (Marea Britanie), C. Rosetti (Italia) și O. Laporte (Franța). Pentru buna funcționare a organismului european, care se îngrijea de traficul pe sectorul Dunării maritime, au existat și delegați supleanți. În acest timp, cei patru supleanți au fost: E. Bonachi (România), T.B. Wildman (Marea Britanie), G.

---

¹⁶ Stanciu, 2002, 333.

¹⁷ A.N. S.J. GL., fond *Consulatul Portugaliei la Galați*, dos. 28/1927, f. 20-22.

Batista Dolfini (Italia) și G. Mouille (Franța). Conducerea CED era asigurată de către secretarul general, F. Rey¹⁸. T.B. Wildman, Batista Dolfini și G. Mouille dețineau la acea oră și funcțiile de consuli ai țărilor lor la Galați. Eugen Bonachi a fost prim președinte al Curții de Apel din Galați. Funcția de consul presupunea apărarea intereselor propriilor cetățeni, dar atribuțiile de la CED nu țineau de apartenența la vreun stat, ci de respectarea legislației internaționale în baza căreia funcționa Comisia. În postura dublă de atașați diplomatici la consulatele străine din Galați, dar și de delegați supleanți la CED, cei trei puteau dirija deciziile CED în funcție de propriile interese. Propriile interese erau, de cele mai multe, cele ale agențiilor navale și comerciale aparținând statelor lor (s.n.).

Cele mai frecvente divergențe apăreau în încasarea taxei de tranzit a barei Sulina, impusă de CED. Un caz interesant a fost cel al barjei *Ville de Toulon*. Aceasta a intrat pe Dunăre efectuând un transport de cereale din nordul Basarabiei (portul Bugaz) și până la Brăila, pentru a fi transbordate pe vase maritime, în lipsa unor astfel de vase în portul basarabean. La întoarcere, șlepul a ieșit din Dunăre pe brațul Sfântul Gheorghe pentru a nu fi nevoit să plătească taxele impuse de CED, deși mărfurile oricum ar fi ieșit pe vasele maritime prin brațul Sulina, administrat și de a cărui îngrijire se ocupa CED¹⁹. La sfârșitul anilor '30, devenise o modă ca astfel de lucruri să se petreacă în timpul războiului economic dintre cele trei puteri de la CED și expansiunea Germaniei naziste, asistată de către flota elenă de la Dunărea maritimă. Responsabili la CED în acea perioadă²⁰ au fost: Gaston Mouille (delegat supleant al Franței la CED și consul la Galați), Cyril Herbert Marriott (supleant la CED și consul al Marii Britanii la Galați), Amedeo Mammarella (supleant la CED și consul al Italiei la Galați), Eugen Bonachi (supleantul României la CED și prim președinte al Curții de Apel Galați) și girantul secretariatului general, Etienne Thilly. În asemenea cazuri, de fentare a legislației Comisiei, s-au înscris multe dintre societățile comerciale și de navigație care nu au dorit să intre în jocul celor de la CED, care majoraseră enorm taxele față de perioada antebelică, de șapte ori în 1919²¹.

---

¹⁸ Stanciu, 2002, anexa XIII.

¹⁹ A.N. S.J. GL, fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*, dos. 319, f. 129; Tuluș, 2005, 232.

²⁰ Volbură, 1938, *Comerț*, 41.

²¹ Stanciu, 2002, 271-333.

Tabelul 2
Societăți de navigație și comerciale aparținând personalului consular
din Brăila, decembrie 1936 [1]

Nr. crt.	Denumirea de întreprindere	Natura întreprinderilor	Statul reprezentat de proprietar	Nr. de salariați
1.	Watson și Youell	navigație	Marea Britanie	14
2.	S.F.N.D.	navigație	Franța	54+29
3.	Alfred Mendl	navigație	Norvegia/Suedia/Belgia	3
4.	George Besi Fii S. A.	navigație	Germania	7
5.	Gattorno	navigație	Italia	26
6.	Theodoridi S. A. R.	navigație	Polonia	3
7.	Forestina - Mendl	armator	Norvegia/Suedia/Belgia	6
8.	G.S.F. Grupper	societate diverse	Panama	26
9.	Societatea de navigație cehoslovacă	societate	Cehoslovacia	3

Tabelul 3
Mișcarea vaselor maritime ieșite în portul Brăila, după statistica
Inspectoratului General al Navigației și al Docurilor [9]

Anii	Încărcate	Deșerte	Total	Totalul încărcăturilor tone
1911	665	56	721	1614591
1912	388	67	455	904170
1913	429	54	483	1011266
1920	310	74	384	922970
1921	449	85	534	940225
1922	401	81	482	701319
1923	452	44	496	986958
1924	408	57	465	762859
1925	423	40	463	950038
1926	557	23	580	1261549
1927	419	30	449	914024

1928	241	23	264	375298
1929	397	30	427	1414559
1930	639	29	668	1633361
1931	519	31	550	1552798
1932	397	24	421	1110585
1933	392	58	450	1340937
1934	277	27	304	758195
1935	212	24	236	539151
1936	418	59	477	1358406
1937	372	53	425	1085540
1938	231	75	306	783172

Tabelul 4
Comerțul exterior al portului Brăila după statisticile vamale
și ale camerei de comerț, importuri vamale [9]

Anii	Total în tone	%	Total general în România (tone)
1911	200118	20	986300
1912	176770	15	1213957
1913	192245	14	1374116
1920	30747	10	304485
1921	66379	11	615451
1922	34430	6	583668
1923	30866	4	699124
1924	45140	5	825754
1925	40600	4	899925
1926	32500	4	917714
1927	51990	5	990096
1928	52628	5	952808
1929	71877	7	101992
1930	75623	10	805233
1931	89396	16	560365
1932	123903	27	449980
1933	188417	40	466962
1934	118965	18	635868
1935	1158576	21	533268
1936	100152	16	630443
1937	82753	11	709415
1938	82193	-----	-----

Tabelul 5
Comerțul exterior al portului Brăila după statisticile vamale
și ale camerei de comerț, exporturi vamale [9]

Anii	Total în tone	%	Total general în România (tone)
1911	1167689	22	5390280
1912	618872	14	4326735
1913	669317	15	4569076
1920	275696	19	1467118
1921	671527	14	2713138
1922	327861	8	4069963
1923	404283	8	4900734
1924	304928	5	4833419
1925	570592	12	4663892
1926	787483	13	6103675
1927	722296	10	7346812
1928	294091	6	5230289
1929	655018	9	7064619
1930	12368887	13	9214754
1931	916542	9	10047002
1932	752456	8	9056959
1933	675182	7	8777730
1934	393676	4	8854096
1935	476446	5	9276009
1936	919770	8	10548913
1937	816443	8	9637497
1938	482431	-----	-----

Tabelul 6
Date statistice asupra exportului din portul și docurile Brăila în anul
1938 [9]

Produse	Port (tone)	Docuri (tone)	Total (tone)
Cereale	171434	175990	347424
Cartofi, legume, rădăcini comestibile	20394	6095	27299
Grăunțe și fructe uleioase, rapiță	4824	17364	22188

Turte, melasa necomestibilă, frunze și bucăți de sfeclă, tărațe, rămășițe de orez, furaje și paie	15454	-----	154454
Uleiuri minerale și esențe, petrol	4810	29202	34012
Lemnărie lucrată (cherestea)	7669	10462	18131
Diverse mărfuri	12332	5591	17923
Total tone	236917	245514	482431

Revizionismul german și-a făcut simțită prezența în cazul Dunării începând cu 1938, la doi ani după ce revizuiise statutele internaționale ale fluviilor, prevăzute de către tratatele de la Versailles²². Prin aranjamentul de la Sinaia, din 18 august 1938, CED a recunoscut României suveranitatea deplină pe sectorul Sulina - Brăila. Negocierile finale au avut loc pe 1 martie 1939, când s-a semnat Acordul de la București, moment ce consfințește primirea Germaniei în CED, ca membră cu drepturi egale și depline, ca celelalte patru de până atunci²³. Paradoxal, nu România a fost cea care a beneficiat cel mai mult de pe urma acestor aranjamente, ci Germania. Cel de al Treilea Reich prin intermediul societăților sale a practicat o politică de subordonare a comerțului internațional de la gurile Dunării, prin acte de spionaj, acapararea societăților comerciale, alianța cu Italia fascistă și politica conciliatoristă dusă de către Franța și Anglia²⁴.

Până în 1939, de comerțul prin bara Sulina s-a ocupat CED, după această perioadă atribuțiile au revenit puterii suverane, România. Prin acest transfer de putere, România a preluat și dreptul de a încasa contravaloarea taxelor impuse de CED pentru utilizarea barei Sulina, dar și obligația întreținerii șenalului navigabil. După ce obținuse ce își dorise, Germania a revenit la politica sa normală în ceea ce privește piața românească și a început transportul mărfurilor pe sectorul administrat de *Comisia Internațională a Dunării* și nicidecum utilizând ruta ocolitoare și costisitoare a Dunării maritime. Astfel, mare parte din mărfurile care

²² Tuluș, 2005, 233.

²³ Tuluș, 2005, 234. În urma acestor negocieri la 17 mai 1939 la Sulina a fost arborat pavilionul românesc în locul celui al CED. Atunci era maxima politică a conciliatorismului dusă de Franța și Anglia în folosul Germaniei naziste.

²⁴ Date pe larg despre acțiunile de spionaj și sabotaj pe Dunărea maritimă în preajma celei de a doua conflagrații mondiale, în Brestoiu, 1973.

aveau ca destinație Germania au fost îmbarcate pe vase cu un tonaj redus și au circulat pe traseul Galați/Brăila - porturile fluviale din Germania. Pentru Dunărea maritimă au fost păstrate produsele care necesitau ambarcațiuni cu un pescaj ridicat (s.n.).

În noul context internațional, Grecia a devenit prima în clasamentul navelor care au utilizat bara Sulina. Au ieșit în mare utilizând brațul Sulina, în anul 1939, 152 de nave cu o greutate totală de 282.779 tone și au intrat pe fluviu 160 de ambarcațiuni grecești cu un total de 310.516 tone. Alianța cu Germania lui Hitler a conferit „Regatului condus de Duce” o poziție secundă. Un număr de 72 de vase sub pavilion italian au ieșit din Dunăre, cu un total de 192.011 tone, și au intrat pe Dunăre 72 de ambarcațiuni însumând 197.357 de tone²⁵. Se observă un import mai semnificativ în comparație cu exportul românesc. Acestea lucruri aveau loc pe fundalul semnării de către România, în primăvara lui 1939, a acordurilor economice cu Germania și Marea Britanie. Deși beneficia de cea mai importantă flotă pe Dunăre, Franța nu s-a ridicat la nivelul comercial de dinainte afirmării Germaniei. Cauzele pot fi identificate în automulțumirea, credința în invincibilitatea sa în fața Germaniei și în politica sa de acceptare a tuturor doleanțelor celui de al Treilea Reich.

* * *

În anul 1940, situația economică de la Dunărea maritimă a fost integrată în sistemul internațional al celui de al doilea război mondial. Autoritățile române au încercat pe cât posibil să păstreze intact șenalul navigabil și să nu pună navele aflate în cele două tabere în situația de a fi vecine în rada portului sau în timpul navigației. De asemenea, tratatele internațional prevedeau transportul de armament de către țările riverane, nu însă și intrarea pe Dunăre a vaselor militare ale țărilor beligerante²⁶. Odată cu intrarea României în război, în 1941, noua situație nu a mai permis aplicare legislației, încasările de taxe și efectuarea lucrărilor de întreținere a șenalului navigabil de tip CED²⁷.

Comisia Europeană a Dunării a jucat, pentru atașatii diplomatici străini la Brăila și Galați, din perioada interbelică, drept instituția de reglementare a drepturilor economice ale acestora, de multe ori favorizând interesele celorlalte membre componente ale Comisiei, în dauna țării suverane și membre cu drepturi depline, România. Dar cu toate acestea, proasta gestionare și incapacitatea de adaptare la noile

---

²⁵ Tuluș, 2005, 242.

²⁶ Tuluș, 2007, 137-146.

²⁷ Tuluș, 2007, 137-146.

realități internaționale interbelice au silit ca CED să nu fie altceva decât o instituție ce menținea în viață un colonialism premodern. Un mecanism incapabil de redresat, în ciuda pârghiilor constituite de societățile de navigație proprii statelor membre și a nevoilor de materie primă românească de pe piața franceză, italiană și britanică. Cu toate acestea, cea mai „șifonată” din această încleștare de interese internaționale a ieșit România. Altă dată, în secolul al XIX-lea, o perlă a intereselor austriece, britanice, italiene și franceze, dar și un loc al muncii tuturor „popoarelor mării”.

Bibliografie

Surse arhivistice

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Brăila, fond *Camera de muncă Brăila*, dos. 4/1936, f. 166-169.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Galați:
fond *Comisia Europeană a Dunării. Delegatul României*.
fond *Comisia Europeană a Dunării. Secretariatul General*.
fond *Consulatul Portugaliei la Galați*.

Lucrări de specialitate

Ardeleanu, Constantin, „Diplomația britanică și „Chestiunea Dunării” (1878-1883) (II)”. În: *Revista istorică*, XIX, 2008, 5-6, p. 413-433.

Brestoiu, Horia, *Acțiuni secrete în România în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial*, București: Editura Științifică, 1973.

Cattell, D.T., „The Politics of the Danube Commission under Soviet Control”. În: *American Slavic and East European Review*, 19/3, 1960.

Ciobanu, Vasile T., „Comentarii asupra activității portului și docurilor Brăila între anii 1911-38. Concluzii pentru viitor”. În *Analele Brăilei*, 1-2, 1940, p. 30-40.

Constantin, Cristian, „Activități și rapoarte diplomatice cu privire la orașul și portul Brăila (1919–1940)”. În: *Analele Brăilei*. seria nouă, XII, 2012, p. 197-215.

Focas, Spiridon G., *The Lower Danube River in the Southeastern European Political and Economic Complex from Antiquity to the Conference of Belgrade of 1948*, New-York: Boulder, 1987.

Stanciu, Ștefan, *România și Comisia Europeană a Dunării: Diplomatie, suveranitate, cooperare internațională*, Galați: Editura Pax Aura Mundi, 2002.

Tuluș, Arthur, „Interese economice și politice la gurile Dunării între 1936 și 1940”. În: *Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați*, Seria 19 – istorie, IV, 2005, p. 229-253.

Idem, „România și neutralizarea Dunării (septembrie 1939 - iunie 1940)”. În: *Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați*, seria 19 – istorie, VI, 2007, p. 137-146.

Idem, „A consequence of the second World War: The Belgrade Agreement (August, 18, 1948) and its consequence upon the navigation on the Danube”. În: *Analele Universității Maritime din Constanța*, XIII, 2012, 18, p. 67-72.

Volbură, Radu, *Anuarul orașului Galați și al județului Covurlui 1936-1938*, Galați, 1938.

*** *Municipiul Brăila a XXI-a Adunarea Generală a uniunii orașelor din România. 29, 30 și 31 octombrie 1937*, Brăila, 1937.

FOOTBALL IN ROMANIA, YUGOSLAVIA AND BULGARIA DURING STALINISM (1944-1953)

Teodor Borisov*

FOTBALUL ÎN ROMÂNIA, IUGOSLAVIA ȘI BULGARIA ÎN PERIOADA STALINISTĂ (1944-1953)

Abstract. *The current article describes the reforms in Romanian, Yugoslavian and Bulgarian football in the years of Stalinism (from the arrival of the Red army on their territory to the death of Joseph Stalin on 5 March 1953). The article present a parallel between the political processes and the changes in the local football. The Soviet influence and the specificity of their model are explained compared to the model of each individual country.*

Keywords: *football, Stalinism, Soviet influence, communist regime.*

Rezumat. *Prezentul articol descrie reformele din fotbalul romanesc, iugoslav și bulgar în anii stalinismului (de la sosirea Armatei Roșii pe teritoriul acestor state până la moartea lui Iosif Stalin, pe 5 martie 1953). Articolul prezintă o paralelă între procesele politice și schimbările din fotbalul local. Influența sovietică și specificul acestui model sunt explicate prin comparație cu modelul existent în fiecare țară în parte.*

Cuvinte cheie: *fotbal, stalinism, influență sovietică, regim comunist.*

---

* M.A. Faculty of History, University of Sofia “St. Kliment Ohridski”,
raio_valekano@abv.bg

Introduction

The inclusion of Romania, Yugoslavia and Bulgaria in the Soviet sphere of influence after the Second World War and the imposition of local totalitarian regimes changed the political and social climate in these countries. This especially concerns the years of Stalinism, when communist leaders tended to copy the Soviet experience in every sphere of life disregarding the specifics of their countries. The organization of the sport, presents one of the most evident illustrations of this process.

In terms of the most popular sport – football, Romanians, Yugoslavs, and Bulgarians offer the most eloquent example. Before the Revolution of 1917, football in Russia was an object of interest mainly to foreign workers in St. Petersburg and Moscow. In the USSR the international matches of the football teams were rare, but the Soviet football was placed on a stable basis. By the mid-1920s, the Soviet Union's four leading football clubs were all based in Moscow, and all were controlled by a different state organ. „Lokomotiv“ Moscow, as their name suggests, were controlled by the Ministry of Transportation, while the state carmaker, ZIL, owned „Torpedo“ Moscow. „CDKA“ Moscow was the Red Army's team, and „Dinamo“ Moscow, known for its notorious connection to the Soviet secret police, the KGB.¹ The most famous team in USSR „Spartak“ Moscow was founded in 1936 by the general secretary of the Komsomol Alexander Kosarev. Most Soviet republics were represented by teams that performed the function of national teams – „Dinamo“ Kiev in the Ukrainian SSR, „Dinamo“ Tbilisi in the Georgian SSR, „Ararat“ in the Armenian SSR. They were under the care of the local communist party leaders like Lavrentiy Beria in the Georgian SSR and Nikita Khrushchev in the Ukrainian SSR. The son of Joseph Stalin- Vasiliy had his own interest in the most popular sport. He tried to create a super club called „VVS“, which was supposed to represent the Soviet Air Forces. Unfortunately, this club's highest ranking was the fourth place in 1950, even though the club forcibly acquired one of the most famous Soviet footballers Vsevolod Bobrov. Vasiliy's father, Joseph Stalin, did not like football in general and called the players "a pathetic group of invertebrate creatures". However, until his death on 5 March 1953, the local football authorities in Romania, Yugoslavia and

---

¹ Hercock, Tom *More Than Just A Game: Football Behind the Iron Curtain*// <http://newhistories.group.shef.ac.uk/wordpress/wordpress/more-than-just-a-game-football-behind-the-iron-curtain/> (22.04.2014, 2:11)

Bulgaria, implemented the Soviet experience with varying degrees of success.

Romania – breaking up with the tradition

In spite of the successful coup d'état of King Michael I on 23 August 1944 against the government of Ion Antonescu, thanks to the support of the members of the opposition and the army, the situation in Romania, in the political discourse, remained very complicated. During the Second World War Romania actively helped Adolph Hitler with troops on the Eastern front and oil supplies from the refineries around Ploiești. In this situation, the forming of a new government with prime minister general Constantin Sănătescu, and the invasion of the Red Army in the country during the last days of August 1944, were the sign of capitulation. The newly-formed government presented a coalition, consisting of members of the National Peasant's Party, the National Liberal Party, the Romanian Social Democratic Party and the Romanian Communist Party. The communists did not have major support in the Romanian society, but they were in collaboration with the Union of Patriots, the Hungarian People's Union MADOSZ (who claimed to represent the Hungarian community), the Ploughmen's Front (led by Petru Groza), and the cultural organization "Amicii USSR" ("Friends of the Soviet Union"). In October 1944 the communists created the National Democratic Front and with the help of Moscow started to dominate in the organizational and political life of the country. In the following years they managed to overtake the absolute power in the country, the most notable events in this process being - the successful elections in 1946, the prohibition of the National peasant's party and the National liberal party in August 1947, and the abdication of king Mihai in December 1947.²

Since its inception, the Communist party has proved to be an arena of the struggle for power between the leading figures in it. The first group, included communists, who were in Moscow during the war, where they awaited for the moment to return to Romania. There were figures like the minister of foreign affairs Ana Pauker, Emil Bodnaras, minister of war and Vasile Luca. The second group, including the General Secretary Gheorghe Gheorghiu-Dej and the minister of justice Lucretiu Patrascanu, consisted of party activists, who remained in the country

---

² Jelavich, 2006, 291.

during the war. Their ideas about the development of sport in particular, were one of the few things that united them.

The years before the Second World War about the Romanian football were characterized by strong competition between the provincial and the capital teams. “Chinezul” Timișoara dominated in 1930s with 6 titles in a row, but soon “Venus” Bucharest became the leading team in the country. The club, which was named after one of the oldest neighborhoods in the city, won 8 titles up to 1941 and participated 3 times in the Copa Mitropa (predecessor of the European Champions Clubs Cup and the Champions league, but mainly for teams from Central and Western Europe). One of the key factors for its success was the patronage of the famous lawyer Alexandru Eladescu and the minister of Interior Gabriel Marinescu. They used their personal funds to sponsor the club. The bribes of the burglars and the prostitutes in Bucharest were included in them and they were protected by Eladescu and Marinescu.³ In many cases the sponsors of the clubs were foreign (like the American and the Dutch functionaries from the oil companies of the Prahova Valley in “Romano-Americana” Bucharest) or local industrialists (baron Francisc von Neumann in “IT” Arad, founded in 1945). The first professional club in the country was “Ripensia” Timisoara, who managed to win in 1935 a friendly match against the future 7 time Champions league winner “AC Milan”.

During the war the championship continued and some new clubs were founded. On 10 of May 1944 several employees of The National Bank of Romania founded a football club, named “BNR” (the future “Progresul”).⁴ It was just the second “bank” team on the Balkans after the Bulgarian “BNB’34” (Burgas), which existed only for a few months in 1934.

When the communist government came to power, the new persons in the Romanian football tried to liquidate the whole “capitalist” heritage. A good example of this is the fate of “Carmen” Bucharest. The club, whose sponsor was the owner of the largest shoe factory in Romania Ionel

---

³ Roșu Emanuel, *Bani de la bordel pentru o campioană unică în istoria României! Steaua dispărută care trebuia să domine fotbalul 50 de ani! Cum a fost distrusă o super campioană.* Online source: <http://www.sport.ro/true-story/bani-de-la-bordel-pentru-o-campioana-unica-in-istoria-romaniei-steaua-disparuta-care-trebuia-sa-domine.html> (22.04.2014, 23:40)

⁴ *Povestile lui Mitran, ep.54*

Online source: <http://farablaturi.oftsaid.ro/2011/12/povestile-lui-mitran-ep-54-dupa-bombardament-bnr-progresul-fc-national/> (23.04.2014, 00:02)

Mociornita, demonstrated worrying independence in their actions. In 1945 Mociornita tried to organize a major tournament without the permission of the governing bodies. In December “Carmen” was supposed to play a friendly match against the Soviet team “Dinamo” Tbilisi. Before the game the footballers were instructed to play loosely against their opponent. Surprisingly they refused to play factitiously and the game was postponed. On 6 January a special committee was formed for this case, but the problems were yet to come. On 15 June 1947 “Carmen” won its match against “Ciocanul” with 6:0. On the next day the main newspapers criticized the humiliating result. “Sportul popular” and “Gazeta sporturilor” defined the game as “the circus of Carmen” and called the team “a nest of sport’s enemies”. On 21 August the club was removed from the league and soon after that it was dissolved.⁵

This was not the only case. In 1952 “Juventus”, one of the traditional clubs in Bucharest, was moved to Ploesti. It was financed by the local oil refineries and was called “Petrolul”. This was not a unique example of football behind the Iron Curtain. In East Germany the transfer from one city to another of any club was considered normal. The frequent change of the names was another common feature of all communist countries.⁶

None of the existing clubs in Romania was suitable for the Soviet bipolar model – one team of the army and one team of the police, which required the creation of new teams. On 7 June 1947 the Army Sports Association (“ASA”) was founded by decree of the High Commander of the Romanian Royal Army Gen. Mihail Lascar. Among its founders were royal officers and a year later the name was changed to Central Sports Club of the Army (“CSCA”). In 1961 after many changes of its names, the representative team of the Romanian army was called “Steaua” – its most famous name. On the day of its foundation, “ASA” became part of First division without any registered player.⁷ The ministry of Interior continued this policy and founded their own team – “Dinamo” Bucharest on 14 May 1948 after the merging of “Unirea Tricolor MAI” and

---

⁵ Jitea, Bodan *În 1945 “Stalin cu fustă” făcea legea în fotbalul de la noi.*

Online source: http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1945-stalin-fusta-facea-legea-fotbalul-noi (23.04.2014, 00:44)

⁶ The full list of name changes in Romanian football in „*Evolutia denumirilor echipelor de-a lungul anilor*”.

Online source: <http://www.romaniansoccer.ro/stiri/16668/evolutia-denumirilor-echipelor-de-a-lungul-anilor.htm> (23.04.2014, 00:56)

⁷ Oprișan, 2008, 18-26.

“Ciocanul” (a successor of “Maccabi” Bucharest – a team of the Jewish minority). In its first season in the First division the new club played the championship with two different squads – “Dinamo A” (with players from “Ciocanul”) and “Dinamo B” (with players from “Unirea Tricolor MAI”). However, at the end of the season the latter got relegated, but still, the tendency of political interference in football was visible.

In this situation “Rapid” Bucharest was one of the most disadvantaged teams. Before the Second World War the team won 7 national cups and was one of the most prestigious teams of the capital of the country. According to the official version, „Rapid“ was founded in June 1923 by railway workers after the fusion of “CFR” (former “Rampa Militari”) and “Excelsior”. The future General Secretary of the Communist Party Gheorghe Gheorghiu – Dej started his career as a railway electrician by trade, who took part in the strike of the Grivita workshops in 1933. He was a supporter of “Rapid”, but the team from the Bucharest's neighborhood Giulesti was never benefited by this fact.

In the early 1950s the Soviet model was used in the championship format – “spring-autumn” instead “autumn-spring”. “Steaua” Bucharest (at that time “CCA”) dominated in the First division and the national team, which is visible by the inclusion of 11 “Steaua” players in the starting line-up for the international friendly match against Yugoslavia in 1956 (1:0).

Yugoslavia – the own way in the socialist football

Unlike the other two countries, Yugoslavia was occupied by German, Italian and Bulgarian troops during the Second World War. This provoked the start of a guerilla war against the oppressors by two centers opposed to each other – the Chetnik Detachments of the Yugoslav Army, led by Dragoljub “Drazha” Mihailovic and the Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia (AVNOJ) under the control of the partisans, led by Josip Broz Tito - the leader of the Yugoslavian communist party. In the final stage of the war the partisans were accepted as part of the main anti-fascist force and their leader Tito flew to Moscow to discuss the future military actions of his forces in coordination with the advancing Red Army. On 20 October 1944 the capital Belgrade was liberated and on 14-15 May the Axis powers suffered a crucial defeat in the battle of Poljana. The communist party occupied a leading position in this situation because of its control over nearly 800 000 partisans and the absence of foreign troops on their territory. On 29 November 1945 the

Constituent Assembly of Yugoslavia formally abolished the monarchy and declared the Republic. The official name of the country became the Federal People's Republic of Yugoslavia and the six "Federal States" (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia and Slovenia) became "People's Republics".⁸ Political changes were felt in all spheres of life, including football.

After the liberation of Belgrade the normal life was restored. The major football rivals before the Second World War "BSK" and "SK 1913 Yugoslavia" were reestablished ("BSK" was named "Metalac"). The same process was applied to the other clubs, which were banned by the previous regime – "Radnicki", "Borac", "Graficar", "Pekar". The official gazette of the Yugoslav Communist Party - "Borba", reported that the 21 345 dinar income from the charity match between two of the Belgrade neighborhoods were to be donated to those partisans that had sustained injuries during the military struggle.⁹ On 3 March 1945 "Crvena Zvezda" (in translation "Red Star") was founded and it became one of the most famous in Belgrade. The new club took some of the best players in the capital, like the striker from "BSK" Rajko Mitic. Initially, "Crvena Zvezda" did not bear any ideological significance, but later it developed close relations with the State Security Administration (UDBA). On 4 October 1945 the football section of the Yugoslav Sports Association, "Partizan" was founded. The club was formed and initially was managed by a group of high-ranked officers of the Yugoslav People's Army (JNA), notably Svetozar Vukmanovic, Peko Dapcevic, Ratko Vujovic and Koca Popovic. "Partizan" began to play on the old stadium of "BSK" and transferred mainly Croatian players to their team, as the goalkeeper Franjo Glazer and the forwards Florjan Matekalo and Stjepan Bobek.

The idea of a club representing the army came from the leader of the communist party Josip Broz Tito, who tried to move the traditional team of "Hajduk" Split to Belgrade. One of the reasons was the good result in their tour to Malta, Egypt, Palestine, Lebanon and Syria between 4 March and 3 July 1945. There "Hajduk" played 28 matches with the impressive balance of 21 wins, 2 draws, 5 defeats. The delegation drew up a detailed report, in which it emphasized the propaganda effect of the tour. Each player had a personal file, including his birthplace, age, occupation and political activities¹⁰ Tito's idea to move "Hajduk" was refused by the club members. They announced the same answer during

---

⁸ Jelavich, 2006, 295-297.

⁹ Jocich, 2009, 66.

¹⁰ APR, II-6-0/1, pp. 9-19.

the Second World War, when the Italians (in that moment allies of the Independent State of Croatia) wanted to change their name to Spalato the Italian name of Split) and gave them a secure place in their First Division – Serie A.¹¹ If the same situation had happened in USSR, Joseph Stalin wouldn't have shown any mercy to this club. Tito, however, preferred to patronize "Hajduk", being a Croatian army team. It's illustrated by his correspondence with "Hajduk"'s members in 1951, when he accepted to be a patron for the celebrations of the 40th anniversary of the club.¹² In his memoirs, the legend of "Crvena Zvezda", Rajko Mitic mentions that Tito was a famous supporter of "Partizan" and "Hajduk", while "Crvena Zvezda" and "Dinamo" Zagreb did not interest him.¹³

Due to the form of the state government in Yugoslavia (federation), the main confrontation was not between the ministries, but between the federal states. Therefore, the first championship after the war was not between clubs, but between teams, representing their states. The Yugoslavian army and the province Vojvodina had their own teams. The winner in this first competition was Serbia (1:0 against the team of the Yugoslavian army). In the next few years the so called "Yugoslav Big Four", including "Dinamo" (Zagreb), "Hajduk", "Partizan" and "Crvena Zvezda", were formed. On 4 of July 1947 the tournament for the National Cup, called "The Marshal Tito Cup" (before the Second World War its name was the "King Alexander Cup") was restored. In the first years of the competition the advantage was for the army teams – "Partizan" won the first final against "Nashi krila" (the team of the air forces, dissolved a year later), while the military garrisons in Ljubljana, Skopje, Nis, Radovljica and Novi Sad were represented by their respective teams. In 1949 and 1950 the tournament also included the team of "Egyseg" („Unity“ or „Jedinstvo“ in Serbian) Novi Sad, representing the Hungarian minority in the city.¹⁴ This fact shows the attempts for balancing between the different nations in the Federal People's Republic of Yugoslavia.

At the same time football was used as a part of the propaganda of the communist regime. A typical example is the case with Trieste. In the aftermatch of the Second World War, as both Allied forces and Tito's

---

¹¹ Princivili, Ivan. *Hajduk rises like a phoenix from the ashes*. Online source: <http://www.dalmacijanews.com/Hajduk/View/tabid/88/ID/46957/Cetrdesete-Hajduk-se-uzdize-kao-Feniks-iz-pepela.aspx> (accessed 25.05.2014, 23:47).

¹² APR, KM, V-4/5.

¹³ Jocich, 2009, 112.

¹⁴ History of Yugoslavian cup in RSSSF. Online source: <http://www.rsssf.com/tables/j/joegcupdetail.html#48>, (accessed 28.04.2014, 09:26).

Yugoslav army laid claim to the province and city of Trieste, the ethnic divisions were brought to the fore; often intentionally by those vying for the right to lay claim to the region. Nationalist Italians called for unification with Italy, Tito claimed the land for Yugoslavia, while Slovenes, who made up a significant minority, called for a nation of their own. The animosity between the Allied forces and Yugoslavia grew more intense as Tito's forces committed the Foibe massacres against the Italian citizens of Trieste, and the Allied forces suppressed protests by Italian nationalists calling for reunification with Italy. After an agreement between Tito and the British Field Marshal Harold Alexander, the Yugoslav forces withdrew from Trieste which came under a joint British-U.S. military administration. The Julian March was divided between Anglo-American and Yugoslav military administration until September 1947 when the Paris Peace Treaty established the Free Territory of Trieste.

During the crisis the Yugoslavs decided to recruit a local football team in their own league, and were prepared to invest heavily in order to make their project work. They found the perfect team – Ponziana, playing in Serie C (the third level of Italian football). The Italian granted 5000 lire/monthly to the players, a very low amatorial salary. Yugoslavs boasted about 30.000 lire/monthly if the project could be realized. Ponziana sent a formal request to be admitted to Serie A arguing on the forced merging ordered by Fascists in 1928. They threatened FIGC (The Italian football federation) to leave their football system. The Federal Council declared the request and the threat as unbelievable and ordered to the club to enrol into Serie C's ranks. Ponziana refused and came to Yugoslavian First Division under the name Amatori.¹⁵

The new team is the competitor of US Triestina, which played in Italian Serie A since the first-ever season in 1929. In a strong Yugoslav First Division they enjoyed little success, finishing tenth in their first season. Because of this poor showing Belgrade increased funding to the club in the hopes of bringing about success the following year. While results improved, there remained little to cheer about for the club's stakeholders, as Amatori finished just 2 points above the relegation zone in their second season of Yugoslav football. Amatori would enjoy a brief boon of affection from their compatriots as they attracted up to 50 000 fans to their games in Yugoslavia, while „Crvena Zvezda“ drew a crowd

---

¹⁵ Circolo Sportivo Ponziana - Short Historical Overview 1912-1960. Online source: <http://www.rsssf.com/tables/p/ponziana.html> (accessed 1.05.2014, 01:03).

of 12 000 for their visit to Trieste. The press of the time were divided along predictable lines, with the right wing Italian press offering little coverage (aside from calling the players traitors) to the now Yugoslav side, whereas the Yugoslav and Slovene media reported on the team in depth. In 1947 Triestina finished bottom of Serie A in the 1946-47 season after 25 defeats, including a streak of 11 consecutive defeats. The symbol of Italian nationalism was set for relegation, until intervention from the Italian F.A. decreed that Triestina should take their place in Serie A the following season, "thanks to their sporting merit". The Italian F.A. expanded Serie A to 21 teams and the other sides relegated that year made no protest. When Tito broke with Stalin in 1948, the propaganda advantages to be gained from the Trieste – based team were greatly diminished and Yugoslavia terminated fundings. Amatori became Ponziana again and went back to their local league.¹⁶

The close relations between Yugoslavia and Albania between 1944 and 1948 also had influence on football. This closeness was due primarily to the help the Yugoslav Communist Party gave the Albanian Communist Party in its formative years during the war. Yugoslavia also was among the first countries to recognize the Enver Hoxha government and establish diplomatic relations with Albania on 28 April 1945. Help was given to Albania by Yugoslavia in two important areas: first, in the United Nations and second, at the Paris Peace Conference. The period was marked by the continuous pressure applied by Tito from within the Albanian Party designed to force Albania into being more dependent upon Yugoslavia. On 9 July 1946, a Treaty of Friendship, Co-operation, and Mutual Aid was signed between the two states. The pressure which was given under the guise of "strengthening friendly relations," caused Albania to enter into unfair economic agreements. The agreements were theoretically mutually beneficial but were very much like the one-sided agreements made with Italy in pre-war Albania by King Zog's government. However, despite the generous aid given to Albania by Yugoslavia, the economies were becoming more and more enmeshed -- a fact which slowly was ensnaring Albania on its way into becoming the Seventh Republic of Yugoslavia. The relation between the two countries were broken when Yugoslavia was expelled from the Communist Information Bureau (COMINFORM) in June 1948.¹⁷

---

¹⁶ Foot, 2007, 357-359.

¹⁷ O'Donnel, 1999, 17-23.

In early of 1946 a Yugoslavian delegation of sports specialists arrived in Tirana. It included Branko Polich, rector of the State University of physical education and sport in Belgrade. Dr. Frano Tucan, chairman of the sport department in Federal Secretariat of People's Defence, Eng. Kosta Popovic, responsible for the sports construction and Ljubisa Brocic, a football coach. "This group of four instructors is very important for our sport. In a spirit of brotherhood and mutual understanding, they will prepare our sportsmen for the Balkan games in October", writes the central organ of the Democratic Front of Albania (the local communist party) "Bashkimi". The work of the Yugoslav instructors gave result and the national football team won the Balkan games in October 1946, which Albania hosted, after equal points with Yugoslavia (4) and better goal difference (6:4 for Albania, 6:5 for Yugoslavia).¹⁸

The strong club football helped the national team (in Serbian "reprezentacija"). "Plavi"¹⁹ participated in the 1950 World Cup in Brazil and it was the only team from Eastern Europe in the tournament. They finished second in their group after the host nation. But the true class of the Yugoslavian team was seen in the football tournament of the 1952 Olympics in Helsinki.

In the first round they played against USSR. This was the first participation of the Soviet team in a major football tournament. The game was mainly an ideological clash between the political systems of the two countries. In the preliminary round USSR won 2:1 after extra time against Bulgaria, one of the closest allies of Moscow. The illustrated journal "Oshisani jezh" ("Trimmed Hedgehog") published an eloquent caricature of Dushko Jovanovic "The Olympic flame", together with celebrating Soviet players and the Bulgarian goalkeeper Georgi Najdenov. The sad Bulgarian said "You have to thank me, because if I wasn't here, you would be now in Siberia"²⁰ The game between USSR and Yugoslavia was played on 20 July in Tampere. In the 59th minute "plavi" led 5:1, but the final result was 5:5. According to the rules at that time, the match was to be replayed 2 days later, when Yugoslavia won 3:1. This was the biggest sports and football defeat for USSR during the period of Stalinism. The reaction of Stalin was very quick. With Decree 793 of the Sports committee to the Council of Ministers the army team „CDSA“, which was the most representative team in the unfortunate game (with 6

---

¹⁸ Dizdari, 2007, 35-36.

¹⁹ "The blues" - nickname of Yugoslavian national football team

²⁰ Grigorov, 2007, 100-101.

players), was dissolved. With decree 808 some personal sanctions were imposed. All newsreel records of the game were then destroyed.²¹

The popularity of football in Yugoslavia is visible in the following anecdote, told by Tito to his friends. During his visit in Split, a local little boy asked him for autograph. Tito gave him it with a smile, but after few minutes the boy came back and asked for another one. When Tito wanted to know what was the reason for this attention, the boy answered: "I have an arrangement with my friend - if I give him your two autographs, he will give me one of Hajduk's goalkeeper Vladimir Beara".²²

Bulgaria – partially copying the Soviet system

During the Second World War Bulgaria was a key ally to the Axis on the Balkans, winning them an important advantage when the country signed the Tripartite Pact on 1 March 1941. On 9 September 1944, when The Red Army passed the Danube River, Bulgaria was in a state of war with both of the confronting forces. The main objective of the new government of the Fatherland Front ("Otechestven front")²³ with Kimon Georgiev as prime minister was the participation of the Bulgarian army in the defeat of Nazi Germany. Even though the situation in the country was dire, the new regime was pushing for reforms in the development of the sports. On 20 September the Interim central sport board was formed. Its chairman was Gen. Vladimir Stoychev, who after 21 November took charge of the First Bulgarian Army against the troops of the Axis. The new organization had three main tasks – introducing of politically reliable members in the sport clubs, disbanding the clubs affiliated with fascist activities and also sealing their offices.²⁴

The traditional clubs in Sofia replaced their club members and tried to adapt in the new situation. The most popular team – "Levski", was merged with the club of the postal employees "Poshtenski sporten klub" (named in the past after the regent Prince Kiril of Bulgaria) under the name "PSK Levski". Their main rival – "Slavia" was merged with "Bulgaria" and "Bezhanec" in „Slavia 45“. The team of the railway

---

²¹ Vartanyan, Aksel. *The annals of the Soviet football*, 1952, vol.5. Online source: http://www.sport-express.ru/newspaper/2009-11-27/8_1/ (accessed 3.05., 14:20)

²² Ridley, 1995, 379.

²³ The *Zveno movement*, the communist Bulgarian Workers Party, a wing of the Agrarian Union and the Bulgarian Social Democratic Workers Party are all part of The Fatherland Front.

²⁴ Manov; Pindakov, 2011, 40.

workers “ZHSK” was renamed “Lokomotiv”, just as the Soviet namesake. The same actions were repeated outside of Sofia. In Varna, the main rivals “Ticha” and “Vladislav” (combined they had 4 titles) were merged in “TV45”. The opposition press described cases of use of force during the meetings of the newly-registered clubs. Two of the members of “Levski” – Ivan Batembegski and Lazar Popov were excluded posthumously after their death sentences for involvement in the political life before 9 September 1944. Many members and players of the Officers sports club “AS23” and also of “Slavia” were victims of the new regime.²⁵

In the meantime, new clubs after the Soviet model were founded. In 1947 “Spartak” Sofia became the team of the Ministry of Interior. Two years later, the Bulgarian air forces created their own team – “VVS”. The most important for the Bulgarian football was the creation of “Septemvri pri CDV” (army’s team) on 4 May 1948. The new team was the product of the merge of “Septemvri” and “Chavdar”. Gen. Boyan Bulgaranov was designated to be the first chairman of the new team, while the Minister of Defence Georgi Damianov was the honorary chairman. In the first year since its foundation, the new team won the title after a 4:3 aggregate result from the two final games against “Levski”. This was the start of the permanent rivalry between the two clubs, known nowadays as the “Eternal derby”. Despite the protection of the Ministry of Interior, “Spartak” Sofia failed to gain popularity. Their biggest success was the second place in the 1951 championship, going undefeated throughout the season. But this was not enough to become a serious contender to the dominance of the army’s team (best known as “CSKA”). The rivalry between “CSKA” and “Levski” was exacerbated after the qualification tournament for the First Division in 1949. “Levski” and “Akademik” Sofia finished 1:1 and with this result prevented the qualification of “CSKA” for the competition. In this situation the only chance for the army’s team was an upcoming administrative reform. It resulted in the inclusion of the “Team of the People’s Army” (“Otkor na narodnata voiska”) in the First Division, which consisted of 10 players from “CSKA” and the goalkeeper of “DNA” Plovdiv, in whose place the new team played.²⁶

The football tournaments in Bulgaria were part of the propaganda of the new regime. The most notable example was the National Cup.

---

²⁵ Ognyanov, 2009, 10-11.

²⁶ *The first fixed match in Bulgaria – in 1949*. Online source: <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=680439>, (accessed 3.05.2014, 21:53)

Before the Second World War the name of the tournament was “King’s Cup”. At the end of a visit in Bulgaria on 8 March 1945, a Soviet youth delegation donated a crystal bowl on behalf of the Frunze Central House of the Red Army. The competition for this trophy was called the Cup of the Soviet Army. Just like the Cup of USSR, the new tournament relied on the numerous participating teams to show that every one of them had a chance to win the Soviet trophy.²⁷ The prestige of the competition increased, when „Levski“ won two consecutive Cups (1949, 1950) after three finals against „CSKA“ (at this time when the match finished a draw after the regular and the extra time, a replay was arranged to be played). At the same time the football clubs from Sofia were used for many tournaments with political context. In 1945 “Levski” and “Lokomotiv” played a charity game in support of the partisans of ELAS and EAM in the Greek Civil War. In December 1951 six teams from Sofia played in a tournament in honor of Joseph Stalin’s 71st birthday. The winner of the competition – “Levski”, received a red banner with the image of the Soviet leader. At the end of 1944 “Slavia” refused to participate in the tournament “People’s army” and the club was stigmatized by the leaders of the Bulgarian sport for this act.

The most important intervention of the communists in football came on 29 August 1949. On that day the decree of the Central Committee of the Bulgarian Communist Party named “The situation of the physical education and sport, and the task of the party in this department” basically did not indicate any problem in the Bulgarian sport, but the result of it was a total change in the Bulgarian football. The Republican football section (forerunner of the Bulgarian football union) and the Supreme committee for physical education and sport announced the creation of Voluntary sport organizations, which were intended to replace the existing clubs. The teams in every major Bulgarian city were split to 6 main clubs, each of them associated with a particular public sphere. They were:

- “Dinamo” – a team of the postal employees, the food industry’s workers, the textile industry’s workers, the tobacco merchants, the workers in the leather industry.
- “Energia” – a team of the railway workers, the metalworkers, the electrical workers, the chemists and the miners.

---

²⁷ Milchev, 2003, 144.

- “Cherveno zname” (“Red banner”) – a team of the civil servants, the actors, the musicians, the educationists, the healthcare workers and the bank workers.
- “Stroitel” (“Builder”) - a team of the Labor army, the builders, the agricultural workers and the carpenters.
- “Spartak” – a team of the Ministry of Interior.
- “Akademik” – a team of the students.²⁸

The reform did not have any effect on the army’s teams in the country. The consolidation of the clubs was well thought out, but they proved to be too numerous for the cities with population of less than 1 million people. In some of them the number of players was only enough for two teams and the rest existed only on paper. At the same time there was a change in the format of the championship – “spring-autumn” instead of “autumn-spring”, once again the same as the Soviet model. Like in Yugoslavia and Romania, the army’s team was leading, but it is curious that “CSKA’s” 9 consecutive titles were achieved after the death of Stalin.

Conclusion

The development of football in Romania, Yugoslavia and Bulgaria in the years of the Stalinism is directly related to the political processes. The Soviet influence was strongly enforced on every aspect of the society and football was only one example of it. In each of the countries were created the departmental teams – of the Ministry of Interior, Ministry of Defence, Ministry of Transport etc. In Romania and Yugoslavia the new teams were created in the place of the traditional teams (“Partizan” and “Crvena vezda” took the place of “BSK” and “Yugoslavia”, “Steaua” and “Dinamo” replaced all the Bucharest teams from before the war except for “Rapid”), while in Bulgaria the most popular teams “Levski”, “Slavia” and “ZHSK” survived. During the years of Stalinism and to the end of 1950s, the army’s clubs dominated in each of the countries, in the same way as “CSKA” Moscow, was dissolved in 1952. The communists in Romania, Bulgaria and Yugoslavia realized the potential of football as a tool for propaganda and strived to use it. Their reforms changed the development of the most popular sport, but in the following decades

---

²⁸ Milchev, 2008, 18-19.

football events will slowly transform in means to express disagreement with the political regime.

Bibliography

Archive sources

Arhiv Predsednika Republike (APR) *Arhiv Josipa Broza Tita*, (Archive of the Office of the President Josip Broz 'Tito'), II-6-0/1; KM, V-4/5, 1945, pp. 9-19.

Other sources

Grigorov Dimitar. "Basketball and boxing in Belgrade and Bucharest or some historical chalga" In: *Anamnesa*, 2-3, 2007, pp.100-101.

Manov, Georgi, Pindrakov, Plamen. "Konyovitsa rules football in Sofia in 1944". In: *Meridian match*, 336, 10.12.2011, p.40.

Ognyanov, Kamen. "Slavia was the most repressed team during Comunism". In: *Slavia*, 06.2009, pp.10-11.

"The first fixed match in Bulgaria – in 1949". In: *24Chasa*. <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=680439>, accessed May 3, 2014.

Princivali, Ivan. "Hajduk has risen like a phoenix from the ashes". In. *Dalmacija News*.

<http://www.dalmacijanews.com/Hajduk/View/tabid/88/ID/46957/Cetrdese-te-Hajduk-se-uzdize-kao-Feniks-iz-pepela.aspx>, accessed April 25, 2014.

„Poveștile lui Mitran”, ep.54. In: *Fără blaturi*. <http://farablaturi.ofsaid.ro/2011/12/povestile-lui-mitran-ep-54-dupa-bombardament-bnr-progresul-fc-national>, accessed April 23, 2014.

Jitea, Bodan. „În 1945 <Stalin cu fustă> făcea legea în fotbalul de la noi”. In. *Historia*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1945-stalin-fusta-frica-legea-fotbalul-noi, accessed April 23, 2014.

Hercoc, Tom. "More Than Just A Game: Football Behind the Iron Curtain". In: *New Histories*.

<http://newhistories.group.shef.ac.uk/wordpress/wordpress/more-than-just-a-game-football-behind-the-iron-curtain>, accessed April 22, 2014.

“Evoluția denumirilor echipelor de-a lungul anilor”. In: *Romanian Soccer*.

<http://www.romaniansoccer.ro/stiri/16668/evolutia-denumirilor-echipelor-de-a-lungul-anilor.htm>, accessed April 23, 2014.

History of the Yugoslavian Cup.

<http://www.rsssf.com/tables/j/joegcupdetail.html#48>, accessed May 4, 2014.

Circolo Sportivo Ponziana - Short Historical Overview 1912-1960. <http://www.rsssf.com/tables/p/ponziana.html>, accessed May 1, 2014.

Roșu, Emanuel. „Bani de la bordel pentru o campioană unică în istoria României! Steaua dispărută care trebuia să domine fotbalul 50 de ani! Cum a fost distrusă o super campioană?”. <http://www.sport.ro/true-story/bani-de-la-bordel-pentru-o-campioana-unica-in-istoria-romaniei-steaua-disparuta-care-trebuia-sa-domine.html>, accessed April 22, 2014.

Vartanyan, Aksel. *The annals of the Soviet football*, 1952, vol.5. http://www.sport-express.ru/newspaper/2009-11-27/8_1/, accessed May 3, 2014.

Reference works

Dizdari, Besnik. *The Balkan games 1946 – Albania champion and the Balkan games at the start of “Cold war” in Europe*. Tirana: Rozafat, 2007.

Foot, John. *Winning at all costs: a scandalous history of Italian soccer*. New York: Nation Books, 2007.

Ionescu, Mihai și Tudoran, Mircea. *Fotbal de la A to Z*. București: Ed. Sport-turism, 1984.

Jelavich, Barbara. *History of the Balkans, Twentieth century*, vol.2. New York: Cambridge University Press, 2006.

Jocich, Branislav. *Rajko's way to Zvezda*. Belgrade: Djuk, 2009.

Milchev Silvestar. *The ridge of Bulgarian football, vol. 1 (1924-1948)*. Sofia: Tip top press, 2003.

Milchev Silvestar. *The ridge of Bulgarian football, vol. 2 (1949-1968)*. Sofia: Tip top press, 2008.

O'Donnell, James. *A coming of age: Albania under Enver Hoxha*. New York: Columbia University press, 1999.

Oprisan, Catalin. *Steaua legenda unei echipe de fotbal*. București: Citibank, 2008.

Ridley, Jasper. *Tito*. Sofia: Reporter, 1995.

VIZITA LUI NICOLAE CEAUȘESCU LA GHERLA ÎN 1983

Marius Mureșan*

THE VISIT OF NICOLAE CEAUȘESCU AT GHERLA IN 1983

Rezumat. *Acest studiu analizează felul în care a fost receptată vizita unei personalități de calibrul lui Nicolae Ceaușescu în cadrul unui oraș de provincie precum Gherla. Dincolo de desfășurarea evenimentelor, prin intermediul interviurilor (profesori care au fost mobilizați împreună cu elevii) și a mărturiilor de istorie orală (directorul de la acea vreme a Combinatului de Prelucrare a Lemnului- punctul central al vizitei), ne propunem să evidențiem care au fost trăirile oamenilor, cum au perceput prezența șefului statului în cadrul comunității lor și care au fost efectele vizitei. În această lucrare vom încerca să urmărim felul în care o vizită în sine a unei personalități importante în timpul perioadei comuniste putea să nască sentimente dintre cele mai diverse, de la pasiuni, la dezinteres, curiozitate etc.*

Cuvinte cheie: *viață cotidiană, comunism, vizită de lucru, propagandă*

Abstract. *This study analyses the way a visit of such a personality like Nicolae Ceaușescu, was perceived by the people of Gherla, a province city. Beyond the actual events, through the medium of interviews (teachers who were mobilized alongside their students) and oral history testimonials (the director of The Plant of Wood Processing- Combinatul de Prelucrare a Lemnului), we propose to highlight which were the people's feelings, how they perceived the presence of the head of state in their community and which were the effects. In this work we'll try to track the way a visit of an important personality, during the communist period, could generate feelings like passion, carelessness, curiosity etc.*

Keywords: *cotidian life, communism, working visit, propaganda.*

---

* Masterand, *Istorie, memorie, oralitate în secolul al XX-lea*, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca; muresan.marius91@yahoo.com

În comunism, partidul-stat a fost instanța care a normat atât sfera publică, cât și cea privată. Distincția public/privat nu a dispărut, dar a fost radical resemnificată, iar granița dintre cele două sfere a devenit nepermis de permeabilă. Privatul a constituit ținta principală a politicilor abuzive, care au trecut dincolo de zona gospodăriei casnice și eliminarea proprietății private. Intruziunea instituțiilor de stat în ceea ce odinioară constituia sfera privată a familiei și a reproducerii a dus la o schimbare radicală, cu profunde costuri umane și sociale. În regimul comunist românesc, Partidul Comunist stabilea: necesarul de consum, numărul de copii, oportunitatea unei căsătorii sau a divorțului.

Dreptul la existență privată era înlocuit cu transparența vieții personale în fața colectivului de muncă sau de partid. Sfera publică devine sfera statului, pentru că era un spațiu controlat exclusiv de stat și nu de cetățeni. Distincția fundamentală dintre gospodărie și sfera publică a persistat în practica vieții cotidiene sub forma raportului „noi”/”ei” și a familiei ca „loc de refugiu”, dar interzicerea formelor de exprimare și asociere alternative, specifice societății civile (presa independentă, asociațiile voluntare, a sindicatelor și organizațiilor civice independente), precum și anularea drepturilor și libertăților fundamentale au pervertit conținutul a ceea ce fusese sfera publică și privată, în sens „burghez”/liberal.

Studiile care analizează perioada comunistă din România trebuie să aibă în vedere două componente esențiale: cum s-au delimitat sferele public-privat și cum au fost puse în practică mecanismele propagandistice de către autorități. Prima componentă poate fi analizată prin prisma direcției pe care Adrian Neculau o prezintă: aspectele privind analiza vieții cotidiene se regăsesc în tipologia prezentată de Hans Tomae, citat la rândul său de Neculau, privind cele opt posibile teme.¹ Prima este „serviciul” și se referă la viața în organizații profesionale, grefajul instituțional, autobiografiile de grup. Cea de-a doua are în vedere goana după produse, un aspect important fiind reprezentat de *coadă*, văzută ca un ritual cotidian și mod de viață. Prin practicile absurde generate de regim, s-a ajuns la realități superlative, la care individul de masă a consimțit vinovat și s-a supus.² Grijă aprovizionării a dus la loialități care se exprimau prin ajutorul reciproc în cadrul unei familii, dar și între prieteni sau în familia lărgită.³ Alte teme sunt referitoare la limba de lemn utilizată în cadrul „organizațiilor”, valorile, normele și ritualurile

---

¹ Neculau, 2004, 91-92.

² Liiceanu, 2004, 71.

³ Liiceanu, 2004, 73.

promovate de către „familie”. De asemenea „prietenii” pot releva o serie de direcții de analiză, precum criteriile de recrutare, normele de reunire, modalitățile de distracție. A șasea temă are în vedere „viața comunitară”, adică cartierul, viața la bloc, vecinii. „Structurile sociale” și „practicile culturale” ocupă ultimele două poziții în această clasificare. Toate au rolul de a releva principalele coordonate ale vieții de zi cu zi în societatea comunistă, precum și modul în care oamenii răspundeau presiunii și controlului exercitat de către autorități. În ceea ce privește a doua componentă, adică cea a propagandei trebuie să avem în vedere și un alt concept, prezentat de această dată de Eric Hobsbawm, adică al „tradițiilor inventate”. Una dintre mărcile regimului comunist a fost comemorarea constantă și repetitivă a figurilor și evenimentelor istorice.

Chiar dacă la începutul mandatului său, Nicolae Ceaușescu apărea ca un lider tânăr, aducând cu sine un regim diferit de cele cu care era obișnuită Europa de Est, în a doua jumătate a perioadei în care s-a aflat la putere, regimul avea să devină unul tradițional, restrictiv, închis. Chiar și practica de a face vizite în țară se înscrie într-o astfel de direcție, de inspirație hrușciovistă.⁴ Este semnificativă analiza lui Katherine Verdery, care prezintă o anumită ritmicitate a tuturor ritualurilor și manifestațiilor publice, toate avându-l în centru, într-o formă sau alta, pe Ceaușescu. De asemenea, vizitele oficiale ale liderului erau atent orchestrate, desfășurându-se asemenea unui ceremonial care cuprinde câteva simboluri: venirea cu elicopterul de cele mai multe ori, deci acțiunea de coborâre, prezența copiilor, a florilor, a mulțimii așezate de-a lungul drumului, a discursului de la balcon, a vizitei din fabrică, a plecării cu elicopterul, adică ascensiunea.

Anii '80 ai României comuniste au fost marcați de lipsuri economice și de problema obținerii bunurilor alimentare. Spațiul social era unul în care individul era nevoit să obțină toate produsele necesare fie de la rude și cunoștințe, fie prin alte modalități, la fel cum Sheila Fitzpatrick amintea că în timpul perioadei staliniste, în URSS, unul dintre cele mai răspândite verbe era „a te descurca”, în timp ce la nivelul limbajului cotidian, „a cumpăra” este înlocuit cu „a pune mâna pe ceva”.⁵ Mediul urban continua să fie unul eterogen prin prisma stratificării sociale, generate de migrația internă desfășurată în deceniile anterioare. Cazul municipiului Gherla este sugestiv în acest sens. Deoarece suprafața teritoriului de pe care se recruta forța de muncă era ceva mai redusă, au

---

⁴ Petrescu, 1998, 229.

⁵ Fitzpatrick, 2000, 40.

existat câteva sate care se încadrau în aria sa geografică și au îndeplinit acest rol. Este vorba despre Bunești, Nima, Hășdate, Mintiul Gherlii, Fizeșu-Gherlii, Sântejude, Sânmărtin, Dăbâca, Panticu, Nicula, Băița, Livada, Iclod, și în parte Bonțida, aceasta fiind situată destul de aproape și de Cluj-Napoca, o mare parte a muncitorilor preferând acest centru industrial.⁶

Condițiile de viață nu s-au modificat însă repede. O mare parte a muncitorilor veniți din satele învecinate nu au primit o locuință imediat, ci au fost nevoiți fie să locuiască în căminele de nefamiliști, fie să facă naveta din localitățile de origine. Tocmai de aceea, autoritățile s-au adaptat la situația destul de complicată și au înființat întreprinderi de transport, pe care le-au dotat cu autobuze. Acestea aveau trasee menite să asigure transportul muncitorilor înspre și de la muncă. Observând cele relatate mai sus, putem să constatăm o caracteristică a procesului de migrație în timpul perioadei comuniste, încă de la începuturile sale în anii '50 și care a continuat pe toată durata existenței regimului. Pe de-o parte are loc un transfer dinspre mediul rural spre cel urban, prin intermediul muncitorilor care dețin un loc de muncă și, pe de altă parte, al intelectualilor care fac parte dintr-un proces invers, dinspre urban spre rural. Chiar și aceștia însă preferă tot modul de viață de la oraș. Industrializarea, urbanizarea și nu în ultimul rând, educația au afectat atât cultura rurală, cât și pe cea urbană în diverse moduri, astfel că diferențele culturale rural-urban s-au diminuat.

În linii mari, acestea erau principalele coordonate care prezintă imaginea anilor '80 într-un oraș industrial, de provincie, precum Gherla. În cadrul interviului pe care îl avem în vedere pentru realizarea lucrării de față am pornit de la ideea că în special contextul social și economic este cel care a condiționat existența oamenilor la un moment-dat și le-a influențat comportamentul. În acest sens aflăm de la profesoara Tudose Marinela că viața oamenilor la momentul respectiv, adică al începutului anilor '80, era „destul de așezată, destul de ordonată și oamenii, în ciuda unor lipsuri materiale, aveau siguranța unui loc de muncă, a unei locuințe și a unui prestigiu social”.⁷ Afirmția este cât se poate de semnificativă în sensul că putem sesiza o oarecare reticență în ceea ce privește un verdict clar referitor la cât de bine sau de rău trăiau oamenii în realitate. Sunt evidențiate mai ales elementele pozitive, lăsând loc și unuia negativ, cel al lipsurilor materiale, dar despre care putem considera că este unul general

---

⁶ Borzan, 2010, 320.

⁷ Interviu cu Marinela Tudose, 06.01.2014.

acceptat și relatat de oamenii care se referă la acea perioadă. Totuși, Marinela Tudose acceptă și ea ideea că marea masă a oamenilor se complăcea în situația respectivă. În urma unei întrebări ceva mai explicite legate de înrăutățirea nivelului de trai sunt prezentate pe rând toate lipsurile resimțite de către oameni: „Îmi amintesc că pentru carne era în special foarte mare bătaie, pentru anumite produse alimentare, chiar lactate, proteine în general. Și din cauza aceasta oamenii erau oarecum nemulțumiți”. Aceasta este o experiență trăită colectiv și îi implica pe majoritatea oamenilor, indiferent că erau intelectuali sau muncitori în fabricile orașului. Coada poate fi văzută chiar ca un sistem social, având un set de reguli pentru controlul conflictelor. Reprezintă o nivelare a categoriilor sociale, deoarece indiferent de veniturile de care beneficiază, coada, în vederea achiziționării anumitor produse absolut necesare, este egală pentru toate categoriile de salariați.⁸ Diferențele dintre cele două categorii se reflectă mai ales în ceea ce privește petrecerea timpului liber : „muncitorii poate că la zilele de 1 mai, de 23 august, când erau liberi, si ei mergeau la o bere în parc, așa, probabil că în asta consta distracția lor, pe când profesorii sigur că aveau preocupări intelectuale mai înalte și inclusiv modul lor de manifestare era diferit oarecum”.⁹

Un alt subiect abordat în cadrul interviului este cel al imixtiunii statului în viața oamenilor și felul în care o vizită oficială a șefului statului de la acea vreme s-a regăsit într-o astfel de notă interpretativă. Este evident faptul că oamenii interpretează în mod diferit acest gen de subiect în funcție de experiența trăită și de felul în care s-au poziționat față de regim. În cazul de față, profesoara Tudose ne mărturisește că „personal eu nu am simțit o presiune să zic fizică sau chiar psihică asupra mea, nici ca profesor, nici în viața particulară, însă simțeam o oarecare constrângere care se manifesta în jurul tău pentru că existau așa-numite subiecte tabu despre care nu puteai să discuți liber sau îți era frică să discuți despre sistemul politic în general, care deja devenea restrictiv, tot mai mult”. Afirmția evocată mai sus este interesantă: pe de-o parte suntem informați că nu a fost resimțită niciun fel de constrângere directă, dar că totuși, în mod indirect atmosfera perioadei respective era una încărcată, tensionată, dominată de sentimentul că statul se regăsea pretutindeni. Toate aceste subiecte prezentate mai sus au fost abordate tocmai pentru a înțelege felul în care persoana intervievată s-a raportat la perioada comunistă și modul

---

⁸ Câmpeanu, 1994, 25-26, 133.

⁹ Interviu cu M.T.

în care a perceput evoluția regimului și efectele sale asupra vieții cotidiene a oamenilor.

Aspectul central pe care l-am urmărit a fost acela de a identifica care a fost impactul vizitei unei personalități de talia lui Nicolae Ceaușescu, care avea parte de un cult al personalității extrem de bine pus la punct de propagandă, într-un oraș mic de provincie. Rezultatele au fost unele cel puțin surprinzătoare, la prima vedere.

Mai întâi este necesar să analizăm felul în care se desfășurau vizitele lui Nicolae Ceaușescu în teritoriu. Pornind de la ideea că țara întreagă era „cabinetul de lucru” al secretarului de stat și pe fondul vizitelor tot mai puține în străinătate, liderul român a început să abandoneze ideea cu care a plecat la drum în 1965, când susținea că „e bine ca înainte de a porni la drum să ne sfătuim cu muncitorii, cu țăranii, cu intelectualii”.¹⁰ Aceste vizite pot fi interpretate ca o oglindă a evoluției regimului: pe măsură ce puterea lui Ceaușescu se consolida și cultul personalității era tot mai înfloritor, încep să se desfășoare vizite de lucru, care treptat devin evenimente destinate exclusiv lui Ceaușescu. Dacă până în 1968, acestea erau făcute de conducerea de partid și de stat, după consolidarea puterii în rândul partidului, organele de presă semnalau prezența unui singur actor,¹¹ făcând distincție de cele care se refereau la liderii din eșalonul secund.

Mobilizarea pentru pregătirea vizitei din Gherla nu a fost una generală, tocmai pentru că aceasta a fost una de lucru, al cărei obiectiv a fost de a vizita Combinatul de Prelucrare a Lemnului din oraș. Acest lucru se datorează faptului că esența vizitelor lui Ceaușescu a început să se transforme. Dacă în tipul anilor '60-'70, ele se desfășurau pe mai multe zile, fiind vizitate toate secțiile unei fabrici, casele memoriale, institutele de învățământ superior, în anii '80, acestea nu erau mai lungi de o zi, preferându-se folosirea elicopterului pentru a fi prezent în mai multe județe într-un timp cât mai scurt. În acest sens, prioritatea era aceea de a vizita întreprinderile industriale, C.A.P.-urile și I.A.S.-urile.¹² De aceea, oamenii obișnuiți și școlile au avut un rol minor, acela de a fi prezenți la aterizarea elicopterului¹³ pe terenul de sport al municipiului. Elementul

---

¹⁰ *Scânteia*, 27 iunie 1965.

¹¹ Petrescu, 1998, 232.

¹² Petrescu, 1998, 234.

¹³ În anii '60, vizitele în teritoriu se desfășurau prin intermediul trenului sau a mașinilor, pe o durată de trei până la cinci zile. Până în anii '80, atât mijloacele de locomotie au fost înlocuite, fiind preferat elicopterul și avionul pentru distanțele mai lungi, dar și

comun pentru toți cei prezenți acolo era cel mai probabil „curiozitatea”. Marinela Tudose nu cunoaște ca oamenii din oraș sau colectivul de la școală să fi fost instruit despre cum să reacționeze, astfel că atmosfera generală a fost dominată de calm, „deci era o atmosferă oarecum relaxată”. Articolele din *Făclia* de ziua următoare relatau mult mai nuanțat aterizarea delegației oficiale: „Aceeasi atmosferă entuziastă, de mare vibrație patriotică, specifică marilor sărbători, domnea și pe stadionul din orașul Gherla, unde mii de oameni ai muncii din localitate, din comunele învecinate au făcut o primire plină de căldură distinșilor oaspeți.”¹⁴

Cu toate acestea, alte relatări ale unor profesori de la acea vreme vorbesc despre experiențe cu totul diferite: de exemplu, profesoara Adriana Fodor rememorează o experiență trăită înaintea vizitei, când un grup de elevi au fost duși la sediul primăriei, unde au fost selectați cei care vor oferi flori președintelui, după ce au fost întrebați despre ce i-ar spune „tovarășului Nicolae Ceaușescu” la plecare; în urma selecției, elevii au fost nevoiți să treacă și prin analizele medicale obligatorii; cu toate acestea, momentul oferirii florilor a fost scos din program. Un alt moment este rememorat și de către profesorul Alexandru Turdean, care era mobilizat împreună cu elevii pe stadion, unde trebuiau să scandeze lozinci precum „Ceaușescu și Poporul, Patria și Tricolorul” etc. Până în anii '80 și scandările au evoluat de la „Trăiască România Socialistă”-referire la întreaga țară, „Trăiască Partidul Comunist în frunte cu Comitetul Central”- reiterarea liderilor *de facto* ai țării, „Trăiască unitatea de nezdruccinat a poporului român în jurul partidului și a guvernului”- încercare de legitimare a acțiunilor partidului, „Ceaușescu, P.C.R.”- liderul comunist se identifică cu partidul pe care îl conduce, „Ceaușescu, România”- apogeul cultului personalității în care Ceaușescu devine exponentul țării și în același timp se identifică cu destinele acesteia.¹⁵ Acest gen de experiențe se înscrie în ritualul bine pus la punct al vizitelor liderului comunist. Lucruri ca primirea cu pâine și sare, oferirea florilor de către fete în costume populare, pionieri sau muncitori, întâmpinări cât mai spectaculoase etc. au devenit o constantă.¹⁶ Experiența vizitei a fost trăită mult mai intens în cadrul Combinatului de Prelucrare a Lemnului. Dan Rusu, directorul de la acea vreme a CPL, își amintește experiența

---

vizitele deveniseră „mai operative”, astfel că Ceaușescu mergea în mai multe județe în aceeași zi.

¹⁴ *Făclia*, Anul XXXIX, nr. 11.440, 15 septembrie 1983, p. 1.

¹⁵ Petrescu, 1998, 232.

¹⁶ Petrescu, 1998, 230-231.

prin care a trecut, ca fiind una extrem de solicitantă, deoarece pregătirile au fost supervizate de diverși oficiali, fiind chiar avertizat la un moment dat de unul dintre ei: „De acum înainte, eu știu totul: unde mergi, unde te culci, ce mănânci, ce vorbești în casă, la birou. Știu tot”. Timp de o săptămână, pregătirile s-au desfășurat în ritm alert, încercându-se să se schimbe fața întregului combinat. În timpul vizitei, președintele a fost urmărit pas cu pas de reporterii care îi însoțeau pe oficiali. Întreaga derulare de forțe a fost relatată pe larg de ziarele oficiale precum *Scânteia*, *Făclia*, *Scânteia Tineretului*, *România Liberă*.¹⁷

Motivele pentru care profesoara Tudose nu a rememorat astfel de întâmplări pot fi identificate chiar în ceea ce ea a afirmat, și anume că „sinceră să fiu nu am fost preocupată în mod special de această vizită”. Un cu totul alt impact l-a avut asupra doamnei Tudose o altă vizită care s-a desfășurat în anul 1972¹⁸, ale cărei date erau diferite: s-a desfășurat la Cluj-Napoca, în primul an de studenție- „atunci eram mai emoționată, dar în '83 deja impactul emoțional nu a mai fost chiar așa, sigur eram și oameni maturi”. Curiozitatea era din nou elementul care îi reunea pe toți acei oameni, însă mai exista un element foarte important: „ne ticăia inima

---

¹⁷ Mărturiile fac parte dintr-un proiect derulat de site-ul GherlaInfo.ro, care își propune să rememoreze evenimente ce au marcat viața orașului de-a lungul existenței sale și pot fi accesate la adresa:

http://www.gherlainfo.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=511:povestiri-din-gherla-3-vizita-lui-ceausescu&catid=1:latest-news, (10.01.2014).

¹⁸ Vizita din octombrie 1972 s-a desfășurat cu prilejul deschiderii noului an universitar. Redăm în continuare câteva fragmente din *Scânteia*, Anul XLII, Nr. 9288, 3 octombrie 1972, unde este prezentată pe larg: „M-aș referi la Institutul Politehnic. Tovarășii au spus: *Vrem să ne integrăm!* Dar cum? În partea de nord-vest a orașului este centrul industrial, acolo se dezvoltă puternic noi întreprinderi industriale. Tovarășii s-au gândit însă să așeze Politehnica pe Dealul Feleacului- poate pentru o privire de ansamblu asupra industriei de sus în jos.(Aplauze; animație) [...]doresc să spun că în activitatea UTC-ului, a asociațiilor studențești trebuie să intervină o schimbare radicală în stilul de muncă. Trebuie să se desfășoare o astfel de activitate încât fiecare tânăr să simtă că în organizație găsește soluții la toate problemele care îl preocupă. Inclusiv în cadrul organizației să se poată căsători, să poată face nunta! [...],...Ora 9. Elicopterul aterizează pe stadionul din orașul Cluj, care, în această zi de început de toamnă, are o înfățișare festivă. Portretul tovarășului Nicolae Ceaușescu este încadrat de drapelele partidului și statului. Pe mari pancarte se poate citi: *Bun venit la Cluj celui mai drag și mai iubit fiu al poporului român.; Ceaușescu- P.C.R.*” [...] De la stadion, coloana de mașini străbate marile artere ale municipiului. Clujul a îmbrăcat haine de sărbătoare. Drapele roșii și tricolore flutură pretutindeni, pe străzi, pe frontispiciul monumentalelor clădiri publice, în balcoanele noilor blocuri. Deși ploaia continuă, bulevardele ce duc spre centrul orașului sunt inundate de lume. Tineri și vârstnici, bărbați și femei aclamă, își manifestă bucuria îndelung”.

că totuși vedem și noi pe președintele țării”. Cu siguranță că același gen de sentiment i-a încercat și pe locuitorii orașului Gherla în 14 septembrie 1983. Nicolae Ceaușescu era la vremea respectivă pretutindeni și la propriu și la figurat: imaginea lui se regăsea în toate instituțiile, poate și în multe locuințe, la televizor, la radio; informațiile despre el erau răspândite de propagandă și de presa oficială a regimului; „scrierile sale” se regăseau în toate bibliotecile. Cu alte cuvinte era personajul cel mai prezent în viața oamenilor de la acea vreme, iar interesul pentru o astfel de vizită poate fi explicat printr-o astfel de interpretare.

Efectele vizitei au fost resimțite mai ales în ceea ce privește amintirile dobândite și mai puțin s-au reflectat într-o modificare a vieții cotidiene. Cu toate acestea, au existat discuții care au urmat vizitei în toate mediile sociale, în oraș, între colegii de muncă, la școală. Ecourile cele mai însemnate au fost în cadrul instituțiilor implicate în organizare: la primăria orașului au fost instalate după vizită o serie de tablouri uriașe, după cum le numește doamna Tudose, cu momente din vizita președintelui.

Prin manifestațiile publice, regimul încerca astfel să promoveze popularitatea sa și să determine o standardizare a vieții tocmai prin faptul că mulțimea devenea un întreg ce reacționa nu în funcție de impulsuri, ci în funcție de ceea ce era considerat corect din punct de vedere politic. Una dintre mărcile regimului comunist a fost comemorarea constantă, repetitivă și generoasă a figurilor și evenimentelor istorice. Ca parte a unui proces de ritualizare a vieții, acestea aveau rolul de a crește atitudinile aprobatoare la adresa politicii partidului, de a induce sentimentele coeziunii și solidarității printre cei conduși și nu în ultimul rând, de a-i legitima pe cei aflați la conducere. Aceste idei sunt în concordanță cu teoria lui Hobsbawm¹⁹ a tradițiilor inventate, adică prezentarea unui set de practici, reguli acceptate tacit și un ritual de natură simbolică, a căror finalitate este de a inculca o serie de valori și norme prin repetiție, ceea ce presupune în mod automat o continuitate cu trecutul. În urma acestei analize am putut constata faptul că o vizită în sine a unei personalități importante în timpul perioadei comuniste putea să nască sentimente dintre cele mai diverse în rândul populației, de la pasiuni, la dezinteres, curiozitate ș.a.m.d. Toate acestea sunt condiționate de rolul pe fiecare persoană îl ocupă în toată această procesualitate. Pe de altă parte „vizitele de lucru” ceaușiste au reprezentat o oglindă a evoluției regimului, în cadrul acestora putând fi analizate elemente diverse precum

---

¹⁹ Hobsbawm, 1992, 1.

mesajele cu caracter intern și extern ale președintelui, felul în care reacționau oamenii la vederea sa, interesele statului văzute prin prisma obiectivelor vizitate de șeful statului, felul în care funcționa aparatul de propagandă comunist și, nu în ultimul rând, antiteza dintre modul de viață al oamenilor și amploarea manifestațiilor dedicate lui Nicolae Ceaușescu.

Bibliografie

Lucrări de specialitate

Eric Hobsbawm, Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Pavel Câmpeanu, *România: Coadă pentru hrană. Un mod de viață*, Versiunea românească de Mircea Boari, București: Ed. Litera, 1994.

Sorin – Călin Borzan, *Politica economică din România comunistă în procesul industrializării 1948-1989. Studiu de caz zona Dej-Gherla*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2010.

Cristina Petrescu, „Vizitele de lucru, un ritual al <<epocii de aur>>” in Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, București: Editura Nemira, 1998.

Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, New York: Oxford University Press, 2000.

Adrian Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Iași: Polirom, 2004.

Presă

Scânteia, 27 iunie 1965; Anul XLII, Nr. 9288, 3 octombrie 1972.

Făclia, Anul XXXIX, nr. 11.440, 15 septembrie 1983.

Interviuri

Interviu cu Marinela Tudose, realizat la Liceul Teoretic „Petru Maior” din Gherla, la data de 06.01.2014, de Mureșan Marius. Interviuul face parte din colecția personală.

Internet

„Povestiri din Gherla (3) Vizita lui Ceaușescu”. În: *Gherla INFO*,
http://www.gherlainfo.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=511:povestiri-din-gherla-3-vizita-lui-ceauescu&catid=1:latest-news,
accesat la 10.01.2014

THE MULTIDIMENSIONAL RELATIONSHIP BETWEEN CONSTRUCTIVIST, STRUCTURALIST AND RATIONALIST THOUGHTS

Judit Urbán^{*}
Zoltán Eperjesi^{**}

RELAȚIILE MULTIDIMENSIONALE ÎNTRE GÂNDIREA CONSTRUCTIVISTĂ, STRUCTURALISTĂ ȘI RAȚIONALISTĂ

Abstract. *Theories of political constructivism (culturalist), structuralist and rationalist accounts are approaching the collapse of the Soviet Union (SU) from various angles. However, this paper argues that the above-mentioned traditional schools come to complementary conclusions (that are not mutually exclusive) despite their distinct starting points. One only has to put together the puzzle, because no single modern approach can process at once all the intricacy of contemporary global politics and historical events or happenings. For instance, the influence of structural realism has declined nowadays due to its incapability to predict the collapse of the SU. However, academics managed to resuscitate this theorem by skilfully melting it with agent-centred designs. Conversely, not even constructivism can estimate long-term historical change, such as the end of the Cold War because adepts of this approach do not think about how interests were created. They suppose that everybody has the same interests but by supposing this, one would totally ignore the topic of inequality. Interests are coined by power and political or economic influence, even if rules and values could change over time through diverse interactions. Political thinkers developed competitive theoretical schools by putting emphasis on diverse causes by clarifying various political, historical, social or cultural issues. Rational choice (rationalist), constructivism or culturalist and structuralist views have*

---

^{*} PhD candidate at the Doctoral School of History (Károli Gáspár University of the Reformed Church, Budapest, urban.judit5@gmail.com)

^{**} PhD at Károli Gáspár University of the Reformed Church, Budapest, Eperjesi-Zoltan@gmx.net

their own research tools and suppositions, but interestingly the predominant approach is none of these competing traditional schools, because currently neo-institutionalism seems to overcome all of them. This development is simply astonishing, also because scholars of post-communism mostly applied rationalist methods in their analyses. This is especially true if considering the wide-ranging fields of comparative politics and history (outcomes of comparative analysis). Authors of this paper do not want to construct a hierarchy among these systematic explanations, because (in their opinion) these approaches can function in a complementary way, especially if someone wants to observe and explain socio-historical, political or other problems.

Keywords: *collapse of the USSR, democratisation process, Perestroika, Glasnost, identity-formation, Marxism, neo-institutionalism.*

Abstract. *Teoriile legate de constructivismul politic (variante culturalistă), structuralism și raționalism se apropie din diferite unghiuri de momentul prăbușirii Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, această lucrare susține că școlile tradiționale menționate mai sus au concluzii complementare (care nu se exclud reciproc), în ciuda diferitelor puncte de plecare. Este doar necesar de a pune împreună puzzleul pentru obținerea unei perspective anume, pentru că nicio abordare unică modernă nu poate procesa simultan toată complexitatea politicii globale actuale și evenimentele istorice sau întâmplările recent petrecute. De exemplu, influența realismului structural a scăzut în zilele noastre enorm din cauza incapacității sale de a prevedea faptul prăbușirii fostei Uniuni Sovietice. Cu toate acestea, mediul academic a reușit să resusciteze această teoremă cu măiestrie, topind-o cu un design care este acum centrat pe agenție. Acesta este doar o modalitate de flexibilitate academică. În schimb, nici chiar constructivismul nu poate estima schimbările istorice pe termen lung, cum ar fi de exemplu sfârșitul Războiului Rece, deoarece adepții acestei teorii nu se gândesc cum se formează interesele. Astfel, se presupune că toată lumea are aceleași interese, dar o astfel de presupunere ar înseamna, pe de altă parte, că tema inegalității s-ar ignora cu totul. Dar interesele sunt formate de putere prin influență politică sau economică chiar dacă între timp normele și valorile se pot schimba prin diferite interacțiuni. Gânditorii politici au elaborat școli teoretice competitive, punând accent pe diverse cauze în clarificarea diverselor probleme politice, istorice, sociale sau culturale. Fiecare dintre teoriile amintite mai sus au propriile lor*

instrumente de cercetare și supoziții, dar abordarea predominantă dintre aceste școli tradiționale concurente este în prezent neo-instituționalismul. Această evoluție este pur și simplu surprinzătoare și datorită faptului că cercetătorii post-comunismului au aplicat mai ales metode raționaliste în analizele lor. Acest lucru este în special adevărat în cazul în care luăm în considerare domeniile cuprinzătoare de politică și istorie comparată (rezultatele analizelor comparative). Autorii acestei lucrări nu doresc să construiască o ierarhie între aceste explicații sistematice, pentru că (în opinia lor), aceste abordări pot funcționa într-un mod complementar în special dacă cineva vrea să observe și să explice probleme socio-istorice, politice sau de altă natură.

Cuvinte cheie: *prăbușirea URSS-ului, procesul de democratizare, Perestroika, Glasnost, naționalismele, formarea identității, marxism, neo-instituționalism.*

Authors of this paper are searching for scientific approaches that are adjacent to contemporary history and by the example of the collapse of the Soviet Union (SU) they offer a brief overview of significant research traditions in political analysis that are also applied in history, sociology, anthropology and cultural studies. The basic assumption is that methodological designs and deductions of these competing traditional approaches are processing pertinent information that helps the viewer to discover new interdisciplinary insights for contemporary history as exposed here by the case of the breakdown of the SU. This topic involves other ones as the end of the cold war and the start of the democratization process in Eastern Europe. The collapse of the SU and an emerging Russia with new associates has mainly coined the post-communist development of East European countries and the Balkans. Restructuring of the political system was programmatic and spontaneous as well as nation-states were starting their particular pathways towards democracy by implementing different market-based economic measures by privatising state property, entering NATO and the European Union.

Authors are trying to catch the Communist collapse moment of the power bloc (USSR and old associates) and they are giving a more general review about the contradictory features of the Soviet regime. This track possibly provides insights into human nature and events. In this way, the continuity or disruption of events can offer comprehensions of how a

reorganised Russia and Eastern European states are searching for their own status in the global world.

Political thinkers developed competing theoretical schools and accentuated diverse causes when elucidating different political, historical, social or cultural issues. Rational choice (rationalist), constructivism or culturalist and structuralist views have their own research tools and assumptions, but the predominant approach between these competing traditional schools is neo-institutionalism. Some of these analyses are dealing with factual circumstances and contemporary events. Circumstances change and facts are permanently significant, but scholars of post-communism mostly applied rationalist methods in their analysis. This is especially true if considering the wide-ranging field of comparative politics or history. Authors of this summarising outlook do not want to construct a hierarchy among these explanations,¹ because (in their opinion) these can work in a complementary way by observing and explaining contemporary issues as the August coup and the dissolution of the USSR. Guiding questions to such complex issues could be:

What led to the breakdown of the Soviet Union? Was it internal or external or perhaps both? Is factual history relevant by interpreting political events?

A brief historical review follows: the Russian Revolution in 1917 established a communist state that became totalitarian. It tried to create a unified and centralised state where national and ethnic dissimilarities were reduced or eliminated. The main historical problem of Russia was that Communism never took root and quickly lost influence because of economy of scarcity. The second problem was that centrally planned economy failed to meet the needs of the state and the arms race with US weakened the system. The third problem was that non-Russian ethnic groups were resisting assimilation and russification. Underlying causes were the years of Soviet stockpiling of weapons and a high military budget at the expense of internal development. Another cause was that economic growth delayed because of a stagnant economy. Additionally there were failed attempts at reform, the war in Afghanistan, the nuclear explosion of Chernobyl and a wide-ranging feeling of dissatisfaction, particularly in Eastern European states and the Baltic republics.

---

¹ With Fish's words: "The key of democratization for the structuralist is to change underlying socioeconomic or cultural conditions; for the rationalist, to create the right incentives for powerholders; for the transitologist, to craft appropriate political arrangements; and for the political constructivist, to deconcentrate and pluralize power in all major realms (state, society, and the economy)." Steven Fish (1999): p. 811.

As Mikhail Gorbachev comes to power in 1985, he inherited various problems but recognized the need for change. He considered that the economy needed fundamental reforms. Thus, Gorbachev introduced two-tiered program of reform to meet the needs of the Russian state. Glasnost essentially means the freedom of speech and free elections (1989). Unconsciously unchecked reactions and unadventurous party-political tensions that had been collected for decades will clash. Perestroika means economic reform and rebuilding, thus, the complete economic restructuring of the Soviet system. However, it did not have the immediate results that Gorbachev had hoped for and had officially forecasted. It was unsuccessful because of bureaucratic corruption and individuals used their freedom of expression to criticize Gorbachev.

The breakdown of the SU began on the peripheries as Baltic nationalist movements demanded autonomy for their republics. Another challenge to glasnost was that non-Russian minority groups agitated for independence during this period. Beginning in September 1989, a wave of massive protests surprised Communist governments across Eastern Europe. Massive stream of East German emigrants streamed through Czechoslovakia and Hungary into the West, damaging the power of the Communist despots who still stuck to power in the German Democratic Republic (GDR). To sum up, on the night of 9 November 1989, German people poured through the Berlin Wall and the GDR rapidly disintegrated. By the end of 1990, the former GDR had been incorporated into the prosperous and influential Federal Republic of Germany.

Communist regimes in Czechoslovakia, Hungary, and Bulgaria either collapsed or experienced restructuring. The Communist single party rule in Romania fell after a week of bloody street fights between everyday citizens and police, who protected the ancient regime to the end. As the strong control of the centralized Soviet state softened and the growing disaster of the government to sufficiently feed and clothe its people, nationalism in the republics emerged and autonomist actions endangered the survival of the SU. Gorbachev decided to not to use military force to control the revolutions in Eastern Europe and by permitting uprisings to run their course would peel the USSR away.

Finally, all these processes and events eroded the authority of the SU during 1989 and 1990. Radical change finally reached the Soviet heartland in August 1991, when thousands of Russian citizens poured into the streets to defeat a reactionary coup d'état because hard-line Communists overthrow the government. That was the final effort to save the USSR, but the state turned into disturbances. There were massive

protests, but soldiers themselves rebelled that they cannot fire on their fellow citizens. The coup collapsed within three days.

The results of the August coup were that Gorbachev was unable to re-establish real control in Moscow. The negotiated change of power was unavoidable because it was the will of the people and all non-Russian republics declared independence (1 Dec. 1991). Political movements, which had emerged since the implementation of glasnost, resulted in immediate fall. The Communist party rapidly collapsed, and the SU began the hard and uncertain process of reorganizing itself as a loose confederation of independent republics. The new entity emerged as the "Commonwealth of Independent Republics", thus Russia and 15 independent former USSR states. Thus, the SU, with its centralized political and economic system, had ceased to exist in December 1991.

Boris Yeltsin, who headed the Russian Republic, replaced Gorbachev as president of a much-diminished country. Gorbachev found that there was no SU to govern and retired into private life. Gorbachev won the 1989 Nobel Peace Prize because he brought a non-violent end to the cold war, and intense change to his state's economy, though not in the way he planned. The Cold War and the MAD threat was over, brought to an end not by the weapon arsenals of the key co-conspirators, but by the mutual courage and strength of mind of everyday people.

Supporters of Ronald Reagan claimed much of the credit for ending the Cold War. Reagan's open criticism of the Soviet Union as an "evil empire," along with his administration's military stock, were said to have encouraged eastern bloc protesters at the same time the arms race exhausted the productive capacity of the SU and other ineffective Communist governments.

The collapse of the SU transformed the whole world's political situation, thus the redesigning of political, economic and military alliances was indispensable. Consequently, America remained the sole military and world hegemonic power, but its superpower role became challenged, because the bipolar world system ended.

Political constructivism and/or culturalist perceptions

Constructivism is distinctive among the theories considered here because it can be applied to elucidate domestic policy processes as well as foreign affairs. What is a policy process? Policy process is a process when agents produce political outcomes in given structures (institutions) according to their preferences.

The main source for this approach is Alexander Wendt's article entitled "Anarchy is What States Make of It".² According to Wendt, nation-states, transnational establishments, and minority ethnic communities are not fast in forgetting their history. National struggle persists because of a long factual history of conflicts. Example: NATO threatens Russia and NATO was founded to counteract Soviet expansionist intentions, and Iran is aggressive with the US because it backed the policy of the Shah. The past, however, is not inevitable, - this is what Wendt describes in his additional theory,³ which enlightens how nations change their synergy. Therefore, interaction with other states produces shared thoughts and information, which in turn become indispensable for the creation of national identity and interest.

Wendt claims that the essential state is a necessary basis for studying national identity. His statement is that there are elementary components of the state, which make possible to name an entity a state. It is because of these features that one distinguishes state from a sport team, an international society or anything else for that matter. The essential state is therefore indispensable for better comprehending both national identity and the regime. It is an accepted fact that states are the focal actors in an anarchical system, but the essential state offers the viewer the properties to distinguish states from other actors, and allows academics to create assumptions about them.⁴

Nevertheless, constructivist theory refuses the fundamental statement of neo-realist theory that the state of anarchy⁵ is a structural condition, which is inherent in the system of states. Rather, Wendt's words are required here "anarchy is what states make of it". Thus, anarchy is condition of the system of states as states in some respect decide on to do it in this way. Anarchy is the consequence of a developments that constructs the principles or rules that guide the interaction of states. The condition of the system of states nowadays as self-helpers in the centre of anarchy is an outcome of the course by which states and the organisation of states was build up. It is not an inherent element of state-to-state affairs. Accordingly, the constructivist approach maintains that it is thinkable to change the anarchic property of the system

---

² Alexander Wendt's article entitled "Anarchy is what states make of it" published in 1992 is considered as a basis work of constructivist approaches.

³ Alexander Wendt (2003): pp. 124-125, and please see chapter 4 and 6 as well.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Anarchy is here defined as the lack of a higher authority or government.

of states. The three stages of change in international relations are the following:

The first stage: there is disagreement about national identity, thus, this point of the theory presumes that certain internal change is required to modify foreign politics. A number of crises frequently stimulate these modifications. The paramount working example of this process is the disintegration of the SU. The Soviet identity based on the pre-eminence of communism over capitalism and the toughness that interactions between communists and capitalists were intrinsically incompatible. The Soviet economic crisis induced domestic political crisis as it generated the widespread unpopularity of the communist government. Consequently, the population wanted change.

The second stage is the creation of new identities. It is a technique of creating novel national identities, which will influence both domestic and foreign policy. It is a development of the first stage. In the case of the SU, it needed constant internal governmental and economic restructurings. Besides, both the United States and Russia had to adjust their behaviours to each other that generated adverse interactions, as the stockpiling of armaments.

The third stage assumes interactions with other states. For long-lasting change to happen, other states must be willing to support the conflicted state. Example: If the international community continued to ignore Russia after the breakdown of the SU, democratic transformation could not have followed, as Russians would have seen insufficient political and economic incentives in changing their government. Though the people might obtain new freedoms, their new regime could not continue to exist if segregated from the international community. This is the idea behind sanctions and embargoes because if the global community thinks that a state has transformed in a negative manner, they reject to back the change and they are cooperating with the country only if this has again a positive course.

Steven⁶ also proposes „political constructivism“ in order to explain the collapse of the SU. He stresses that this approach is the best alternative compared to other contemporary approaches. According to him, political constructivism makes the process of democratization more understandable for East European states. Steven is relying on Rapaczynsky,⁷ who criticises (in 1987) - “the problem of `undetermined

---

⁶ Steven Fish (1999): p. 811.

⁷ *Ibidem* (please see footnote 39 at page 811.)

choice` is a real can of worms”<sup>8</sup> - today`s widespread rational choice method among scholars. By using this method, even the multifaceted cause-effect relationship of democratization of former communist systems is better to comprehend. This approach includes both units: mass and elite by variants as human actions, choices and constructs as independent factors as these “together” generated the change of Communist regime respectively the collapse of the SU.

Is constructivism a complex theory?

The main idea of constructivism is that past interactions set the precedent for future dealings. This basic statement is central for constructivists because of its exactness. The past self-evidently does influence the present, thus when scholars write papers about how two states or institutions will relate to one another, they are inevitably considering their past as well. Therefore, they often include specific indications to their recent past. Constructivism offers a theory of change that can border on different constructivist interpretations in IR. Examples of international norms that change over time through interactions: the spread of the anti-war values of Japan as proposed by Katzenstein,⁹ the propagation of green politics as a value, the promulgation of right of men values, particularly the issue of women's rights. Accordingly, it seems to be a coherent theory.

However, constructivism is more about understanding certain political developments and processes as state creation and their interactions. Thus, it is to observe that by its original formula it is rather inapplicable to process complex international issues. Different efforts have been made to adjust constructivism to the discipline of international relations: the outcome is a moderated form of constructivist suppositions. By doing this, the main constructivist contributions are now combined with studies that are similar to rational-choice. Some of these melted outlooks¹⁰ are present in the subject literature related to Eastern Europe.

Without doubt, there are a number of explanations concerning the collapse of the SU. One of them is the rise of ethno-nationalism and national identity in the Soviet republics and East European satellite states. These issues combined with the decline of on-site Soviet military presence contributed to the breakdown of the SU: national characteristics

---

⁸ *Ibidem.*

⁹ Source: http://www.japanfocus.org/-Peter_J_-Katzenstein, accessed on 01.02.2014.

¹⁰ One example in this respect is Fischer`s comprehensive work of 2003. (Fischer Sabine 2003: Russlands Westpolitik in der Krise. Eine konstruktivistische Untersuchung, Frankfurt/ New York: Campus.)

of certain ethnicities were roughly suppressed during the Cold War and/or have been replaced by Soviet identity.

All the same, the sense of national identity always existed under the surface and as the opportunity was given under Gorbachev's reforms, the desire to act was taken seriously by certain nationalist leaders to set free their nations from the SU. All this events and processes occurred in the 90s and were based on national principles as the idea of national identities. Therefore, as this approach exposes the importance of national identity and values, it can be treated as a culturalist explanation.¹¹

In fact, one could observe that there was also an objective behind emancipation attempts in order to realize the idea of sovereign nations (identities) and to split up from the SU, which in that case can be explained by the rational choice theory as well. However, rational choice theorists take actors interests as given, whereas culturalists are principally examining the origin of interests.

Another possible explanation of the breakup of the SU would be, that it turns out to be unsuccessful because of the disillusionment of the people with the idea of Soviet type Communism and socialist utopia, but the foundation of the USSR was driven by other influences too, such as ideology and sense of cause, at least in the general public.

According to the culturalist approach, although culture does not explain integrally certain political processes and circumstances, but it is frequently a serious part of any reasoning: this is especially the case with nationalism¹² and democratization. Therefore, it is to point out that according to cultural arguments, culture has the power to unify, motivate and bring people to singular or collective actions, which can be a key issue in situations when persons are ready to act as a group in order to achieve political changes.

Democratization within the church

It is to accept that culture does not explain all aspects of the chosen topic, but it is often a critical part of cultural approaches. This is especially true if considering democratization. Nonetheless, mobilization is part of the rationalist or structural reasoning as well, but cultural analysis goes deeper by asking: why are certain persons ready to risk their

---

¹¹ For this passage, please see in Graham Smith (1990): pp. 54–71.

¹² An example of a well-known study of nationalism (1991) based on cultural approach is Benedict Anderson's work: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*.

own lives to support certain targets? What kind of interest brings people together, what coins their willingness to react as a group? Cultural contexts comprise more generally keywords as main beliefs, moral standards, religion, religious faith and ideologies. Without doubt, anti-government demonstrations against repressive systems as in Libya, Syria, Egypt, Burma, Iran, China, Philippines or elsewhere as in Europe (Poland) are proving this track. Here people risked their lives and died by the hope that they are helping their fellows to live in much more freedom as before.

These cases are also showing that principles of important cultural organizations and institutions can induce political change, which sometimes happens in critical circumstances. For example, the role of the Catholic Church in the Philippines proves in several ways the cultural perspective. The Filipino Archbishop, Jaime Sin (along with Fidel Ramos and Corazon Aquino) was one of the main designers of the “People Power” movement that collapsed the authoritarian regime of Ferdinand Marcos. Thus, the EDSA revolution was a peaceful and non-violent struggle, which began in 1986.¹³

Even if there were other forces involved (opposition, oligarchs, communists and military officers), but the crucial role of the Church remains evident. All these features were leading to the end of the 20-year rule of Marcos and his associates, even if the (deep-rooted) oligarchs were able to maintain their influence until today in this country.

What did the Church do in the Philippines? It gave the People Power Movement authority and concomitantly de-legitimized Marcos’ government. It openly motivated the public to take risks that they might otherwise have very possibly avoided. Thus, the Church acted as an inspirational but institutionalized actor and counterbalanced the coercive power of the regime. This proves that principles of leading cultural institutions can induce and generate political change, sometimes in thought-provoking and catastrophic settings.

That what happened at the Philippines beginning with 1986 helps to focus on the salient aspect of cultural argument as is tied to the process of democratisation. More exactly, it shows how the relationship between religion and democracy interacts.

---

¹³ „In 1986, four days of huge public protests brought down President Ferdinand Marcos of the Philippines. Kate McGowan, in Manila, talks to the leading Filipino novelist, Jose Dalisay, about the demonstrations.” Source: BBC WORLD SERVICE (2011): Witness (People Power in the Philippines) <http://www.bbc.co.uk/programmes/p014g7z7>

Without going deeper in this aspect here, it is to point out that, the role of the Church was relevant also by the turnarounds of 1989/90 in Eastern Europe.¹⁴ Solidarność (Solidarity), which had considerable sustenance from the influential Polish Catholic Church, proved how a working-class association could re-give a whole nation confidence and political authority. The collapse began in 1980 when striking Polish workers organized Solidarność as self-regulating trade union of almost 10 million followers. The Polish military drifted Solidarity in the underground by 1981. Nevertheless, in 1983, Solidarity's leader, Lech Walesa, won the Nobel peace prize and in 1990, he would be the first freely voted head of state of the Polish nation in more than sixty years.

However, this worked in the opposite direction as well, because when the Church was constrained by authoritarian governments, it had no problem to search for compromises and expected protection in return. Certainly, the Church was ready to back dictators, including Hitler, Stalin and others.

The key change in the dogmatic policy line of the Vatican happened in 1963 as the Church officially validated human right and democratic standards. Since then, the Church's hostility toward liberal democracy changed considerably, thus even its readiness to cooperate with autocrats shrinks to a minimum. Under John Paul II, the Vatican learned to be a protector of human dignity and democratic principles, but the history of the Church's involvement in democratization is multifaceted, ever changing and seldom even contradictory. It remains to be seen if this experience might be applied to the relationship between Islam and democracy.

Accordingly it is to point out that cultural constructivism is constructed on four concepts: social structure (example: political-, economic-, legal systems of a state), culture, norms and ideas. It focuses on ties that bind (interaction) humans to institutions and the cultural practices that make people to that what they are. Constructivists think that rules and values are changing over time because of interactions. They also believe that humans have diverse identities, but there is no universal identity. People's different identities are constructed by how they spend their lives by networking (interacting) in the social structures of their own state. This is why people see the world in their own ways. Moreover, they

---

¹⁴ The case of the "dissident" Reformed priest, (László Tőkés). He played a key role in the early stage of revolutionary events in Romania. Source: http://www.ceausescu.org/ceausescu_texts/revolution/revolt_daybyday.htm, accessed on 22.01.2014.

also think that states are not the only and the most significant actors. According to Wendt, anarchy depends on prevailing perceptions, norms and beliefs. States do not worry about all other states. Examples: America feels concerned about North Korea that has one nuclear-powered weapon, but not about UK, that has a hundredfold. Germany and France were archenemies and fought often in the past century, but today they lead together the EU.

Conclusively, culturalists were frequently applying interpretivist techniques using ethnographic investigation, phenomenographic and ethno methodological approaches as well as case studies. Positivist researchers¹⁵ designed pertinent cultural accounts on crucial political developments.

Structuralism

Structuralism is associated with the systemic level of analysis and it maintains that the structure of the international system accounts for the behaviour of states. It stresses that the main concern of all states is their own survival and it highlights that the international system is anarchic. Further, structural realists concentrate on security and the dispersion of power of the most influential states in the system. Absolute power is less significant than relative power. Thus, they are working with polarity that can be unipolar, bipolar and multipolar.

Specialists in political science often applied Marxism as theoretical framework, and without a doubt, this is one of the most recognised structuralist approaches. It deals with such a structural dynamism as “class fight”. Accordingly, class struggle is the driving force (“locomotive”) of history. Even though classical Marxism worked with topics as political development and human agency, certain researchers¹⁶ did not pay any attention to agency and stressed the superiority of structures.

Contrariwise, critics of Marxism claim that this approach tries to reduce politics to economics, but humans are interested in other things as

---

¹⁵ Robert Putnam’s classical research of 1993 (*Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*) is only one example, but there are such names as Michel Foucault or Max Weber because they were open for cultural arguments.

¹⁶ Structuralism experienced an intellectual revolution in the 1960s. “*For Marx*” (1968) written by Louis Althusser and published in France became the founding text of the school of structuralist Marxism. Source:

<https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/>, accessed on 01.02.2014.

well, not only in the financial side of life. Besides, Marxists have an inappropriate perception of history, because after all, people's decision and choice matters, not only the lawfulness of history. Marxists expected peace between communist countries and the end of capitalism. Communism was applied in several countries over the world at its peak,¹⁷ but currently only, a handful of states are applying communist ideology: China, North Korea, Vietnam, Laos and Cuba. Furthermore, Marxists assume that the state is a simple instrument of the wealthiest class, which have diverse interests, but certain non-wealthy groups have access to power as well.

Another relevant variant of structuralism develops in the 1960-1970s under the name of Dependency theory. It deals with the stunted development of the Third World states and it is an additional example of structuralist ideas that are applying Marxist elements. Dependency theory focuses on the effects of imbalanced conditions of trade between the less developed and the technologically advanced states.

Structuralist researchers are studying the functions of such structural powers as state, status, ethnicity, gender and social class in political developments. Structures are perceived as issues tied to social, civic and political relations and interactions of humans. The main and characteristic methodological statement of structuralist specialists is that specific components of any structure only have sense in terms of their interactions with each other. For that reason, structuralists always concentrate on networks and interactions between several components of the system and the development of such connections.

According to the structuralist view, the key of democratization is to adjust underlying socioeconomic or cultural settings to it. Therefore, after Gorbachev came to power in 1985, he intended to open (Glasnost) and restructure (Perestroika) Soviet society. Characteristic to his plans were the freedom of opinion and speech as well as less official control. In turn, the cohesive supremacy of communism elapsed because people were given more self-determination that was civically used. As a result, suppressed nationalism such as in Eastern Europe, the Baltics or Moldova

---

¹⁷ Former communist countries were in Africa (Angola, Benin, Congo, Ethiopia, Somalia, Eritrea, and Mozambique) , Asia (Afghanistan, Cambodia, Mongolia, and Yemen), the Soviet Union (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Estonia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan), the Balkans (Albania, Bosnia, Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia, and Slovenia), and the Soviet controlled Eastern bloc countries (Bulgaria, Czech Republic, East Germany, Hungary, Poland, Romania and Slovakia).

again appeared after these countries were occupied by 1940. In consequence of the breakaway of these mentioned states, former Soviet Republics also declared their independence, as they did not see any more reasons to stay within a weak politico-administrative union. Resulting pressures and warfare as in Nagorno Karabakh or Tajikistan contributed to the breakdown of a superpower (SU) until certain equilibrium has been re-established again and the newly independent Russian Federation has emerged. Besides, as an institutional fact one has to consider the Soviet constitution of 1977 that partially allowed the Republics to be self-directed. The innovative goals to restructure communism in the SU was a rational choice of Gorbachev and his supporters because they may have recognized that Moscow and its political system would breakdown if it is not renewed. One could assign these results to structuralism, because nationalism generated the breakdown after it emerged due to less public suppression. Ethnicity can be the keyword as it is a common nominator of nationalism and structuralism. Firstly, it is a significant feature of nationalism, and secondly it has to be seen as a structural force of structuralism as well.

Makarychev argues that thoughts, standards and rhetorical frames are imperative ideational arguments to clarify policy results in specific Russia's region and in the whole system of Russian federalism. The study of Russian decentralization, therefore, can be improved by engaging with and adopting the new notions and tools bringing attention to the influence of local identities as demonstrated in different kinds of dialogues. Thus, „post-structuralist conceptualizations of space, territoriality and regional subjectivity”¹⁸ is an additional frame to democratization. That is why regions with strong regional identities have to develop a sense of balance between accentuating their distinct differences, on the one hand, and following some collective values appealing to broader political background, on the other.

Nevertheless, can one explain the collapse of the SU by structuralist approach only because there is a certain structure? Without the policy of *détente*, the Soviet elite may not have experienced their high difference to the West and may not have seriously thought about their commitments to the Soviet State. The SU had used to be completely isolated but under the period of *détente*, even the communist elites were able to interact with western countries.

---

¹⁸ Makarychev Andrey (2012): Identity and representation in Russia's regions: Adopting a critical theory perspective, Journal of Eurasian Studies, Elsevier.

The high living standards and human right norms of western structures influenced the economic downturn of the SU in the eighties. Even Gorbachev became acquainted with the West and introduced glasnost into the public sphere. In the meantime, obligations of elites to the Soviet regime were loosened and the public gradually questioned the legitimacy of communist rule.

One can focus on the economic facet of the collapse of the SU. Paradoxically, the command economy with its centralism led to quick industrial “modernisation” after the Second World War. Nonetheless, by the middle of 90’s the same economic structure became unable to sustain itself, which led to reformist efforts. Thus, the main causes of the SU collapse are to be searched in command economy. The nature of this explanation could be a structuralist approach, because it explains the breakdown with the economic circumstances, focusing on interaction of several economical features.

The Soviet prototype of centrally planned economy had a crucial shortcoming because it was inflexible. Capitalism was promoted through media channels but the Soviet system was remaining backward and becomes contested. There was an obsession of the nomenklatura concerning the future communistic utopia. Moscow has built on the principle of dictatorship of the proletarians, thus, only a step towards the paradise of the future, but in constant confrontation with the capitalistic West. According to this dogma, leadership expected that the people of the SU do sacrifices: give up their basic freedoms in order to move toward the final goal, positioned in the distant future.

If one wants to demonstrate the structuralist approach, one can give as an example the basic contrast between dissidents and nomenklatura because of the shortage of capital and a ruined welfare state. All this happened due to a poor command economy, thus the SU collapsed from inside, because the party-political, financial, and social conditions that existed within the SU became unmanageable. The Soviet budget, the pillars of which held a gigantic military complex has lost the arms race. This trauma meant that global competitiveness with the West was lost by Moscow. Administrative and social circumstances that contributed to the demise of the SU were interlinked. The party-political and public circumstances were associated because when the Chernobyl nuclear catastrophe and Afghanistan war revealed mistakes in top strategies, the base of the system, thus the people became more and more disappointed.

Can the above presented general remark really represent a mono-directional explanation of the collapse of the SU?

After the turnaround of 1989, the presidency of Yeltsin was the first relevant political pattern in the Eastern European region. But the activity of Yeltsin's government is linked mostly to negative terms because certain circumstances simply ceased to exist and it was not necessarily the Yeltsin team as they were inducing controversial processes in Russia.

Indeed, certain circumstances just have had to cease becoming obsolete, but it is remarkably that very few of the newly introduced institutional systems survived the destructive manner of the turnaround period. Many administrative frameworks and functional structures were simply swept away or put aside without replacing them by other perspectives.

Now, back to the collapse moment as in the Russian case, disintegration and unification were going hand in hand in the 1990's.

The rhythm of political, economic and societal disintegration has increased enormously in comparison to the period before. But the central structure of the state machinery as communist party, army or KGB were almost untouched, yet they were not able to interfere in affairs, because "they" have positioned themselves in the watch and see situation.

The society has begun to fall apart in more and more particular political and economic segments. Nevertheless, this falling apart period has not generated new legal, political or economic entities, and there were also no new kind of contracts or another work-sharing process as before.

What has followed was isolation in which autarchic processes were strengthened enhancing animosity with the danger of total disintegration, but this time not only with the central government but also among each other, the big Communist project (the SU) was in real danger.

The heavy-handedness, the disorientation and subjection levels of the society were ending in an explosive phase, meanwhile the paternal central state slowly became history and local influence with its dangerous barons was growing up. Therefore, the former Soviet society shows an increased dependency level towards whatever authorities (oligarchs) were jump-started during the disintegration period of the former USSR.

However, structuralist view, studies the social and political relationships that are coining the economic developments while the rationalist approach would focus on how the target orientation and rational behaviour of politicians was distorted with the impolitic constraints leading to disorganisations in resource allocation, corruption

and vertical negotiating. It is different to the rationalist method, where analysis is caused from human behaviour; or the approaches applied by culturalist scientists, whom basic elements are norms and rules, structuralists instead, were identifying changes that are coming from underlying socio-economic and cultural settings.¹⁹ Consequently, because political, economic and social powers created situations that led to the self-dissolution of the SU, it is therefore that the approach undertaken by structuralist is acceptable here. This offers a view that comprises full expression to the disintegration of the communist power bloc. The approach best explaining the economic aspect could be the combination of structural and rational one.

Beissinger²⁰ combines structuralist with actor-centered viewpoints in his book, where he explains²¹ how the collapse of the Soviet state became viewed from the impossible to the unavoidable within only a few years. While several books refer to the inherent logic of the communist regime as the main reason for its collapse, Beissinger underlines the importance of nationalist actions that took place during the years 1987 to 1991.

Author argues that the crucial impact of these nationalistic actions and their cross-country effect coined contemporary history, in which institutions were reformed not as the outcome of a natural logic, but rather through the whole development itself.

Beissinger's examination relays on useful combination of comparative sociological and transnational examination by using rich quantitative and qualitative data. Author explains in the second and fifth chapter of his book how the transnational glasnost combined with nationalism developed and why certain movements of nationalism prospered while others failed. Beissinger describes the success of nationalist movements from a transnational viewpoint, but in the understanding of the authors of this paper, the failure of movements can rather be explained from a comparative perspective, as it will be demonstrated below.

Although the SU collapsed in August 1991, activities until December 1992 are built-in to avoid the problem of right censoring as well as to consider the impact of the collapse itself. Beissinger collects

---

¹⁹ Fish Steven (1999): p. 811.

²⁰ Former professor of political science at the University of Wisconsin-Madison and director of the Princeton Institute for International and Regional Studies (PIIRS).

²¹ Mark R. Beissinger, 2002: *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*.

data from 185 protests and 50 violent demonstrations from 1965 to 1986, which serves as significant information²² concerning the development of events.

The “noisy phase of nationalism”²³ is measured on a huge scale 2,177 violent events and 6,663 massive demonstrations from (January) 1987 to (December) 1992. Statistic was collected of contemporaneous media²⁴ and author follows the constructivist perspective of close relation between agency and structure by focusing on nationalism in order to elucidate the breakdown of the SU.

Beissinger searches to clarify why particular structural settings led to collective nationalist events, and how actions then coined national identity. This theoretical context is the basis for an empirical examination that relays on the study of nationalism in terms of political mobilization and activities of then.²⁵

Beissinger’s main trace regarding the role of nationalism for the collapse of the SU is the cross-country effect of nationalist groups and he thinks that without the crucial influence of one movement on another the fragmentation of the USSR would not have been imaginable. Institutions have been transformed not because of certain pre-requirements, but rather through the development of demonstration itself²⁶ in this stage of history with its various happenings.

Beissinger shows in his study that the development of glasnost tied to nationalism was an exceptional but unusual period of history, which coined other nationalist events in Europe. Author classifies four particular features of the former SU that influenced the growth of nationalist movements, specifically the socio-political (ideological) and organizational (institutional) crises, the close connection of state and government, the ethnic mischief and the Soviet outplay abroad. Thus, following features²⁷ were crucial for the rapid spreading of nationalisms: problems in the ethno federal organizational structure, individual

---

²² Mark R. Beissinger (2002): p.44.

²³ Ibidem (inclusively p.45).

²⁴ Mark R. Beissinger (2002): p. 473.

²⁵ Author formulates in this way: “An ‘eventful’ perspective places time and action centrally in its analysis and seeks to probe the relationship of action to subsequent outcomes, controlling for the influence of other factors. More than that, it implies that nationalism needs to be understood not only as a cause of action, but also as the product of action” Mark R. Beissinger (2002): p. 11.

²⁶ Mark R. Beissinger (2002): p. 36.

²⁷ Mark R. Beissinger (2002): pp. 450-451.

linguistic outlines, a high level of suburbanization, a large population size and –the key point– frequent interactions with other nationalist groupings.

The feature of problems inside the ethno federal organizational structure refers to the multi-ethnic facet of the SU. Beissinger points out²⁸ that if a minority group succeeded to preserve its political influence for example by native-language education, this would be a guarantee for nationalist achievement.

A comparable tool applies for the linguistic design because if a movement was able to stop linguistic absorption to the Russian, it improved its own identity as well as its organizational unity. The high urbanization degree feature²⁹ is important because of the social networks it generates, thus, it was more probable for nationalist leaders to win supporters in urban as rural areas. The breakdown of the SU was the result of several interrelated actions. Moreover, early rising nationalist movements had additional structural gains, whereas late rising movements could have used the fame of the early risers or with Beissinger's words, this was the "bandwagoning effect"³⁰ of nationalist movements. Consequently, the breakdown of the SU occurred suddenly, because several types of nationalisms surprised Moscow Kremlin. Accordingly, this is one of author's main ideas³¹ tied to the importance of studying the cause of the events and their effects. Therefore, he proposes the above-mentioned way, instead of concentrating too much on the study of judgements and concepts.

Beissinger analyses the glasnost connected to nationalism and identifies the prerequisites, which made the SU helpless to separationist events. Author directs his attention rather on how these actions and movements turned into a transnational stream of nationalism, inspiring and encouraging each other. The entire second chapter tries to give answers to the question: how did that happen?

Beissinger's reasoning shows that there were two crucial demonstrative acts in the summer of 1987 that influenced the outline of future protests, these were, the demonstration of the Crimean Tatars and the protest march at the Freedom Monument in Riga. Due to the divergences in Moscow over the problem of how to deal with these on-going objections, other actions, for example the Armenian movement on the Karabakh topic were motivated to switch to further demonstrations.

---

²⁸ Mark R. Beissinger (2002): p. 50.

²⁹ Mark R. Beissinger (2002): p. 451.

³⁰ Mark R. Beissinger (2002): p. 454.

³¹ Mark R. Beissinger (2002): pp. 455-459.

Author finds out that all activities at the beginning of nationalist mobilization can be defined within the “domino theory”³² as these have a knock on effect and are working together in a chain reaction.

Beissinger remarks that after the Nineteenth Party Conference, nationalist conflict had become diffused and usual, so that amplified interrelations among the nationalist groups were more inconsistent as before. In author’s understanding, “tide” is an unusual power and attraction and these issues worked across multifaceted frameworks, thus, within “the cycle as a whole”³³ nationalism was the main tidal dynamism in the former SU. Author justifies this process not only by the synthesis of state and regime, the ethno federal state system, the ethnic grievance and the transnational interaction, but also by the influence of action on consequent action and the institutional transformation.

This argument is based on statistical data and author shows clearly that the comparable structure of periods of substantial institutional transformations in several states of the former Eastern bloc. As protests were growing in number and frequency and as public opinion shifted towards objective attitude, such behaviours become usual.

Author works with large-n and small-n patterns in order to study the structural impacts of nationalist mobilization and by using nonlinear event-history and event-count outlines, he also addresses the problem of endogeneities. Moreover, the method of process tracing makes possible to discover causal relationships and according to Beissinger, it is rather difficult to catch the changes of the public opinion in the former SU by opinion polls, as there were no efficient barometers accessible when the USSR was falling apart. The emphasis on temporal event and dynamic investigation is successful here, as it permits to detect the background details of nationalist movements and actions.

Authors of this paper are stating that Beissinger’s study comprises now even more than he does clearly promises at the beginning of his book. According to his interpretations, transnational effects were the main power behind creating the core of mobilization, but it is also to note that Beissinger continuously observes the interplay between agency and structure. Author outlines that Gorbachev ignored demonstrations in a way that strengthened further protests, even if he wanted to prevent them.

---

³² Mark R. Beissinger (2002): p. 68.

³³ Mark R. Beissinger (2002): p. 79.

Thus, it was dangerous to react³⁴ to opposing nationalist actions at first with authoritarian strength.

Beissinger outlines a mobilizational phase among groups as they regularized and influenced each other episodically, tracked by “a broadening of challenge to encompass new groups and a growing causal role for the event”.³⁵ A transnational cyclical development becomes conceivable, when certain changing features, such as contiguity in time and place, geographic proximity, bandwagon effects, and related matters are suddenly coming together. It is the Soviet situation, because the ethno federal structure, the economic system, and the changes in radical directions were parallel productions that encouraged the shift to transnational mobilization.

The importance of transnational influences becomes once more evident by examining the core of the mobilizational setting. Whereas during the Breschnew era of the SU opposition was unusual and not evidently directed towards the state, this has changed due to glasnost, because the reduction of official just control increased the chances of public objection. All demonstrative movements had one thing in common, more exactly the transnational domination of Moscow, which led to the appearance of the mobilizational phase in cyclical events by having one main goal: to free oneself from Soviets.

Besieger’s analysis in chapter two can be summarised in this way: the rise of the mobilizational cycle and the rise of the nationalist tide were transnational developments that would not have been possible without institutional change and the impact of action on subsequent action. All these characteristics together and considering the circumstance that political institutions were not able to react in time to the events, Besieger’s observation can be accepted. Therefore, the institutional collapse of the Politburos can be treated as a transnational result of international mobilization.

Beissinger investigates the roles of coincidental and action regarding the success or the failure of nationalist groupings in the fifth chapter. Author distinguishes between three cases of nationalist success:

---

³⁴ In author’s formulation: “We will never know, whether Gorbachev’s assessment was correct, but the subsequent failure of the approach taken raises the question of whether a space for a nonviolent politics of internal boundary change would have altered the course of events.” Mark R. Beissinger (2002): p. 69.

³⁵ Mark R. Beissinger (2002): p. 74.

mobilizational success,³⁶ issue success³⁷ and political success.³⁸ As in the SU some nationalist movements were unsuccessful mobilizationally others succeeded related to their issue and politically. Therefore, Beissinger offers five potential outcomes of mobilization³⁹ in the SU, which are based to the three cases of nationalist success mentioned above: irrelevancy,⁴⁰ failures of action⁴¹ failures of mobilizational effect,⁴² mobilizational failure but issue success⁴³ and mobilizational success.⁴⁴ For the reason that Beissinger's focus is on mobilizational and not issue success, type four is left out. Although author remarks that he leaves type for others to analyse, he does not mentions a cause for this.⁴⁵

The problematic regarding success or failure is in the following: Did the nationalist groups have the capability to use the tidal powers created by others? Beissinger studies about 40 movements and notices that they can be categorised to three out of the five types of result, namely type two, three and five. There are those movements, which failed to create major separatist mobilizational action (type 2), and whose movements produced some important activity, but not enough to break through institutional restraints (type 3), and finally those whose movements caused substantial power and exceeded the institutional constrictions (type 5).

The big size of the population, high ethno federal status, and individual linguistic patterns of the latter type assured their success, whereas the contrary of these elements of the former types led to their failure.⁴⁶ Concerning the problem of success and failure of nationalist activities in the light of transnational and comparative research for a

---

³⁶ In the first case, a wide resonance of nationalist undertakings can be perceived within society.

³⁷ In the second case, movement targets are adopted as basis for state policy and political strategy.

³⁸ In the third, case a movement gains control over the entire state apparatus.

³⁹ Mark R. Beissinger (2002): p. 205.

⁴⁰ A specific frame is inappropriate and therefore unimagined.

⁴¹ A potentially relevant frame does not become the foundation for important efforts to mobilize.

⁴² Efforts to mobilize around a particular frame fail to become enough resonance to allow a grouping to overcome institutional restrictions.

⁴³ A challenging frame is tactically provided by the powerful even in the absence of powerful mobilization.

⁴⁴ A mobilizational frame gains enough resonance in order to allow a group to break through institutional restrictions, leading to state control or influencing its agenda.

⁴⁵ Mark R. Beissinger (2002): p. 205.

⁴⁶ Mark R. Beissinger (2002): p. 209.

second time, it is to point out that the viewer can interpret Beissinger's insights more generally as well. In relation to the success of the nationalist movements, author argues persuasively that even if the issues such as linguistic practices, population size or ethno federal positions were inconvenient, certain alliances could make nationalist actions effective.⁴⁷ Beissinger demonstrates for Tuvans, Bashkirs, Gagauz, Turkmen and Abkhaz that their undertakings were effective, because their leaders used the chance of planning.

Author differentiates between three episodes of separatism⁴⁸ that made the success of mobilization more possible. In such cases, where the above-mentioned inconvenient elements were at play, the groups relied on other factors, such as the results of prior tides of nationalism, the reforming guidelines of the regime, and their demographic advantages. Conclusively, in those situations mostly transnational features guaranteed mobilizational success, even if it had seemed completely impossible before.

Author accepts⁴⁹ in relation to the failure of groups that even if nationalism was possible at that juncture, structural difficulties could mainly obstruct success. Nevertheless, absolute failure was provoked by the combination of disadvantages and Beissinger shows this by referring to nationalist actions of Volga Tatar, Belorussian and Uzbek movements. Example: the Belorussian language was weakened by russification and the movement could not spread quickly because the lack of efficient urban networks. Aside from the fact that Russians had improved urbanization the Volga Tatars and the Uzbek movement had no potential of effective mobilization not only because of institutional constrictions, but also rather due to their secondary position in comparison to the Crimean Tatars. Evidently, a certain national configuration, especially applicable to Uzbekistan, Belorussia and Crimea made success unmanageable.⁵⁰

Conclusively, Beissinger's study shows that on the one hand, a transnational outlook is helpful to explain the intensity as well as the structure of nationalist groups in the former USSR. On the other hand, a comparative approach is necessary to make clear the failures of nationalist movements. Finally, author offers a unique theoretical construction by which structuralist and actor-centered viewpoints are intermixed.

---

⁴⁷ Mark R. Beissinger (2002): p. 229.

⁴⁸ Mark R. Beissinger (2002): p. 25.

⁴⁹ Mark R. Beissinger (2002): p. 217.

⁵⁰ Mark R. Beissinger (2002): p. 252.

Rationalist viewpoint

What is rationalism?

Rationalism is “an individualist or agency theory, which requires an explanation of, first, actor preferences and, second, collective outcomes as a result of aggregated individual actions based on these preferences”.⁵¹

The rational choice approach has been used mostly for clearing up such political developments as social movements, the formation of interest groups, difficulties in public action and voting behaviour. Nonetheless, actor-oriented, rational choice researchers put emphasis on deliberate collaboration between actors.⁵² Although a number of theoretical models can be reasonably applied to explain the realities behind the disintegration of the former Soviet state, the “Revolt of the Elites” theory seems to be thought provoking.

This explanation stresses the central role of the former Communist elites in causing the disintegration of the USSR. During the Soviet era, the bureaucratic national leaders of the republics had been given sufficient scope to manage their own republics. Now confronted with the prospect of the collapse of the political system, these elites recognised that the best way for them to maintain control was to redefine the organizational items of the state. The breakdown of the Soviet state allowed them to preserve their influence. This description can be partially used to show the disintegration at the top. While in case of some parts of the Baltic States and Eastern Europe the nationalistic moods were strong, the fragmented Soviet Union could well have persisted in a reduced form stabile, as its togetherness idea was still widespread among the Soviet citizens. Nonetheless, during 1991 the republican phase leaders speculated that their interests were maximal if the Soviet states were drifting apart, thus, the union became decomposed.

According to the rational choice theory, elites were goal-oriented, because their target was to not to save the Soviet state, but to retain their own influence. Thus, leaders calculated their chances with the result that

---

⁵¹ For this section, please see Schimmelfennig, Rittberger (2006): pp. 73-95.

⁵² As presented in the theory of games. This did originally in the field of economics debate Neumann and Morgenstern. Please see in John von Neumann (1928): pp. 295-300 and John von Neumann and Oskar Morgenstern (1953): *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton, NJ. Princeton University Press.

Online: https://archive.org/stream/theoryofgamesand030098mbp/theoryofgamesand030098mbp_djvu.txt, accessed on 02.02. 2014

it is worth to transform their semi-autonomous republics into sovereign states. Rationalists are thinking related to democracy that there is a need to create the best reasons for key persons within a political system.

Thus, a potential explanation of the collapse of the SU is the end of several armed conflicts among the borders of the Eastern Bloc. Uprisings and social emancipations did spread under the pressure of East and West. However, with the fall of the Iron Curtain, these tensions faded and the artificial formations of CIS countries and Yugoslavia were emerging. Therefore, one can observe that less conflicts generate less coherence. Since there are sufficient statistics and facts about the armed clashes in these regions, one can search for potential explanations in several directions based on rational choice approach, which examines the quantity of conflicts and its causes. Rational choice is based on the methodical improvement of a sample based on a set of suppositions, established by the researcher. In this case, rational choice approach just examines one side of the story of the collapse of the SU but can provide one puzzle piece to a complete picture.

Another relevant aspect is that glasnost (openness) and perestroika (economic and political re-structuring) were introduced as reforms in order to overcome the economic and political structural deficits of the SU. The economic backwardness of the Soviet state compared to the modernism of the West was obvious.

Moreover, other factors as the incapacity of the communist command system to adapt to the latest industrial developments and the inactivity of monolithic political system aggravated the situation. Therefore, it becomes impossible to save both the Soviet model and the state and applied reforms set in motion, elite struggles, nationalisms that generated the destruction of the bases of Soviet system. It was impossible to make adjustments in all directions in the final stages and this led to the breakdown of the SU.

This account is also a rationalist explanation, since Gorbachev acted goal-oriented (to reform Communism and save the union) and planned optimum output of his actions. Although he assumed that loses power monopoly, but also hoped to gain public support for reforms in order to save the communist state. Unfortunately, these reforms were not practicable and finally he miscalculated himself. Both explanations are belonging to the rationalist approach.

As mentioned above, one of the ways to look at the breakdown of the Soviet state is through an explanation related to the behaviour of its party-political leaders, or their insurgency. It is imaginable that the

downfall was in some sense driven by leaders who were searching to redefine the guidelines of the system in such a way, which would help them to keep their supremacy. Yeltsin climbs to power on the edge of Russian nationalism, and his regime was one of the main driving forces behind the disintegration of the old Soviet state under Gorbachev. However, Yeltsin retained the concentration of power in his hands as the new state was coming into force whereas Gorbachev has lost control forever.

A different direction would be to assume that global interference or association of Western states, which were seeking to dismantle Soviet Union as a superpower and threat, could have pressured the politburo in such manner from outside that this collapsed, because of the tensions.

Both explanations are belonging to the rationalist view as these were focusing on actors and agents of change: in the first case the elites and in the second case foreign countries. Participants of these developments are goal-oriented in both situations, as elites want to gain or keep power and to abolish monitoring of the Communist state. Moreover, they want to try to maximize their control over relevant resources in order to maintain maximum power in the new state at suitable costs and to be participants as global players with a minimum of risk (petty expenses).

However, according to the opinion of the authors of this paper the breakdown of the SU cannot be interpreted as a rational choice, because elites and agencies did not know precisely what they wanted and what was to be expected politically. Example: leaders did not figured out the fall of the communist system in the early stages of Solidarność, thus the possibility to form trade unions remained as organizational frame to penetrate upwards from below. In addition, for the same reason, the spontaneous opening of the border between Hungary and Austria in 1989 was no real signal for communist elites to perceive the end of the cold war as people stove a hole on the Iron Curtain.

Furthermore, elites were not in conjunction with each other, thus they probably did not make a cost-benefit calculation about financial survival of the regime.

The cost of detention and discrimination in most cases overshadowed the assumed benefits of raising awareness about the repressive character of socialism. In verification of this, the Hungarian Revolution of 1956 and the Prague Spring of 1968 can be experimentally examined with culturalist methods by searching for collective (social) and individual identities.

Now let us go back to the collapse case of the SU. This was triggered by Gorbachev's reforms because the Communist Party of the Soviet Union has had suddenly lost its government monopoly. Before this, resulting from Glasnost-Perestroika the Party lost its grip on the mass media, and so the corrupt sides of life in the big union became public that strongly weakened peoples' support toward the Communist system as the people became disappointed of it. People were breaking away with prevalent customs and standards that constitute individual and collective characteristics of a certain social unit and subsequently new rules and norms took their place that were coined of ethno-nationalist thoughts and ultimately induced strong desire for independence. However, these developments originated from institutional modifications as well.

In the same way, since this approach concerns the people's disillusionment as a main factor for the downfall of the SU, authors of this paper are supposing that the main assumption underlying this version is that individuals are reacting to a certain serious situation for the reason that they believe to have good prospects of change. The rationality in this is that since their necessities were not satisfied before, they answered realistically with protests by opting for something different in the hope that this would be more. Opting is certainly not the right word at this point, but it is required to demonstrate the similarity of this reasoning with the rationalist choice logic that explicates voting behaviour. Furthermore, because a new structure is in construction influenced by ethno-nationalism and strong independence struggles because of disappointment is a casual explanation. Fish notes by elucidating change⁵³ that - in the language of paradigm movement from one equilibrium to another - simply belongs to the rationalist approach.

Therefore, it can be stated that rationalist approach applies why-questions whereas the culturalist viewpoint works with research interrogations that are formulated with how. Furthermore, rational choice analysis also includes the analysis of limitations that are faced by actors, thus official guidelines, standards and other types of restrictions. It is also used to scrutinise voting behaviour in democratic regimes as party competition and coalition building.

As showed above, the rational choice approach has meta-theoretical characteristics and certainly, it is often applied in sociology, economics, history and political sciences. It demands an agency-focused

---

⁵³ Fish Steven (1999): p. 797

study based on particular suppositions concerning actors. The core suppositions are firstly, that human beings are goal-oriented, thus they know exactly what they want; secondly, actors take full advantage of their utility roles, thus they calculate expenses and profits of particular actions by trying to exhaust all possibilities for their benefits. Rational choice is a meta-analysis⁵⁴ including micro economical views that relies on a particular idea of an economic being (*homo economicus*), who thinks logically as it is self-centred by considering ways and means. It is essential to highlight that judiciousness or rational in the framework of rational choice method is not the same with the situation to be utilitarian or roughly, somewhat that is rational but rather as intentional in order to achieve certain objectives. Rational choice focuses on the methodical development of a pattern based on a set of options, demarcated by the scientist. These options do not necessarily have to be real, thus there is no need to be backed by experiential study. They may even be idealistic directions. The imperative is that the rational choice pattern made according to these options is suitable to elucidate and predict certain situations that are conditional probabilities.⁵⁵

Finally, it can be observed that the hypothesis-making segment of rational choice ultimately originates from empiric studies of natural sciences because there is an exogenously gathered knowledge.⁵⁶ The observing researcher can determine this experience by repeating an experiment several times and thereby comes into being the socio-ontological but also the epistemological constituent of rational choice. Tests, on the contrary, are frequently unmanageable or morally questionable in social disciplines. All the same, the leftovers of the natural sciences can be better understood in positivist investigation outlines, where academics are testing assumptions and variables but rationalist accounts cannot give details about peoples' willingness to die or destroy for spiritual, ethnic and traditional principles and representative things that cannot be included in cost-benefit designs.

---

⁵⁴Basic works relying on rational choice in political science are Anthony Downs' Economic Theory of Democracy of 1957 and Mancur Olson's The Logic of Collective Action of 1965.

⁵⁵This happens by what-if questions and analysis.

⁵⁶Alternatively, with other words regularities that have to be understood as laws.

Conflicting positions: balancing pros and cons

All methodical approaches presented above have their advantages and disadvantages.

Rational choice offers a vast and methodical examination. It permits to work with what-if questions in order to provide what-if analysis. The rational choice approach is mainly applied in political science to search for the features that cause human beings to act as a group instead of individually trying to fulfil their needs. Therefore, the formation of interest affiliations and political alliances can be studied. In addition, it can help to clarify cases when certain groups are doing things that seem to be publicly irrational but are impeccably coherent for the singular actor, who follows the accomplishment of his objectives. Yet, rational choice can only be advantageous⁵⁷ as soon as valuable hypotheses were previously offered. Prevalently, empirical study may be obligatory to be able to build significant hypotheses and occasionally, this will generate complications. Besides, multifaceted circumstances may not entirely be covered by a few hypotheses. Nevertheless, whereas comprising all hypothetically applicable features can then lead to an overly sophisticated study outline, decreasing the level of sophistication can lead to unproductive outcomes.

Paradigmatically preferences remain all the time the same. This is the way that they perceive reality, but Checkel⁵⁸ showed how constructivism could help to repair rationalism. Thus, according to Checkel social learning happens in new settings when external restrictions are low and in a less official condition.⁵⁹ How it functions in reality becomes obvious by two examples: high⁶⁰ and low⁶¹ politics. Checkel

---

⁵⁷ Moravcsik defines preferences as the aggregated economic interest, while Hoffmann's definition is the security and sovereignty precariousness. Preferences remain all the time the same. For comparison, please see Moravcsik (1998). pp. 14-49 and Hoffmann (1966): pp. 862-915.

⁵⁸ Institutions define preferences because of „social learning” in Checkel's formula the third outcome is: $\text{outcome} = \Sigma \text{ of preferences} \times \text{institutions}$ Please see in Checkel (2001b): pp. 562-563.

⁵⁹ Checkel thinks that such a new setting could be the EU and proves that outcomes are determined by actor's learning and by current institutions and while interacting in the previous institutions. The learning can change identities. Here is Checkel's model: $\text{outcome1} = \Sigma \text{ identities1} \times \text{institutions1} \Rightarrow (1) \Rightarrow \text{outcome2} = \Sigma \text{ identities2} \times \text{institutions2}$ but also $(2) \Rightarrow \text{outcome2} = \text{outcome1} \times \text{institutions2}$ Source: Ibidem

⁶⁰ The constitutionalization process of the EU community environment elucidates high politics: (1) creates the framework for arguing process; (2) community ethos is used as a resource of sustenance for the argument (3); actors are interested to foster their good

means that constructivism needs a more balanced epistemology because only explanatory and qualitative methods are insufficient. There is no clear answer if institutions are able to change the identity of actors. Probably, they only can modify their behaviour. Constructivism can be reduced to a collection of assumptions that are complementary to the results of rational theory.

Arising question: but has rationalism appropriately answered to the criticism of ontological blindness or the criticism of explaining transformation?

In contrast to rational choice, constructivism relays on the hint that there is no exogenous factuality and that the scientist does not perceive but is instead part of his environment, thus, it tries to elucidate. In that case, objective study is not possible. In contradistinction to rational choice, actor's behaviour becomes less transparent, as it is less reliant on inclinations (presumed that these are not stable ones) but rather is subject to interactive processes.

It is to point out that culturalist viewpoints are more common in history and anthropology than in political science. Cultural approaches are mostly essential for the study nationalist movements and indigenous policies. After the breakdown of communism, political science conquered Eastern European universities in the form of social constructivism. Although one cannot identify a unified constructivist line, one can recognise certain common hypotheses as in the scientific article of Wendt.⁶² He summarises⁶³ the key postulates of constructivism, explicitly that, actors, institutions and factuality as such have social origins. As mentioned before, rational choice relates to actors' preferences as coming from outside as usual in positivist tradition, whereas constructivists consider that preferences may change during negotiations or in the course of interactions. Nevertheless, the influence of norms, ideas, ideals and customs is thus more significant than preferences. Means and financial principles are losing their importance in illuminating actors' behaviour. Moreover, because other actors perceive a new actor as powerful even

---

images of credible and talented arguers. Rittberger and Schimmelfennig (2006): pp. 70-91.

⁶¹ Low politics for instance means here the creation of organic farming policy sector as a discursive process and it proves the ideational or spiritual nature of institutional transformation. Lynggaard (2007): pp. 290-313.

⁶² Moreover, Fearon and Wendt also compared the two meta-theories (constructivism and rationalism); please see in Fearon James and Wendt Alexander (2002): pp. 54-71.

⁶³ Please also see in: Alexander Wendt (1994): pp. 386-391.

authority can suddenly change. Constructivism is therefore not explaining changes in transnational affairs, because the measurement of concepts like perceptions or beliefs of actors are practically very difficult.

The structuralist approach shows that structures as such are not permanently recognizable, because these are often intricate social patterns as status. All the same, structures do have noticeable results and for that reason, these are relevant findings (particularly with regard to epistemology). Moreover, structuralist standpoints are fitting in the Realist school, which is contrary to the positivism of rational choice thinkers, because positivist academics are distinguishing between observable facts and theories. Positivists are considering observational facts as the source of thorough information. However, the study of observable implications and outcomes makes possible for structuralist researchers to detect unobservable issues as the above-mentioned patterns for example. Nowadays the power of structural realism has weakened due to its incapability to clarify the collapse of the SU. The resistance to reductivism stops structural realists from admitting the impact of changes inside the state.

Beissinger readjusted his study about nationalisms and its features related to the breakdown of Soviet Communism. In line with this, he follows again (2009) an activity-oriented and non-deterministic argumentation by stressing that not democratization, but nationalism was the central driving force behind different nationalist mobilizations.

Author tries to demonstrate this by applying empirical proofs in relation to the regularity or irregularity of separationist and autonomist requests in protests. He concludes in this paper that nationalism was able to diffuse the breakdown over multinational institutions of the Warsaw Pact and ethno federalism as well.⁶⁴

Constructivists argue that states are far from rational as they are developing their identities and interests on the inside. Their ideas, principles, and behaviours define the outcomes of the international system. The state's identity is constructed from their actions and interactions. Constructivists base on sociology and psychology as prototypes for their theories rather than on natural science and economics as the realists do. In principle, constructivists are claiming that international actors are constructing their own reality. Critics claim that constructivism is not a theory at all because it lacks any independent variables and no single aspect can guarantee whether interaction will

---

⁶⁴ For this section, please see in Beissinger (2009): pp. 330-345.

occur or not. Thus according to opponent's⁶⁵ constructivism is quite a disorder. Constructivists "see interests as socially constructed rather than pre-given, which means that regularities in the international system are the onsequence of collective... meanings".⁶⁶

Constructivism "demonstrates how European institutions can construct, through a process of interaction, the identities and interests of member states".⁶⁷

It is possible to invoke even other theories⁶⁸ in order to verify the case of the Soviet collapse or the downfall of "homo sovieticus"⁶⁹ in its communist setting, but this would overstep the limits of this paper. Durkheim names institutions "the gist of democracy", because these can ensure the constant flow of communication between state and society, but the development of modern institutions is tied to the process of democratization. This is a good introduction to the neo-institutionalist line even though there are light years between Durkheim and neo-institutionalist thinkers.

However, the neo-institutionalist view⁷⁰ is presently prevalent in political and contemporary historical analysis but it is a challenging task to apply the basic neo-institutionalist notions to East European cases as it studies the role of institutions⁷¹ in order to examine political developments and to create patterns of political interactions.

Nevertheless, informal institutes of Soviet-type structures generally obstruct post-Soviet restructuring struggles in Eastern Europe. While official right standards can be changed through governmental or legal decisions, informal constrictions imbedded in mentalities, formalities, customs, and precepts are intricate and need generations to change. However, institutional transformation takes place despite the problem of a very slow development.

Different academic lines of neo-institutionalism have diverse assumptions⁷² related to human comportment. Rational choice

---

⁶⁵ Christiansen, Jørgensen, Wiener (2001a): pp. 5- 10.

⁶⁶ Rosamond (2007): p. 130.

⁶⁷ Checkel (2001a): p. 52.

⁶⁸ "Three Theories Of Political Science, Pluralism, Elite Theory And Marxist Theory." (2011): please see conclusion of the essay.

⁶⁹ Alexander Alexandrowitsch Sinowjew (1978): please see in conclusions.

⁷⁰ Steve Solnick (1996): pp. 212 - 231.

⁷¹ The three new institutionalisms: rationalism, constructivism Rational Choice, Historical, Sociological, Calculus approach, Cultural approach. Please see in Taylor Hall (1996): p. 942; Rosamond (2007): p. 123

⁷² This can be rational choice based, culturalist or even sociological.

institutionalists focus on the examination of certain facets of social relations, particularly the relationship between leaders and agents, the consequences of transaction expenses, and the importance of proprietary rights. Different positions of institutionalism understand institutional change in different ways. Whereas in historical institutionalism and rational choice transformation happens quite slowly and comes from exterior sources, discursive institutionalism perceives change rather as a very dynamical element. It is based on regime theory, or institutionalism assuming that states develop rules, norms, laws, and institutions concerning diverse subject areas in order to improve and guard interaction.

Conclusions

Beissinger showed that comparative patterns might explain nationalist failure, while the use of transnational tools might help nationalists to succeed. Beissinger's examination has a rather broad-spectrum perception of nationalism and emphasises on the manifestation and structure of events; possibly, it would have been supportive to study different forms of patriotisms with diverse purposes. However, Beissinger's design would not function by applying various typologies, because its focal point rather lies in the elaboration of the impact of the transnational stream of nationalism. Beissinger succeeds to step out from theory into empirical directions by referring to events. It demonstrates in a general sense that transnational influences still have relevance when it comes to matters of nationalism. Consequently, nationalism and national independence in terms of comparative and transnational examination have to be considered essential themes, in society as well as in history. In addition, the interaction between agency and structure or between transnational and national issues can be extended in fact to contemporary mobilization processes as the Arab spring and the Ukrainian events of 2014.

It is to observe that finding explanations for the collapse of the SU is a challenging methodical experiment. In fact, the complexity of the process (the collapse of the SU) can only be grasped if using all possible approaches in order to prove or disprove assumptions. Generalizations can be used to tie to particular theoretical directions, but these ways do not cover the exceptions.

Authors of this paper are convinced about the circumstance that it is relevant to could position ourselves in the open minded thinker`s

situation. In that case one can consider the “empirical” results of several applicable theoretical tracks in order to gather germs of truth to one’s current research section or contemporary topics by filtering and comparing data in such complex cases as the collapse of the SU or the implementation of the democratisation process in the eastern part of Europe.

Authors examined what is exactly different in explanations provided by political constructivism comparing with rationalist, culturalist and structuralist approaches by specifying certain parallels and counterparts of these competing viewpoints.

References

Special works

Andrew Moravcsik (1998): *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Alexander Alexandrowitsch Sinowjew (1978): *Homo sovieticus*, (from the Russian version written by G. von Halle)

Alexander Wendt (1992): 'Anarchy is What States Make of It', *International Organization*, 46, 2, Spring.

Alexander Wendt (1994): *Collective Identity Formation and the International State*. In: *The American Political Science Review* 88.

Alexander Wendt (2003): *Social Construction of International Society*; Cambridge Studies in International Relations .

Jeffrey Checkel (2001a): 'Social Construction and European Integration', in Christiansen, Thomas, Jørgensen, Knud Erik and Wiener, Antje (eds.), *The Social Construction Of Europe*, London, Sage.

Jeffrey Checkel (2001b): 'Why Comply? Social Learning and European Identity Change', *International Organization*, vol. 55, no. 3.

Kennet Lynggaard (2007): 'The institutional construction of a policy field: a discursive institutional perspective on change within the common agricultural policy', *Journal of European Public Policy*, vol. 14, no. 2.

Frank Schimmelfennig and Berthold Rittberger (2006): 'Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses' in J. Richardson

(ed.), *European Union: Power and Policy-making* (3rd edition), London: Routledge.

Fish Steven M. (1999): *Postcommunist Subversion Social Science and Democratization in East Europe and Eurasia*, *Slavic Review*, Vol. 58, No. 4.

Graham Smith (1990): *Nationalities Policy from Lenin to Gorbachev*. In: Graham Smith (ed.), *The Nationalities Question in the Soviet Union*. London and New York: Longman.

Mark Pollack (2007): 'Rational Choice and EU Politics' in K.Joegensen, M.Pollack & B.Rosamond (eds.), *Handbook of European Union Politics*, London: Sage Publications.

Mark R. Beissinger (2002): *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mark R. Beissinger (2009): *Nationalism and the Collapse of Soviet Communism*. In: *Contemporary European History*.

Peter A. Hall and Rosemary C.R. Taylor (1996): 'Political Science and the Three New Institutionalisms', *Political Studies*, vol. 44, no. 5.

Schimmelfennig Frank, Rittberger, Berthold, (2006): 'Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses' in J. Richardson (ed.), *European Union: Power and Policy-making* (3rd edition), London: Routledge.

Stanley Hoffmann (1966): 'Obstinate or Obsolete? The Fate of Nation-State and the Case of Western Europe', *Daedalus*, vol. 95, no. 3.

Steve Solnick (1996): *The Breakdown of Hierarchies in the Soviet Union and China: A Neoinstitutional Perspective*. In: *World Politics*, 48.

Generally used literature

Anthony Downs (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper and Brothers.

Benedict Anderson (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, Verso.

Fischer Sabine 2003: *Russlands Westpolitik in der Krise. Eine konstruktivistische Untersuchung*, Frankfurt/ New York: Campus.

James Fearon and Alexander Wendt (2002): *Rationalism vs. Constructivism: A Sceptical View*, in: Carlsnaes, Walter/ Risse, Thomas/ Simmons, Beth A. (eds.); *Handbook of International Relations*, Sage.

John von Neumann (1928): "Zur Theorie der Gesellschaftsspiele", *Mathematische Annalen* 100 (1).

Olson Mancur (1971) [1965]. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups* (Revised edition ed.). Harvard University Press.

Putnam RD, Leonardi R, Nanetti R. *Making Democracy Work* (1993): Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

Internet

<http://www.essaymart.com/essay/45a804fa6e00e.html>, accessed on 07.01.2014 ("Three Theories Of Political Science, Pluralism, Elite Theory And Marxist Theory." Essay MART. 15 January 2011)

<http://www.bbc.co.uk/programmes/p014g7z7>, accessed on 08.01.2014

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366512000103>, accessed on 12.01.2014 (Makarychev Andrey (2012): Identity and representation in Russia's regions: Adopting a critical theory perspective, *Journal of Eurasian Studies*, Elsevier)

https://archive.org/stream/theoryofgamesand030098mbp/theoryofgamesand030098mbp_djvu.txt, accessed on 02.02. 2014 (John von Neumann and Oskar Morgenstern (1953): *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton, NJ. Princeton University Press.

<https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/>, accessed on 01.02.2014.

http://www.ceausescu.org/ceausescu_texts/revolution/revolt_daybyday.htm, accessed on 22.01.2014.

http://www.japanfocus.org/-Peter_J_-Katzenstein, accessed on 01.02.2014, *Japan in the American Imperium: Rethinking Security*

PASĂREA ALKONOST – SIMBOL ȘI MIT LA RUȘII LIPOVENI

Ala Movileanu*

ALKONOST BIRD – SYBMOL AND MYTH AT LIPPOVAN RUSSIANS

Rezumat. *Articolul este o scurtă descriere al unui mit popular din mitologia slavă, Alkonost – pasărea raiului. Alkonost se întâlnește frecvent în legendele medievale bizantine și ruse, ca fiind pasărea raiului; jumătate femeie, jumătate pasăre, aducătoare de noroc. Legenda păsării Alkonost a fost adusă, de peste mări și țări, de către negustori și repede a prins rădăcini pe pământul vechii Rusii. Simbolul păsării Alkonost este des întâlnit în letopisețele ruse, iar reprezentările ilustrate ale acestei făpturi pe cărțile-manuscris, pe bijuteriile Rusiei Kievene, în sculptura bisericilor din piatră albă din Kiev, Vladimir și Suzdal.*

Această pasăre de poveste a devenit cunoscută în literatura rusă veche a secolului XIV, iar în secolele XVI-XVII este prezentă în dicționarele alfabetice. Foarte răspândite sunt și desenele executate pe suport de hârtie de calitate inferioară („lubocinîe cartinî”). În România tablouri cu reprezentarea păsării Alkonost erau rar întâlnite în casele rușilor lipoveni din Dobrogea, dar un exemplar de o execuție artistică impecabilă se poate admira de către publicul vizitator în unitatea muzeală Jurilovca, aflată în Muzeul Național al Satului din București.

Cuvinte cheie: *Alkonost, pasărea raiului, mit, simbolistică, starover, muzeul satului.*

Abstract. *The article is a brief description of a popular myth from the Slavic mythology, Alkonost - heaven's bird. Alkonost is frequently found in medieval Byzantine and Russian legends as the bird of heaven; half woman, half bird, bearer of luck. The legend of Alkonost bird was brought from across the seas by merchants and quickly took root in the land of ancient Russia. The Alkonost bird symbol is common in Russian*

---

* Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, ala_mov@yahoo.com

chronicles and depictions of this creature is found in the manuscript-books, on the jewelry of Kievan Russia, in the sculptures of white stone churches of Kiev, Vladimir and Suzdal.

This fairy tale bird became known in ancient Russian literature of the fourteenth century, and in the sixteenth and seventeenth centuries it is found in alphabetical dictionaries. Very common are also the drawings made on paper of lower quality ("lubocinîe cartinî"). In Romania paintings representing the Alkonost bird were rarely found in Lippovan Russian homes in Dobrogea, and a copy of an impeccable artistic execution can be admired by the visitors of the Jurilovca museum unit, located in the National Village Museum in Bucharest.

Keywords: *Alkonost, heaven's bird, myth, symbolism, Starover, Village Museum.*

În timp ce reorganizăm interiorul gospodăriei Jurilovca, după incendiul din Muzeul Satului¹, ținând cont de rânduiala casei la comunitatea rușilor staroveri și de criteriile elaborate de Gheorghe Focșa, am constatat că unul dintre cele 12 tablouri ce înfrumusețau pereții, ilustrând ocupația principală a lipovenilor pe meleagurile dobrogene, pescuitul, avea pictură pe ambele părți. Am analizat în grabă ciudata reprezentare și cum timpul mă zorea, inaugurarea oficială bătând la ușă, ne-am mulțumit să îi fixăm pe latura îngustă un alt inel de susținere și am etalat, pentru încântarea ochiului, „un mister” ce urma să fie descifrat ulterior.

Fiind mereu în miezul unor activități ce nu suportau amânare, subiectul care ne-a suscitat interesul, stătea cuminte într-un colț de creier, ca un grăunte ce nu a fost primit încă în seva pământului, pentru a încolți și a da roade. Iată că după ani de zile (nu vom spune numărul lor) a sosit timpul să coborâm de pe perete, pentru studiu, pictura scorjită de vreme, cu un colț rupt și culori ce pălesc pe unele porțiuni, cu rama care a suportat și ea stricăciuni.

În mijlocul spațiului pictural cu chenar roșu, delimitat cu negru și auriu, pe fond albastru, este redată în toată splendoarea o făptură de basm; are chip frumos de femeie, iar de la brâu în jos este pasăre, iar mâinile, pe care le are ocupate; în stânga ține un sul desfășurat, iar în cealaltă un

---

¹ Incendiul din 20 februarie, 2002.

buchet de flori, acestea sunt dublate de aripi ample. Este un simbol sau fantezie? Alegorie sau metaforă, mijloace de expresie umane?

În partea superioară cu litere roșii, scrise caligrafic, citim clar: “Птица Алконостъ” – pasărea Alkonost². E pasăre, dar de ce are cap de femeie? De ce este încoronată și, mai ales, de ce este pictată cu aureolă, așa cum sunt sfinții? Ce blasfemie! Coadă, redată cu pene multicolore, e de păun, ca în poveștile ruse cu Pasărea Jar din grădina fermecată.

„Pasărea înger”, este o răsturnare de semne și cu siguranță trebuie să aibă rădăcini în miturile antice, ca o pecete existențială a unei gândiri simbolice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât fiecare persoană umană, se zice că, are un înger păzitor.

Înarmați cu răbdare am purces pe drumul sinuos, dar plin de satisfacții al cunoașterii și am avut bucuria să descoperim un univers mitologic frumos dar controversat. Pictura „ascunsă” s-a dovedit a fi o emblemă a unui simbol preluat și îmbogățit cu noi sensuri, un element definitoriu pentru înțelegerea spiritului credinciosului, care nu a renunțat la principiile religioase deprinse în familie pentru a îmbrățișa reforma patriarhului Nikon, intrând în conflict cu autoritățile laice și religioase ale timpului, dar care a păstrat și un element de reprezentare mitică existent înainte de creștinare.

Vom relata câteva exemple de semne, de alegorii, metafore și simboluri, în care miturile pot fi confundate fără o discriminare atentă a sensului și caracteristicilor fiecăruia, exemple atât din domeniul literelor dar și din cel al artelor plastice, pentru a exemplifica apoi și cu câteva mituri cosmogonice din zona mediteraneană, în special iudeo-creștină.

Alkonoost (*Alkonst*, *Alkonos* etc.) se întâlnește frecvent în legendele medievale bizantine și ruse³, ca fiind pasărea raiului; jumătate femeie, jumătate pasăre, aducătoare de noroc. În scrierile apocrife și în creația orală, întruchipează melancolia și tristețea. Imaginea păsării Alkonost își are originea în mitologia greacă, ca fiind o fată pe nume Alkione, metamorfozată de zei. Această pasăre de poveste a devenit cunoscută în literatura rusă veche a secolului XIV, iar în secolele XVI-XVII le întâlnim în dicționarele alfabetice. Foarte răspândite sunt și desenele executate pe suport de hârtie de calitate inferioară („lubocinfe cartini”). Denumirea și reprezentarea acesteia, în arta rusă, a pătruns pentru prima dată în operele traduse, cu certitudine, fiind rezultatul unei neînțelegeri; la traducerea și transcrierea textului „Shestodneva”

---

² Vasile cel Mare, 1986, 164.

³ Ionaitus, 2002, 127.

(„Hexaameronul”)⁴ aparținând lui Ioan Exarhul⁵, unde se vorbește despre *zamorodok – alkione*⁶ „care este pasăre marină”, cuvântul *alkion* devenit *alkonost*⁷.

„Alkonost îi încântă cu glasul său dulce pe sfinți, prezicându-le viață veșnică. Alkonost depune ouăle pe malul mării și transportându-le în largul mării o făceau să fie liniștită pentru 7 zile. Cântecul păsării Alkonost este atât de încântător încât cel care îl ascultă uită de toate câte există pe lume”, sau, o altă variantă asemănătoare: „Înfățișarea este a unei femei, corpul însă este de pasăre, iar glasul foarte dulce, ca însăși iubirea. Asculți cu satisfacție cântarea ei și uiți totul pe lume, dar de la ea nu vine răul nimănui, spre deosebire de surata sa, pasărea Sirin. Alkonost depune ouăle la mal, dar nu le clocește, ci le scufundă în adâncul mării. În această perioadă de șapte zile va fi vreme frumoasă, fără vânt, asta până ies puii din ouă”⁸.

Alkonost este redată în picturile ruse jumătate femeie, jumătate pasăre, cu pene multicolore pe aripile ample, cu mâini și cap de om. Capul este de fată, încununat cu coroană și nimb, în interiorul căruia deseori este înghesuită o scurtă inscripție. În mâini ține florile raiului sau un sul desfășurat cu un text inscripționat. În câteva picturi aceste texte pomenesc de râul Eufrat ca fiind locul existenței sale.

Deseori imaginea pictată este însoțită de o scriere în partea inferioară a picturii cu următorul text: „Alkonost se află aproape de rai, deseori se află și pe râul Eufrat. Când glasul i se transformă în cântec, atunci pe ea însăși se uită. Iar cine se va afla pe aproape, acela va uita totul pe lume; atunci conștiința îl părăsește, iar sufletul îi iese din corp”. Se poate compara cu această pasăre în măreție și interpretarea măiestoasă a cântecului, doar o altă pasăre cu numele Sirin.

Legenda păsării Alkonost se aseamănă cu legenda despre pasărea Sirin și chiar deseori o imită. Izvoarele acestor reprezentări trebuie să le căutăm în mitul despre Sirin, susțin unii cercetători ruși. Mitul slav al păsării Alkonost este asemănător cu cel al Greciei Antice, iar originea trebuie căutată în mitul sirenelor. Pe pământ rus va căpăta noi forme și

---

⁴ Barankova, 1972, 130-143.

⁵ Hexaameronul, cea mai glorioasă operă a Exarhului, este o traducere după Hexaameronul lui Vasile cel Mare, dar nu-l urmează pe acesta în totalitate, ci se mai inspiră și din Grigore de Nazians, Grigore de Nysa, Ioan Hrisostomul, face și referiri la Aristotel.

⁶ Gr. ἄλκυόν.

⁷ Sl. Алконостъ.

⁸ *Mitologie slavă*, 1995, 32.

înțelesuri. Acest exemplu este grăitor și constituie o pagină din enciclopedia păgână a miturilor slave⁹.

Simbolul păsării Alkonost este des întâlnit în letopisețele ruse, iar reprezentările ilustrate ale acestei făpturi pe cărțile-manuscris, pe bijuteriile Rusiei Kievene, în sculptura bisericilor din piatră albă din Kiev, Vladimir și Suzdal. Sirin și Alkonost sunt păsări ale poveștilor și legendelor de pe pământul vechii Rusii, dar cum au pătruns ele în spațiul de cultură rusă? Se pare că aceste făpturi de poveste au avut un dificil și lung drum, înainte de a ajunge în această parte de lume. Pe Marea Neagră și Marea Caspică, pe râul Dnipro și râul Slav (adică Volga), navigau corăbii negustorești cu marfă din India și Persia. Pe apă, sau trase la edec, corăbiile duceau cu sine picturile în toate regiunile Rusiei. Negustorii nu erau pe atunci doar simpli comercianți, care dețineau mărfurile din vest în mâinile lor, erau și buni povestitori, purtători de legende și mituri auzite în țările îndepărtate, pe care le împărtășeau cu dărnicie oamenilor ruși.

Cea mai veche redare a păsării Alkonost s-a găsit printre miniaturile unui lucrări scrise de o importanță deosebită pentru cultura rusă, este vorba de o Evanghelie din anii 1120-1128. Se știe că această Evanghelie a fost elaborată la comanda mănăstirii Sfântului Iurie din vechiul Novgorod. În scrierile secolelor XVI-XVII, Alkonost este redată ca fiind o pasăre măiastră, locuitoare în Iriia – raiul slav.

Pasărea este elementul cel mai răspândit simbol al sufletului și spiritului în lumea antică, păstrându-se și în simbolistica creștină. Ca moștenire a zestrei spirituale, pomul vieții indian este populat de păsări, ce simbolizau sufletele oamenilor. Upanișadele povestesc despre păsările Jivatma și Atma, prima hrănindu-se cu roadele pomului vieții, simbolizează viața spirituală fructuoasă, cealaltă doar se uită la roade, aceasta semnificând duhul absolut în curățenie și înțelepciune¹⁰.

Aceste idei, care tind să exprime adevăruri despre realitate și existență în mentalitățile lumii sau în concepția unor filosofi antici și moderni, nu rămân pure „abstracțiuni”, ci sunt înveșmântate în materie sensibilă, circumscriindu-se astfel funcției literare și plastice. Modalitatea gândirii artistico-literare se situează în opoziție cu logica, căci vizează o cuprindere în profunzime a realității și recurge la domenii consubstanțiale, ca visul, imaginația, mitul.

Zborul păsărilor trebuie pus în legătură cu non-greutatea, cu aerul ca element primordial activ. Dacă apa și pământul sunt materializante,

---

⁹ Dvorcenko, 2007, 87-89.

¹⁰ Deussen, 1994, 192.

aerul este un simbol al spiritualizării. Simbol primar al lumii, prin asocierea cu aerul, semnul pasăre își adaugă multiple funcții spirituale prin actul transcenderii pe care îl implică. În creația populară, semnul pasăre este evident legat de elementele primordiale; lebăda, pasărea Phoenix, pasărea măiastră, vulturul, devin expresive prin convertirea în infinitul subiectivității creatoare, care regândește lumea în funcție de propria existență.

Omul deține un loc cu totul aparte în structura universului pe care îl locuiește și îl gândește, nu este cu totul supus naturii, adică instinctelor, dar nici nu a intrat definitiv în lumea sacrului. Semnul pasăre devine spațiul simbolic în care se întâlnesc aspirația umană și îngăduința absolutului, topos subordonat înțelegerii creației din perspectivă umană ca transcendere.

Prin analogie vorbind, multe popoare au reprezentat în chipul păsărilor ființele cu conștiință superioară, ființe intermediare între om și Dumnezeu. La triburile americane, vulturul - pasărea tunet - este cel care îl apără și inspiră pe preot. Încă un exemplu este elocvent la tribul indian Garuda din Vișnavit, unde pasărea simbolizează măreția și atotputernicia lui Dumnezeu. În acest sens îngerii au devenit o continuare a cultului păsării.

În Africa, păsările întruchipează puterea vieții și deseori este reprezentată în luptă cu șarpele, ce simbolizează puterea morții și a distrugerii. Același motiv se întâlnește în China Antică, unde e cunoscută lupta berzei cu șarpele.

În cultura rusă, pasărea capătă semnificații deosebite, prin redarea motivului păsării Alkonost ce impune o nouă direcție în poezia, proza și arta rusă, centrată pe refuzul mimetismului și al exclusivității rațiunii în descifrarea sensurilor simbolice.

În Muzeul Național de Istorie de la Moscova există în colecție o operă de artă ce reprezintă pasărea raiului Alkonost, datând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind executată de un autor necunoscut (cerneală, tempera, hârtie cu filigran 58,5x47,4 cm).

Tablouri, cu acest motiv, executate pentru a fi expuse pe perete s-au efectuat în centrele staroverilor din Guslița (localitate din suburbia Moscovei) unde se întâlnește un *Calendar de perete*, având reprezentat, pe fiecare filă, în afară de dată, zi etc., cerul cu stele, dar și păsările Sirin și Alkonost. Păsările Sirin și Alkonost erau reprezentate și în centrele staroverilor din Regiunea Primorie. Piese de mobilier: lăzi de zestre,

dulapuri, rafturi sculptate și ornamentate, din colecțiile de artă și de etnografie¹¹, au, de asemenea, simbolul păsării Alkonost.

Pasărea raiului se întâlnește des în arta plastică expusă pe pereți, unde Alkonost este asemănătoare păsării Sirin, dar după cum remarcă cercetătoarea rusă O.B. Belova, are o singură caracteristică esențială; întotdeauna se picta cu mâini. Ce cele mai multe ori pasărea-femeie ține în mână un filacter¹² ce relatează răsplata raiului pentru viața cumpătată dusă pe pământ. Alkonost subjugă pe oameni cu glasul său duios, la fel ca pasărea Sirin, și în așa măsură, încât uită de toate. De această pasăre se leagă credința, consemnată în literatura scrisă, că în perioada când clocește ouăle, stând pe ape, marea devine liniștită timp de 7 zile, îmblânzind furtunile.

Panteonul rus al ființelor mitologice ce desemnează păsări este vast. Alte păsări mitologice prezente în scrierile slavilor sunt: Sirin, deja menționată, Gamoion, Finist, Feonix, Pasărea-Fiius, Gabucina, Kuva, Pasărea-Jar (Pasărea de Foc).

În universul literar al poetului Klyuev Nicolai, se întâlnește des simbol păsării cu diverse denumiri. Demn de remarcat că acest poet, care nu este atât de cunoscut cititorului român, s-a născut într-o familie de staroveri, iar poezia sa a fost puternic influențată de tradiția religioasă. Opera poetică a lui Klyuev Nicolai este o pledoarie despre reflectarea gândirii mitologice a poporului rus și cu preponderență a componentelor culturale a credinței staroverilor¹³.

Un poet rus, foarte bine cunoscut, Blok a scris despre pasărea Gomoion, fiind intrigat și inspirat de darul de a prooroci al acestei păsări. Denumirea păsării Gomoion, provine de la cuvântul *gam* – „zgomot”, de aici avem și cuvântul șaman echivalent cu vrăjitor.

Revenind la tabloul din casa Jurilovca, trebuie să concluzionăm că acesta provine din zona centrală a Rusiei și a fost adus cu ei de către rușii-lipoveni stabiliți pe meleagurile noastre. Inscripțiile de pe filacterul tabloului sunt asemănătoare cu celorlalte întâlnite în colecțiile de artă din Federația Rusă, dar totuși mesajul este un pic diferit: „Sfântul finic înflorește la fel ca cedrul...”¹⁴. Fincul sau curmalul este un palmier,

---

¹¹ Muzeul Rus din Sankt Petersburg.

¹² Bucată de pergament cu versete din Biblie, purtată ca talisman de vechii evrei.

¹³ Klyuev Nicolai (n.1884) provine dintr-o familie de staroveri din Nordul Rusiei.

¹⁴ Fincul sau curmalul (*Phoenix dactylifera*) este o plantă cu semnificații simbolice: pentru egipteni simboliza fertilitatea, pentru greci triumful, norocul și prosperitatea, pentru latini – onoarea și victoria, iar în tradiția creștină frunzele finicului erau un simbol al păcii, amintind de intrarea lui Iisus Hristos în Ierusalim.

fructele lui fiind considerate un aliment sacru pentru anumite popoare. Cedrul este, de asemenea un arbore sfânt, Biblia un exemplu grăitor în acest sens.

Așadar lumea pământească, fiind intermediară între cea angelică și cea demonică, va fi solicitată de o dublă tendință, una superioară și una inferioară, simbolizându-le în proporții diferite. În consecință, orice atribut sau calitate se regăsește în aspecte negative sau pozitive în orice făptură, care devine astfel un simbol ambivalent al caracterului său. Desigur, sunt făpturi al căror simbol este mai degrabă superior și altele mai degrabă inferior, după gradul de reflectare al lumii angelice sau demonice, dar nu în mod exclusiv. Astfel, păsările simbolizează mai ales lumile angelice, fiind dominate de tendința ascendentă a zborului, în timp ce reptilele sau animalele feroce simbolizează mai ales lumile inferioare.

Înainte de a încheia această scurtă expunere despre pasărea Alkonost – simbol și mit, să subliniem încă odată că, cele relatate, se referă la realitatea tradițională, la sacralitatea ei, ce trebuie redescoperită. Există desigur, în timpurile moderne, multe teorii despre simboluri și mituri, despre originea lor filozofică, psihologică, sociologică ș.a., dar, cu toate acestea, cele mai multe construcții sau obiecte consacrate, care ar putea să fie sprijin în abordarea temei, au dispărut, ori s-au transformat până la nerecunoaștere, rămânând ca vestigii unele „altare”, care au în anumite locuri tendința să devină simple obiecte de muzeu, părăsite de duhul lor, invadate de turiști, ce nici măcar nu mai știu că pășesc pe un „loc sfânt”, pentru că nu le mai cunosc simbolurile.

Bibliografie

Barankova Galina, „Hexameronul Exarhului Ioan Bulgarul”, în *Russkaia reci*, 1972, nr. 5.

Belova Olga Valadislavovna, „Minunata pasăre alkonost”, în *Russkaia reci*, 1993, nr.1

Belova Olga Valadislavovna, *Bestiarul slav. Dicționar de nume și simboluri*, Moscova, 2000.

Belova O., Kvividze N., *Alkonost, Enciclopedie Pravoslavnică*, vol. II, Editura Centrului științific bisericesc, Moscova, 2000.

Danilov Ilie, *Dicționar de mitologie slavă*, Editura Polirom, Iași, 2007.

Deussen Paul, *Filozofia Upanișadelor*, Traducere Corneliu Sterian, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1994.

Dvorcenko Andrei., „Societatea slavă: alternative și mituri”, în Revista de istorie rusă *Rodina*, 2007, nr. 6.

Ionaitus Olga Borisovna, „Tradiții bizantine în procesul de formare filozofică a culturii Rusiei Kievene”, în *Shkola mîsli*, 2002, nr. 1.

Mitologie slavă. Dicționar enciclopedic, Coordonatori: Petruhina V., Agapkina T., Vinogradova L., Tolstoi L., Editura Ellis Lak, Moscova, 1995.

Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, Partea I, traducere, introducere, note și indicii de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1986.

Fig. 1 Tablou – Pasărea Alkonost din casa Jurilovca (față),
Muzeul Satului.

Fig. 2 Același tablou pictat pe verso.

**Rădulescu-Motru, Constantin. „Cultura română și politicianismul”.
In: *Scrieri politice*. București: Nemira, 1998.**

At the beginning of the 20th century, in 1904, a innovative and intriguing book, entitled "Cultura Română și Politicianismul" (The Romanian Culture and Politicianism) appears, as a result of a complex academic research, written in a critique manner by one of the most prolific Romanian academics of that time, Constantin Rădulescu-Motru. The book promises to reanalyze, in a critical perspective some parts of the Romanian society, slowly developing at the beginning of the century, with a strong emphasis on the cultural and political aspects, and also on the solutions at those phenomena that affected the society of that time.

Better known among his academic fellows than by today's social science students, the name of Constantin Rădulescu-Motru hides a very interesting story.¹ The author, after ending his studies returns home in Easten Europe, as he will make along the book a parallel between east and west, he finds that East caught up in a developing process, with lots of mainstream and underground/backstage personalities ready to serve and protect the country, whom he brightly surprises in this book with all their ideas, plans and misery.

The book is three times revised, from 1904 until 1910, and unfortunately, giving its more then a century existence, still vibrates at the problems of the post '90s Romanian society, which has been characterized by cyclical evolutionary processes based on the spiritual traits of its people. The book is structured in: a note on the edition, an introduction study, the author's bibliography, a preamble, an introduction and seven chapters, build up like a short essays montage in which he describes,

---

¹ He was born in Butoiesti, Mehedinti, on 2nd February 1868, and around his paternity have flew interesting rumors of a blood relation with a very important religious personality of that time, Eufrosin Poteca. The child of a wealthy family, who was send by his family to study, first, in important local and national educational institutions, from where he receives, just a part of his law and philosophy knowledge and, after that, abroad, where he discovers a new world, a more developed one, that he compares his country with. During his college years, he is discovered by some of his professors, and with their help he improves not only his theoretical knowledge, but also has the chance to see visit some western cities, as Vienna and Munchen. Rădulescu-Motru has improved his academic skills in Germany and France, where he meets academics as Theodor Ribot, Charcot and Wilhelm Wundt, and whose ideas he integrated in his system. He dies in 1957 wronged by the communist system.

analyzes and offers solutions to the political and cultural problems of our "now and then society", comparing everything in a pessimistic touch, with the feeling he had felt during his staying in the western countries, urging himself and the rest of the people to have faith till the end.

In the first chapter, the author briefly analyzes the Romanian society of that time, pointing out the interest for the way in which the national economic, political and moral institutions are revitalized. The presentation is combined with his interest for the effects of such phenomena as culture, pseudo-culture and civilization over the national political stage, giving the book not only a critical-descriptive and complex appearance, but also a very unique, not seen such an attitude before, as to the social science predecessors of the second half of the 19th century.

In order to better understand the meaning of the concepts illustrated here, the author starts by explaining what the term of "politicking" supposed to mean at that time. Therefore, in his vision, "in the process of crafting the political rights some of the citizens of a state tend to, sometimes successfully, transform the public institutions and services out of means of achieving the public interest, as it should be, in means of achieving personal interests". Situation that happens, as the author underlines, predominantly, in the democratic regimes, where the people can be persuaded to do as their political representatives want them to.

He starts to define the notions of culture, pseudo-culture and semi-culture from his own roots – the Romanian society, which was before the revolutionary events at the half way of a road to a unique and complex culture, the author observes how it turned back ways and had preferred imitating trends, in all society fields, lead by the corrupt politicians which had burden, even more, the peasants, as the largest category of people. Disagreeing with the French influence over the society leaders and also with the country only following the instructions of the leading empires in order to be taken into account, the author introduces a world system theory, presenting how his nation every commodity, in large quantities, is shipped to the western headquarters through the Black Sea harbours which were, only namely, ours.

In the second chapter, the author describes the concept of culture by associating it with different contemporary perspectives as the ones of Heinrich Schutz or Wilhelm Wundt. He emphasizes on the development of a nation within the intellectual and technological evolution, and repeats, again and again, parts of other theories that will support his view. This time not only Wundt, but also James-Mark Baldwin or Herbert

Spencer play there own parts in explaining that the culture is not formed out of the material objects, but formed of the internal particular traits of the societies.

The time of poetry has passed away, as the author says, but the complex perspective of the culture that starts with the individual, who "taken by himself, would be a creature without meaning, if in the social life he would not associate and contribute to the existence of spiritual goods, to the culture he belongs to", emerges from within this creature in the entire society. The author shows his disagreement over the 1848 revolutionary class attitude and conceptions which are running and gaining more and more political power, but also show his "laissez-faire" attitude towards the process of culture maturity which offers the possibility of developing its own unity, the cultural unity of the people's conscience.

Rădulescu-Motru explains his ideas from several points of view, in parallel, from the psychological and philosophical perspectives, continuing with the sociological and the political ones and giving also references to the darwinist perspective. He concludes that the national culture is imported from abroad, bought from an excellent retailer, but its not a true culture, an everyday inspiring material of the people's conscience.

In the third chapter, Rădulescu-Motru presents in parallel the europeans beyond the seas, the Chinese - "machine people" are unable to do more than the plain, and so they remain in their own technological misery, while the western European societies, from the Ancient Greece, up to the contemporary empires, are blooming, packing it up and shipping it out to the four seas, creating therefore a world-wide map for the body and a civilization meant to be copied by the primitive people, which brings lots of resources in the headquarters of the fully individualized cultures. He also argues about the life rate of civilization and culture, about other international politics challenges as possible dangers because of the rise of the Asian societies, and the international trade.

In the four chapter, the largest and the most complex part of this book, the author supports the Romanian researchers who should describe our society by comparing it with the western, oriental or other overseas territories, rather than supporting the foreign researchers, unable to fully perceive the complex nature of what the author considered as an emerging culture. Traveling fast from inside the cabin of his mind train, the Romanian traveler sees the very well planned agricultural system of other nations, sees where his fellow citizens performed, not so well, their buyer-

seller roles in this field and how on his shoulders the corrupt politicians have build up their fortunes and the future generations misery.

Running from a corner of the old continent to the other, like a runaway son, the author goes beyond the Christian ethics describing the multi-religious very complex landscape, the believes of the countryside christian people governs their everything, and the complex spiritual dispositions that make the difference between culture and civilization. Not being a big fan of the 1848 emerged political class, or of its trap speech and its solving problem manners, he denounces the young national leaders educated in the western law and engineering faculties that had succeeded in changing the destiny and the soul of the nation, holding it captive in its old bad habits.

In the fifth chapter, the Romanian provinces are seen as an Sybaris citadel, that falls under its own misery, becoming slave of the western lifestyle, but which does not internalizes the technological, artistic and cultural ideas brought from the west, though "paradoxically the author reaches the conclusion that in the Romanian society, all – justice, public institutions, even the art world works only through an individual abstract", that almighty someone to helps them get the best in their social and private lifes. And when nothing could be done anymore, the foreign aid saves, for a time, the situation, the dreams and hopes of the people who take for granted `unconsciously` the hand that helps them, seeking momentary pleasures and not long term developing strategies, all under the 1848 liberty and fraternity principles.

Since the author's soft ironic remarks towards the political situation are scattered all over the book, the critical description of the last five national history decades is pointed out towards not only replicating what we are now calling public policies of the western countries, but also paying attention to the national features during this process. Therefore, in the sixth chapter, Rădulescu-Motru states two types of explanation at the question of how the national society got richer after the 1848, and those are: one for the naives, as the effect of the reforms, and a sly one, as the effect of the foreign investments and loans who have chained like tentacles the country's resources.

Seeding unsustainable hopes and hatred in the minds of the peasants, chapter seven shows how the social classes became one, the class whose members desperately search the political power. Rights and principles became the catwalk of the corrupt politicians speeches, who seek to associate themselves and become stronger. Partly they gain rights and universal suffrage, but the Romanian society is not totally wretched

and exactly like in the happy ending novels, the Prince Carol I and his group of support offered a reason to the spiritual consciousness of the people, giving hope for the future.

In conclusion, the book is evolving in cyclical ways, as parallels between everything, between East and West, primitive and evolved, civilization and culture aware of their own national personality nations, the old Romanian provinces organization and the new one, between the religious groups and beliefs, demands and priorities, everything pointed out on a dark background vision over our country's past and present evolution, until almost the end, when the almighty inquiring, by nature, critic, who says that the century of the poetry has ended, shares a fairly positive attitude towards what the future may bring to our country, missing slightly his contemporary fellows appreciation.

His nationalist views are complemented by the internalization of some western ideas, and the author also uses plenty of articles to support his views which sometimes are tiring, but still offer a complex perspective over how the world works, analyzing and predicting, in general, the causes, the problems and solutions of our going down political class and society. Without developing his political system ideas, he builds up a more philosophical-social science perspective over what happened then with the things around him, not knowing that over more than a century the evolution of events will make his ideas look fresher than ever. And as Cristian Preda said "When the summary of his views on politics were not placed under the label of philosophy of culture, sociology or pedagogy (which his commentators have done both during the inter-war and post-war period), Motru was read as an author who had just accidentally contacts with politics. "

Irina Trușcă*

---

* M.A Student, University of Craiova, Faculty of Law and Social Science, truscairina17@gmail.com

Sternberg, Jan Philipp. *Auswanderungsland Bundesrepublik. Denkmuster und Debatten in Politik und Medien 1945–2010.* Paderborn, 2012

Sternberg² does not seek to describe comprehensively the emigration movements of post-war Germany in this historiographical investigation, but he focuses on the first 15 years of the young Federal Republic. Furthermore, this book is also different to previous research,³ because authors' intention is not to identify the original causes of emigrants or is not searching for reasons why they are leaving their countries.⁴ Sternberg explains more exactly what he aims to investigate in his research approach: "to put the perception of the migratory reality of post-war Germany in focus, to search for thinking patterns in politics and media by dealing with emigration, ask about the influence of these thought patterns, and about the conceptions of the German Federal Republic in this policy area." (p. 13) Thus, it becomes obvious that Sternberg is also interested in the other end of the story of migration (immigration) as he wants to find out how emigrants and immigrants have been viewed in public.

Author focuses on the history of German refugees, displaced people, migrant workers and Eastern European refugees in the period from 1945 to 1961. Sternberg also examines which were the major emigrational concepts of politicians and journalists between 1945 and

---

² Jan Philipp Sternberg was born in 1974. He studied history, political science and German literature in Freiburg, Berlin and Ann Arbor. Sternberg is a historian (PhD), newspaper editor and author. Today he lives in Potsdam. Source: <http://www.imis.uni-osnabrueck.de/PUBLIKAT/shm.html>, accessed on 01.04. 2013

³ Please consider a short quotation in this respect: "We also find that an outflow of unskilled workers would lower growth and welfare. In this case, the lowered supply of unskilled workers lowers the relative wage of the skilled and thus reduces the incentives for higher education among skilled workers." - in Lundborg, P., Rechea, C. (2002): Will Transition Countries Benefit or Lose from the Brain Drain?, in: International Journal of Economic Development, 5, 3, p. 17; Opinion polls have been conducted by the IOM in 1998 and by the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions in 2002; For example the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions estimated that around 1% of the EE population between the age of 15 to 65 would be ready to emigrate into EU-15 states in the next 4 years

⁴ It has to be considered that there is no comprehensive research on the emigration history of the early 2000s, and if data is needed from this period, one must rely primarily on different statistics of the German Federal Office for Migration and Refugees or EUROSTAT.

2010 in Germany. Sternberg puts following questions during his analysis:
⁵ How was the subject of emigration reflected by politics and media in the Federal Republic of Germany? Which ideologies and traditional lines were active by dealing with emigration? How these attitudes have been modified between post-war Germany and the 21-Century?

Structure

The book has 253 pages and it is divided into following parts: preface, introduction, six main chapters and an Appendix. The titles of the main chapters are by numerical order:

1. Movements: European and German migrants 1945-1961;
2. Traditions and changes by dealing with emigration in the field of politics and media;⁶
3. Between fear and usefulness - across different periods of thinking and debate of> talking about emigration;⁷
4. Restricting and excluding: specific debates of the German post-war period;⁸
5. The Federal Republic and the emigration from the mid-1950s to the 2000s;
6. Concluding remark;
7. Appendix: pages 235-253.⁹

The book is well organized and that strong structure (balanced main chapters with specific subunits) enables a quick orientation by reading. This observation is also true for the Appendix, because through its clear structure and content, author can show a variety of historical and

---

⁵ Source: the abstract from the backside of the book.

⁶ Subchapters of chapter 2. are the following: 2.1. Lines of tradition of German emigration policy; 2.2. The new and the old role of the state: Political actors in the post-war period; 2.3. The media of the post-war years and its references to the topic of emigration.

⁷ The subchapters of chapter three are: 3.1. Overpopulation; 3.2. The fear because of shortage of skilled workers; 3.3. The dream of settling.

⁸ The subdivisions of chapter four are: 4.1. > Common destiny <Germany and the fundamental right to emigrate; 4.2. Refugees and displaced persons: inclusion and exclusion processes in post-war society; 4.3. Emigration of women; 4.4. The horror scenario of foreign legion.

⁹ The subdivision of the Appendix is: 7.1. Abbreviations; 7.2. Archive collections; 7.3. Printed sources; 7.4. Newspapers, radio broadcasts and periodicals; 7.5. Literature.

medial sources. He exploits following items as sources: political debates, draft papers of referents (department of emigration), reviews of daily and weekly newspapers, essays of professional journals, articles of business magazines, reports of conferences charity institutions (mainly ecclesiastical, but even national and other are present) and different memorandums. Sternberg's study also involves important references to recent and current research literature.¹⁰

Content

The book is based on the author's doctoral thesis of 2009 presented at the University of Osnabrück in Germany. Sternberg presents the emigration of displaced persons (DPs), concentration camp survivors and forced labourers¹¹ by focusing on the period from 1947 to 1952. The Americans and the British mainly organized this undertaking. Author introduces and outlines the facts related to this organized emigration in the first chapter, but he does not mention them in the following chapters. Certainly, the focus of the book is on "German emigrants" and guest workers, and on those German ethnics, who were classified by the Nazis as the "German people" ("Volksdeutsche") in Eastern Europe and in the Soviet Union too. This kind of description makes sense when it should be shown, as here, how politicians and media was reacting on the emigration of people with whose fate the population of Germany felt by some means tied.¹² Nevertheless, DPs were not among those who could enjoy the fellow feelings of the people of Germany. However, the chapter suddenly ends here, before the topic could have been deepened. Even if the mentioned interpretation is mainly introduced and it is not critically analysed, it can be considered as an interesting insight about post-war Germany. Similar findings of Sternberg will follow further on in this study.

There is an overview on emigration concerning the outflow of people from the country in the early years of the Federal Republic before chapter two really begins. After this overview, author refers to the attitude (national and foreign affairs) of the respective authorities and opposition.

---

¹⁰ These are mainly published in the mid-2000s because before 2000 there were only brut statistics and various social questionnaires, but (with certain international exceptions) there was no professional German literature on migration).

¹¹ They were predominantly from Eastern European countries.

¹² For example: at various national levels.

Sternberg also mentions some arguments of the overseas countries;¹³ because these were the prime target territories preferred by German emigrants ever since the Federal Republic of Germany was founded; –as presented in the second chapter. Furthermore, author introduces the reader to certain fears and facts concerning overpopulation, as well as the viewpoints of associations of expellees and various churches on the topic of emigration. Then Sternberg explains how “the fear of shortage of skilled workers” (p. 98) was officially treated in Germany, because a number of well-qualified emigrants just followed their dreams to immigrate into overseas countries; –as described in chapter three.

The following chapter (four) contains a clear analysis of the political reactions to the emigration events. Here author focuses on the period from 1945 to 1952. After that, it follows an evaluation of media reactions to emigration, where Sternberg treats the periods of the early 1950s and 2000s. (Nevertheless, this is already the material of chapter five.) In the fifth chapter, author dedicates himself to the 1960s, when the shift happened: the Federal Republic transforms from an emigration country to an immigration target. Sternberg presents these developments up to the early 2000s in a short comparative outlook.

The written press is taken into account from both periods in the comparative outlook, thus, in the 1950s, also the radio and in the 2000s in addition the television. In this respect author mentions the low quality of emigrant-soap operas:¹⁴ TV crews follow current German emigrants on their happy or unhappy way into a new life. Therefore, emigration history of the 2000s and its reception in the media are outlined in parallel in chapter five. Author effectively shows the parallels between the media reception of the emigration in the 1950s and 2000s. Furthermore, the reader finds out that “even the fear of the brain drain” (p.110) has its origins in the post-war period. Indeed, author lists an impressive number of headlines of the 2000s. Consequently, the “widespread fear of losses - especially against the loss of skilled workers and specialists” (p. 98) is a proven circumstance.¹⁵

Sternberg dedicates the topic of female emigration one separate subsection (4.3. Emigration of women). A closer evaluation of the book Authors’ analysis of the reception of emigration in the media succeeds much better than the reception of emigration events in politics. Therefore, Sternberg’s media category (as studied research unit) is more developed,

---

¹³ Sternberg means here particularly the U.S.A., Canada and Australia.

¹⁴ You can consider this on page 218-220 (chapter 5).

¹⁵ Please visit page 199- 202 in order to see the connections.

than the political one. Author categorises newspapers and magazines according to their political directions of then.¹⁶ Moreover, there is an interesting comparison of different perspectives of politics at one side and concerning media views, on the other side. Therefore, the reader meets not only the German macro perspective on the topic, but also can read specific individual views about migration. Consequently, emigrants have had the possibility to speak often for themselves. The population received very well their explications until the following argument was activated: German national economy seems to be in danger because of migration flows. This was a kind of bad sign in debates because from that point, almost all politicians and the media expressed the same opinion: they repeatedly refused to see emigration as positive trend and were speaking against it.

Chapter three and four are the core of Sternberg's work. He manages to write it surprisingly and even if information and data is rather dense in the middle of the book, the facts and circumstances presented here are in a well-structured chronological context. Furthermore, author points out the enthusiasm, naivety or even the incomprehension of political actors. Therefore, the West German official mentality was highly charged with stereotypes vis-à-vis mass emigration processes in the early 1950s. It seemed so, that certain politicians used it as tactical manoeuvring and for their own image building, because sometimes they praised migration processes and when public mood changed, they just cursed it. In combination with the imperialist-style settlement projects that still existed at that time,¹⁷ makes possible to suppose the imprudence of political decision makers by dealing with migration in the early years of the Federal Republic. Indeed, political actors often ignored to learn from those vast experiences that Germany, as a country of mass emigration, already gathered in the 19th and early 20 Century.

Hence, the West German policy was caught between two major fears regarding emigration: overpopulation and lack of skilled labour. German politicians were not able to develop effective strategies on migration. Example: overpopulation was described in 1950 as "social nuclear bomb" (p.94) by certain political actors (Federal Transport Minister, Seeböhm) in the early Federal Republic.¹⁸ Seeböhm argued

---

¹⁶ This is mainly true for the 1950s.

¹⁷ This were mainly in South America.

¹⁸ This was the formulation of the Federal Transport Minister Seeböhm, (from the German Party), at the day of the Sudeten Germans in 1950. Seeböhm was an active supporter of the association of the Sudeten.

against emigration and Sudeten Germans were rather for it. Further, despite of the fact that there were two lost world wars, there were still certain people, who dreamed of German settlements outside the Federal territory. It is interesting that such dreamers were never in focus of public debates. However, there were several power-political considerations in the background, which would seem surely incomprehensible for a viewer of our times.

The problem of “Reichsdeutschen” and “Volksdeutschen” according to Sternberg, West German policy makers have thought very different about emigration of refugees and DPs. Better examples are the interpretations on “Reichsdeutschen” and “Volksdeutschen” in the late 1940s and early 1950s. Politicians differentiated between those, who lived before the war began on old German territories in 1939, and those who lived then, for instance in Czechoslovakia and Romania. The Nazis have declared the latter Germans to ethnic Germans (Volskdeutsche). Concerning the “Reichsdeutschen” it is to point out that “there was cross-party consensus in the early Bonn Republic to hope for the return of the territories east of the Oder and Neisse at least, thus it was not opportune to demand a mass emigration for ‚Reichsdeutsche‘ (...)” (p. 163) Concerning the situation of “Volksdeutsche”, this was totally different to “Reichsdeutsche”, because politicians, who ostracized this groups just demonstrated their own move away from Nazi definitions. Probably it became a beloved party-political tool because author states: “[...] And the more a foreign group was perceived as such, the easier it was to make them to emigrants with the help of collective attributions on the drawing board.” (p. 163)

There were severe problems because of high unemployment and lack of housing up to the beginning of the 1950s in the Federal Republic. That animated DPs, refugees or other potential candidates of emigration to choose the path of exodus. This was the destiny of (about) 13 million persons in the early post-war period. Author describes that politicians failed to offer viable solutions and integration policies to possible candidates for emigration.

Sternberg’s analysis on the representation of the political reception of emigration is incomplete, because there are no real connections to the basis of politicians: the large groups of different voters. This important factor coins different debates on emigration, because politicians are not simply discussing among themselves, by choosing what they want to talk. They have to work hard in order to convince their voting public. Thus, Sternberg’s presentation on political reception related to

“Reichsdeutsche” and “Volksdeutsche” in the late 1940s and early 1950s involves a deeper socio-political context. It is quite unclear who thinks what? Does the long established German public really share these political views? Who was lobbying against whom and in what kind of group constellations did that happened? Generally, it will be clear "the extent to which policy-makers and media debate participants were influenced by traditions" (p.228). According to Sternberg, traditional patterns influenced intellectuals and political staff in a large timespan. This reaches from the German Empire, Weimar Republic and National Socialism up to the early years of the Federal Republic.

There is another gap as well, because there is no information about the exact role of „Volksdeutschen“ in politics and society. Additionally, the reader cannot see data about how these expatriated groups influenced a certain phase of the political discourse at a specific time. This is also true if considering emigrants who migrated in the 2000s, as it is unclear, how they reacted to current media debates. This was a new generation, in comparison to the German emigrants of the 1950s. The new generation grew up in a democratic society and without the experiences of dictatorship, warfare and Holocaust. As a journalist and historian, author misses to clear a dilemma concerning current media platforms: are these really reproducing the patterns of thought of the general population in today's Germany?

Conclusions

Sternberg shows the reception of politics and media by dealing with the issue of migration in the Federal Republic. Agents of politics and media are coined by the fear of losing something important in dealing with migration. This fear is not in a scientific relation with emigration and immigration processes. There are invalid traditional patterns in combination with the topic of migration. The political and media debates about the emigration flows of the 1950s and 2000s are well analysed and correlated. Moreover, author shows a parallel to the debates about immigration that are similarly marked by different fears. Therefore, the reader is introduced to both sides of migration.

The study clearly proves that immigration and emigration are correlated processes. A deeper reading of the book shows that statistical sampling does not back certain statements of the author. There is an imbalance between the analyses of the reception of emigration events in politics and the reception of emigration events on the media. The latter

part is more developed as the first one. Other than, the subtitle might imply, Sternberg is particularly interested in the first fifteen years of post-war Germany as the country was predominantly coined by emigration flows.

This is an original work in the German migration research and it has the potential to produce noticeable impulses for further study by the reader.

Eperjesi Zoltán*

---

* PhD candidate at the Doctoral School of History (Károli Gáspár University of the Reformed Church, Budapest), Eperjesi-Zoltan@gmx.net